

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**GÜNÜMÜZ AİLE PROBLEMLERİNE
KUR'ÂN MERKEZLİ ÇÖZÜMLER**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Merve ESER**

**Danışman
Doç. Dr. Zeynep Nermin AKSAKAL UĞUREL**

EKİM 2025, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Günümüz Aile Problemlerine Kur’ân Merkezli Çözümler” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Merve ESER

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Program Adı : Tezli Yüksek Lisans
Tez Başlığı : Günümüz Aile Problemlerine Kur'ân Merkezli Çözümler

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 89 sayfalık kısmına ilişkin 08/10/2025 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı %11'dir.

Filtrelemeye tırnak içerisindeki alıntılar dâhil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 08/10/2025

Danışman: Doç. Dr. Zeynep Nermin AKSAKAL UĞUREL **Öğrenci:** Merve ESER

KILAVUZA UYGUNLUK

“Günümüz Aile Problemlerine Kur’ân Merkezli Çözümler” başlıklı Yüksek Lisans Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Merve ESER

Danışman

Doç. Dr. Zeynep Nermin AKSAKAL UĞUREL

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Zeynep Nermin AKSAKAL danışmanlığında **Merve ESER** tarafından hazırlanan “**Günümüz Aile Problemlerine Kur’ân Merkezli Çözümler**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

08/10/2025

JÜRİ:

Danışman : **Doç. Dr. Zeynep Nermin AKSAKAL UĞUREL** (İmza)

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Zeynep CERAN** (İmza)

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan DEMİR** (İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /2025 tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /2025

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Aile, insan hayatının temel yapı taşı ve toplumun en küçük ve en etkili birimidir. Bireyin kişilik gelişimi, değer dünyası ve toplumsal ilişkilerinin şekillenmesinde en önemli etkenlerden biri olan aile, tarih boyunca çeşitli sosyokültürel değişimlerden etkilenmiş; modern çağda ise ciddi bir dönüşüm ve kriz sürecine girmiştir. Boşanma oranlarının artması, iletişim problemleri, kuşak çatışmaları, değer erozyonu, dijital medyanın insan hayatının merkezine oturması ve aile içi şiddet gibi pek çok mesele günümüz aile yapısını tehdit eden başlıca sorunlar arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada, günümüz aile problemlerine Kur'ân merkezli bir perspektifle çözüm önerileri sunmak amaçlanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in birey, aile ve toplum ilişkilerine dair ortaya koyduğu ilkeler; adalet, merhamet, sabır, sorumluluk, iffet, sadakat ve hakkaniyet gibi temel değerler üzerinden değerlendirilmiş, aile kurumunun sağlıklı bir şekilde korunması ve sürdürülmesine dair ilahi rehberliğin önemi vurgulanmıştır. Bu bağlamda çalışma hem teorik bir çerçeve sunmayı hem de pratik çözüm yolları önermeyi hedeflemektedir.

Tez sürecinde bilgi ve tecrübeleriyle çalışmama katkı sunan, samimiyetle yardım ve tavsiyelerini esirgemeyen, öğrencisinden asla ümidini kesmeyen, yalnızca bir danışman değil, aynı zamanda bir rehber olan kıymetli ve çok sevdiğim hocam Doç. Dr. Zeynep Nermin AKSAKAL UĞUREL'e, teze olan katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Zeynep CERAN ve Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan DEMİR'e, destekleriyle her daim yanımda olan aileme ve akademik yolculuğumda beni teşvik eden tüm dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmanın, aile yapısının korunmasına yönelik farkındalık oluşturmaları ve Kur'ân'ın referanslarıyla sağlıklı çözümlere ulaşılmasına katkı sağlaması en büyük temennimdir.

Merve ESER, Erzincan, 2025

GÜNÜMÜZ AİLE PROBLEMLERİNE KUR'ÂN MERKEZLİ ÇÖZÜMLER

Merve ESER

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ekim 2025

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zeynep Nermin AKSAKAL UĞUREL

ÖZET

Toplumun temel yapı taşı olan aile kurumu, tarih boyunca çeşitli sosyal, kültürel ve dini dönüşümler yaşamıştır. İslam öncesi Arap toplumunda, Câhiliye Dönemi'nde aile yapısı; erkek egemenliğine dayalı, kadın ve çocuk haklarının yok sayıldığı, evlilik, boşanma ve miras gibi konularda adaletsiz uygulamaların yaygın olduğu bir düzene sahipti. Tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de aile kurumu, bireysel ve toplumsal değişimlerden derin biçimde etkilenmektedir.

Modern dönemde özgürlük anlayışının sorumluluk bilincinden kopması, dijitalleşmenin mahremiyet sınırlarını aşındırması, kadın-erkek rollerinin belirsizleşmesi ve bireycilik eğiliminin güçlenmesi gibi unsurlar, aile yapısında ciddi kırılmalara yol açmaktadır. Kur'an'ın indiği dönemde de aile kurumunda adaletsizlik, hak ihlalleri, sevgisizlik ve sorumsuzluk gibi benzer sorunların yaşandığı görülmektedir. Kur'an, bu sorunlara adalet, merhamet, karşılıklı hak ve sorumluluk ilkeleriyle çözüm getirmiştir.

Bu tez, günümüz aile problemlerini Kur'an'ın sunduğu ilkeler ışığında incelemeyi ve ahlaki süreklilik içinde yeni çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış; klasik ve modern tefsir kaynakları, hadis külliyatı, sosyolojik ve psikolojik literatür birlikte değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Aile, Câhiliye Dönemi'nde Aile, Günümüz Aile Problemleri.

QURAN-CENTRED SOLUTIONS TO MODERN FAMILY PROBLEMS

Merve ESER

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, October 2025

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Zeynep Nermin AKSAKAL UĞUREL

ABSTRACT

The family institution, which is the cornerstone of society, has undergone various social, cultural and religious transformations throughout history. In pre-Islamic Arab society, during the Jahiliyyah period, the family structure was based on male dominance, where the rights of women and children were disregarded and unfair practices were widespread in matters such as marriage, divorce and inheritance. As it has throughout history, the institution of the family today is deeply affected by individual and social changes.

In the modern era, factors such as the separation of the concept of freedom from a sense of responsibility, the erosion of privacy boundaries by digitalisation, the blurring of gender roles, and the strengthening of individualistic tendencies are causing serious fractures in the family structure. Similar problems such as injustice, rights violations, lack of love, and irresponsibility were also observed in the family institution during the period when the Qur'an was revealed. The Qur'an provided solutions to these problems through the principles of justice, mercy, mutual rights, and responsibilities.

This thesis aims to examine contemporary family problems in light of the principles offered by the Qur'an and to develop new solutions within a framework of moral continuity. The study employs qualitative research methods; classical and modern exegetical sources, hadith collections, and sociological and psychological literature have been evaluated together.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Family, Family in the Pre-Islamic Era, Contemporary Family Problems.

İÇİNDEKİLER

GÜNÜMÜZ AİLE PROBLEMLERİNE KUR'ÂN MERKEZLİ ÇÖZÜMLER	
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLENİN KAVRAMSAL ANALİZİ VE ÖNEMİ

1.1. Günümüzde Aile Kavramı ve Önemi	3
1.2. Kur'ân'da Aileyle İlgili Kavramlar ve Ailenin Önemi	4
1.2.1. “Âl” Kavramı	4
1.2.2. “Ehl” Kavramı.....	5
1.2.3. “Zū'l-kurbā” ve “Eḳārib” Kavramları.....	7
1.2.4. “Erḥām” Kavramı	8
1.2.5. Karı-Koca ile İlgili Kavramlar	9
1.2.6. Kur'ân'da Ailenin Önemi	11

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA CAHİLİYE DÖNEMİ AİLE PROBLEMLERİNİN ÇÖZÜMLERİ

2.1. Cāhiliye Döneminde Aile Yapısı.....	17
--	----

2.2. Kur'ân'da Câhiliye Dönemindeki Temel Aile Problemlerinin Çözümleri	21
2.2.1. Nikah ve Şekilleriyle İlgili Aile Problemlerinin Çözümleri	22
2.2.2. Eşlerden Birinin Evlilik Hukukuna Baş Kaldırmasından Kaynaklanan Problemlerin Çözümü	26
2.2.3. Boşanma ve Şekilleriyle İlgili Aile Problemlerinin Çözümleri	29
2.2.4. Evlat Edinme Uygulamasıyla İlgili Aile Problemlerinin Çözümleri	30
2.2.5. Cinsiyet Ayrımcılığıyla İlgili Aile Problemlerinin Çözümü	31
2.2.6. Asabiyetten Kaynaklanan Aile Problemlerinin Çözümü	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ AİLE PROBLEMLERİNE KUR'ÂN MERKEZLİ ÇÖZÜMLER

3.1. Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Kur'ân'ın Merhamet ve Adalet İlkeleri	36
3.2. Ekonomik Problemlerin Çözümünde Haklar, Helal Kazanç ve Maneviyat Bilinci	44
3.3. Aile ve İş Hayatı Dengesi: Kur'ân'ın Paylaşım ve Adalet Perspektifi.....	50
3.4. Ev İçi Sorumluluklarının Paylaşılmasında Kur'ân'ın İstişare ve Yardımlaşma Öğretisi.....	56
3.5. Özgürlük Taleplerinin Yaygınlaşması ve Kur'ân'ın Sorumluluk Yaklaşımı	62
3.6. Aile Kurumunu Koruma ve Gayr-i Meşru İlişkilerin Önlenmesinde Kur'ân'ın İffet Öğretisi	64
3.7. Boşanmaların Artmasına Karşı Kur'ân'da Sabır, Adalet ve Güzel Ayrılık İlkesi ..	71
3.8. Dijitalleşmeden Kaynaklanan Sorunlara Kur'ân'ın Göz, Kulak ve İsrâf Perspektifi.....	76
3.9. Bireyselleşmenin Önem Kazandığı Dünyada Birlikte Yaşayamamaktan Kaynaklanan Problemler	83
SONUÇ	88
KAYNAKÇA.....	90
ÖZ GEÇMİŞ	96

KISALTMALAR LİSTESİ

A.S.	: Aleyhisselâm
BKNZ.	: Bakınız
ÇEV.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ED.	: Editör
HZ.	: Hazreti
MD.	: Madde
S.A.V.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SAD.	: Sadeleştiren
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
VB.	: Ve Benzeri
VD.	: Ve Diğerleri
VS.	: Vesaire

GİRİŞ

Aile, insanlık tarihinin en kadim ve temel kurumlarından biri olup toplumsal yapının şekillenmesinde belirleyici bir role sahiptir. Günümüzde bireyselleşme, modernleşme ve dijitalleşme gibi sosyo-kültürel dönüşümlerin etkisiyle aile yapılarında önemli değişimler yaşanmaktadır. Bu çalışmada özellikle günümüz çekirdek aile yapısı merkeze alınarak yaşanan ailevi sorunlar ele alınmakta ve bu sorunlara Kur'ân merkezli çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Araştırmanın temel problemi çağdaş dünyada aile kurumunun karşı karşıya kaldığı yapısal ve işlevsel sorunların Kur'ân'ın rehberliği ile nasıl aşılabileceğine dairdir. Zaman geçtikçe gelişen ve değişen dünya karşısında bireyin ve toplumun problemleri de değişmekte, aile yapısı ve aile içerisindeki problemlerin niteliğinde farklılıklar oluşmaktadır. Özellikle sanayileşme sonrasında kadının iş hayatına dâhil olması aile kurumu içerisindeki dengelerin değişmesine sebep olmuştur.

Araştırmada, güncel aile sorunları Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İstatistikleri ve akademik çalışmalar incelenerek belirlenmiştir. Çalışmada, ilahiyat ve sosyoloji disiplinlerinde yapılmış akademik araştırmaların yanı sıra güncel haberlerden de yararlanılmıştır. Özellikle dijitalleşen dünya düzeni ve hemen hemen herkesin bu düzene uyum sağlaması daha farklı problemlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Geleneksel aile yapısı yerini giderek modern aile yapısına bırakmıştır. Sağlıklı bir toplumun ve gelecek nesillerin oluşması için ailenin önemi insanlık var olduğundan beri ve var oldukça önemli olacaktır. Bu nedenle bu çalışmada günümüz aile problemlerine güncelliğini asla yitirmeyecek olan Kur'ân ve sünnet odaklı aile yapısından çözümler bulmak amaçlanmıştır.

Tezin birinci bölümünde, aile kavramının hem günümüz anlamı hem de Kur'ânî bağlamda kavramsal temelleri ortaya konularak aileyle ilgili kelimelerin sözlük ve tefsir çerçevesinde tahlili yapılmıştır. İkinci bölümde, Câhiliye dönemi aile yapısı ve bu yapının doğurduğu problemler, özellikle insan perspektifinden ele alınmış, aile bireylerinin yaşadıkları problemler tanımlanmış, Kur'ân'ın bu problemlere yönelik ıslah edici ve adaleti esas alan çözümleri incelenmiştir. Bu amaçla ayetlerden ve tefsirlerinden istifade edilmiştir. Üçüncü bölümde ise günümüz aile problemleri kapsamında çağdaş ve değişen dünyada özellikle Türkiye'de görülen aile içi şiddet, ekonomik zorluklar, ebeveynlerin iş

hayatına geçişinin getirdiği zorluklar, dijitalleşmenin olumsuz etkileri, ev içi meselelerdeki paylaşım esasıyla ilgili sorunlar, aile kurumunun öneminin azalması ve boşanma oranlarındaki artış gibi güncel sorunlara Kur'ân merkezli bir bakışla ilkesel ve uygulamaya dönük çözüm önerileri sunma hedeflemiştir. Kur'ân'daki ilkeler, yalnızca bir dönem için değil bütün insanlık için evrensel mesajlar içeren ve rehberlik eden mesajlar içerdiğinden, bu ilkelerin günümüz aile yapısına da ışık tutabileceği düşünülmektedir. Kur'ân her zaman insanlığın fitratına ve aile kurumuna uygun çözümler sunarak problemlerin çözümünde zorlayıcı değil insanların akıllarına ve kalplerine yatan çözümler sunmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLENİN KAVRAMSAL ANALİZİ VE ÖNEMİ

1.1. Günümüzde Aile Kavramı ve Önemi

Aile, toplumun en temel müessesidir. Bireylerin sosyalleşmesinde, değerlerin aktarılmasında ve toplumsal düzenin sürdürülmesinde önemli bir rol oynar. Toplumun istikrarı, bireylerin sağlıklı aile yapıları içerisinde yetişmesiyle mümkündür. Modernleşme süreciyle birlikte aile yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklik geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına doğru evrilmektedir.¹

Geniş aile; anne, baba, çocuklar ve diğer akrabalarından oluşmaktadır ve bu aile yapısı geleneksel toplumlarda daha çok görülmektedir. Çekirdek aile; anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır. Bu ise modern toplumlarda yaygındır.²

Aile, insan ilişkilerinin kurulmaya başlandığı ilk kurumdur. Özellikle çocuklukta benlik, özgüven, empati ve öz denetim gibi birçok psikolojik beceri, sağlıklı aile ilişkileri içerisinde kazanılmaktadır.³ Günümüzde aile sosyolojik, psikolojik ve İslâmî açıdan toplum için önem arz etmektedir. Aile yapıları her ne kadar standart bir işleyişe sahip olmasa da aile, işlevsel olarak bireylerin gelişimi ve toplumun düzeni için çok önemlidir. Bu nedenle, ailenin korunması ve güçlendirilmesi birey ve toplumun huzuru için büyük önem arz etmektedir.

¹ İhsan Sezal, *Aile Nedir* (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1997), 10-18.

² Halil İbrahim Bahar, *Sosyoloji* (Ankara: USAK Yayınları, 2009), 151-152.

³ Kurtman Ersanlı, “Aile İçi İlişkilerin Dayandığı Psikolojik Temeller”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/1 (1990), 47.

1.2. Kur’ân’da Aileyle İlgili Kavramlar ve Ailenin Önemi

Arapça’da günümüzde aile kavramına karşılık gelen “أسرة” (usra) ve “عائلة” (âile) kelimeleri kullanılmaktadır. “Usra” kelimesi, “أسر-esera” fiilinden türemiştir.⁴ Bu fiil “bağlamak, esir almak” anlamlarına gelmektedir. Buna bağlı olarak, bir grup insanın birbirine sıkı bağlarla bağlı olduğu yapıyı ifade etmektedir. Bu yapı genellikle çekirdek aile ve yakın akraba topluluğu anlamında kullanılmaktadır. Yine “usra” kelimesi sadece kan bağına değil, aynı zamanda dayanışma, güven ve sorumluluk gibi bağlayıcı unsurları da tanımlamaktadır.⁵

“Âile” (عائلة) kelimesi ise “آل” (âl) fiilinden türetilmiştir. “Birinin geçimine kefil olmak, onun yükünü taşımak ve ihtiyaçlarını gidermek” anlamına gelmektedir. Aynı zamanda “âile” kelimesi “muhtaç olanlar, nafaka ile desteklenen kimseler” anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda Arapça’da “âile” kavramının, sadece biyolojik ya da kan bağı üzerine değil; daha çok geçim, sorumluluk ve himaye ilişkisi üzerine kurulan bir topluluğu ifade ettiği anlaşılmaktadır.⁶

Sonuç olarak “usra” kelimesi, aile bireyleri arasındaki duygusal yakınlığı ve toplumsal dayanışmayı ifade ederken, “âile” kelimesi ise aile reisinin, ailenin diğer fertlerinin geçim ve güvenliğinden sorumlu olduğu bir durumu yansıtmaktadır.

“Usra ve âile” kelimeleri Kur’ân-ı Kerîm’de doğrudan bu şekilde geçmese de bu kavramların anlam çerçevesi, Kur’ân’da geçen evlilik birliği ve kan bağıyla oluşan topluluğu ifade eden kavramlar uyumludur. Kur’ân’da aile hem rahmet hem de sorumluluk temeline dayalı olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda aileyi oluşturan unsurlar ve aile bağlarını ifade eden pek çok kavram yer almaktadır. Aşağıda Kur’ân’da aileyi ifade eden başlıca kavramlar bu başlık altında ele alınacaktır.

1.2.1. “Âl” Kavramı

Kur’ân’da aileyi ifade eden kavramlardan biri olan “âl” (آل) kelimesi yirmi altı yerde geçmektedir. Bu kelime “bir kişinin ailesi, soyu veya taraftarları” anlamına gelmektedir. Kelime “اول-evl” kökünden türemiştir. Bu kelime ise “bir şeye dönmek”

⁴ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-‘Ayn* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), “esr”, 1:68.

⁵ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab* (Beyrut: Dâr’u İhyai’t-Turasi’l-Arabi, 1999), “esr”, 4:140-141.

⁶ İbn Manzûr, “evl”, 9:472.

veya “bir şeye ait olmak” anlamlarını taşımaktadır. Dolayısıyla “âl” kelimesi bir kişiye ait olan veya onunla bağlantılı olan kimseleri ifade etmektedir.⁷ Bu anlamda “âl” kelimesinin, “اهل-ehl” kelimesinden türediği de belirtilmiştir.⁸

Kur’ân’da “âl” kelimesinin geçtiği ayetler incelendiğinde “Mûsâ ailesi ve Hârûn ailesi”,⁹ “İbrâhim ailesi ve İmrân ailesi”,¹⁰ “Ya’kûb ailesi”,¹¹ “Lût ailesi”,¹² “Dâvûd ailesi”¹³ şeklinde terkipler içinde geçtiği görülür. Bu terkipler, peygamber soyunu ve onlara uyanları ifade ederken Allah’ın bu aileleri seçip âlemlere üstün kıldığını vurgulamak için zikredilmişlerdir.¹⁴ Başka ayetlerde ise “âl” kelimesi “Firavun ailesi”¹⁵ terkinde geçer ve Firavun’nun hanedanını, saray mensuplarını, yakın çevresini ve onu takip edenleri kapsar.¹⁶ Yani “âl” kelimesi, Kur’ân literatüründe biyolojik ve manevi bağları ifade eden özel bir terimdir. İmrân ailesi örneğinde olduğu gibi daha özel bir grubu ifade eder.

1.2.2. “Ehl” Kavramı

Kur’ân’da aile kavramı yerine kullanılan diğer bir kelime olan “ehl” (أهل) sözlükte “yakın olmak, bir şeye ait olmak, ilişki kurmak” demektir.¹⁷ Aynı zamanda aile, ev halkı, eş, çocuk, halk, bir işe ve makama uygunluk (liyakat), evlilik ve bir dini aidiyeti belirtmek için kullanılmaktadır. Kelime tekil gibi görünse de çoğul anlam taşımaktadır. Örneğin

⁷ İbn Manzûr, “evl”, 1:268.

⁸ Muhammed Murtazâ Zebîdî, *Şerhu’l-Kâmûs el-Müsemmâ bi Tâcü’l-arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs* (Kuveyt: Dâru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, 2001) “evl” 1:268.

⁹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Bakara, 2/248.

¹⁰ Âl-i İmrân, 3/33.

¹¹ Yûsuf, 12/6.

¹² el-Hicr 15/59.

¹³ Sebe’, 34/13.

¹⁴ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyan an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Âşûr İbrâhîm (Kahire: Dâru’l-Hadis, 2010), 2:741; Ebu’l-Fidâ İbn Kesîr, *Tesîru’l-Kur’ânî’l-Âzîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (Riyad: Dâru’l-Tayyibe, 1999), 2:33; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, 1992), 5:34; Ebu’l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Şeyh Adil Ahmed Abdu’l-Mevcud, Şeyh Ali Muhammed Muavviz (Riyad: Mektebetü’l-Ubeykan, 1997), 3:410.

¹⁵ el-Bakara, 2/49-50; el-A’râf, 7/130-141; el-Enfâl, 8/54; İbrâhîm, 14/6; el-Kâşas, 28/8; Gâfir, 49/28-46; el-Kamer, 44/41.

¹⁶ Ebu’l-Fazl Celâlüddîn es-Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, thk. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hecer li’t-Tibâ ve’n-Neşr ve’t-Tevzî’ ve’l-İ’lân, 2003), 1:365; Mehmed Ebüssuûd el-İmadi, *İrşâdü’l-Akli’s-Selîm*, thk. Abdulkadir Ahmed Atâ (Riyad: Mektebetü’l-Riyadi’l-Hadis, 1971), 232; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyan an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 2:522.

¹⁷ İbn Manzûr, “ehl”, 1: 253-255.

“Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır.”¹⁸ hadisinde “ehl” kelimesinin sosyal, ahlaki ve kültürel bağlamlardaki işlevi görülmektedir.¹⁹

“Ehl” kelimesinin, Kur’ân’da çeşitli anlamları ve kullanım yerleri bulunmaktadır. Kur’ân’da “Ehl-i kitap”²⁰ ifadesi Tevrat ve İncil’e inanan Yahudi ve Hristiyanları ifade etmektedir. Bu bağlamda “ehl” kelimesi, “bir şeye mensup olanlar” anlamında kullanılmıştır.²¹

“Ehl” kelimesi, Hûd sûresinin 40. ayetinde “aile”, “ev halkı” veya “yakınlar” anlamında da kullanılmıştır. Kelime buradaki bağlamda, kişinin ailesi veya yakın çevresini kapsamaktadır. Bir tefsire göre bu ayetlerde geçen “ehl” kelimesi, Hz. Nûh’un ailesini ifade eder,²² ancak iman etmeyenler bunun dışında tutulmuştur.²³

Bazı ayetlerde “ehl” kelimesi, belirli bir topluluğa dâhil olmayı ifade etmektedir. Örneğin el-Bakara Suresi 105. ayette geçen kelime, Müslümanların, Yahudilerin kötü niyetle kullandıkları ifadeleri kullanmamaları ve onların dâhil olduğu topluluğa mensup olmamaları gerektiğini belirlemek amacıyla kullanılmıştır²⁴

“Ehl” kelimesi bazı ayetlerde ehliyet ve liyakat anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda ise bir görevi yerine getirebilme yetisine sahip olanları ifade etmektedir. Örneğin en-Nisâ’ 58. ayette emanetlerin, onları taşıyabilecek kişilere verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.²⁵ Tefsirlere göre burada ifade herhangi bir şekilde emanet taşıyan herkesi kapsamaktadır. Emanet ise hem maddi hem manevi emanetleri içermektedir. Böylece ayette herkesin kendisine emanet edileni, ehil olan kişilere vermesi gerektiği vurgulanmaktadır.²⁶

¹⁸ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî* (Riyad: Mektebetü’l-Meârif,1962), “Menâkıb”, 63.

¹⁹ Zebîdî, “ehl”, 1:40-42.

²⁰ el-Bakara, 2/105; Âl-i İmrân, 3/64; el-Mâ’ide, 5/68.

²¹ İbn Kesîr, *Tesîru’l-Kur’ânî’l-Âzîm*, 2:55; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyan an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 1:695.

²² et-Taberî, *Câmiu’l-Beyan an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 6:371.

²³ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4:542.

²⁴ İbn Kesîr, *Tesîru’l-Kur’ânî’l-Âzîm*, 1:375.

²⁵ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyan an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 3:916.

²⁶ Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. el-Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, thk. Abdulmaksur b. Abdurrahim (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2020), 1:498.

1.2.3. “Zū'l-kurbā” ve “Eḳārib” Kavramları

“Zū'l-kurbā” (ذو القربى) ve “eḳārib” (اقارب) kavramları “yakınlık, yakın olma hali” anlamına gelen “qurb-قرب” kökünden gelmektedir. Sözlükte, bu yakınlığın hem mekânî (yer bakımından yakınlık) hem de nesebî olabileceği belirtilmiştir.²⁷

“Zū'l-kurbā” (ذو القربى) kelimesi, yakın akraba anlamına gelmekle beraber daha çok soy bağıyla yakınlık kastedilmektedir.²⁸ Ayetlerde²⁹ kullanıldığı yerlerde genellikle, yakınlarla infak, onlarla yardımlaşma ve haklarının verilmesi konuları bağlamında geçmektedir.³⁰ Kur'ân'da el-Enfâl Suresi 41. ayette geçen “zū'l-kurbā” (ذو القربى) terkinin Resulullah'ın (s.a.v) yakınlarını ve Haşimoğullarını kastettiği,³¹ bu yakınlığın mecazi değil nesebî olduğu ifade edilmektedir.³² Ayet ve tefsirlerinden, terkinin haklarının gözetilmesi emredilen birincil derecedeki akrabalar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda bununla anne, baba, kardeş, çocuk, bazen de amca ve dayı gibi en yakın halkadakilere ifade edilmektedir. Sosyolojide bu durum çekirdek aileye karşılık gelmektedir. Çünkü çekirdek aile üyelerinin en temel “yakınlık ve ihtiyaç paylaşımı” ilişkisine sahip olduğu görülmektedir.

“A'ḳārib” (اقارب) kelimesi ise “aḳrab-اكراب” kelimesinin çoğuludur. “Eḳārib” “yakınlar” anlamına gelmektedir. Bu yakınlık kan bağıyla bağlı olan yakınlığı ifade eder.³³ “Eḳārib” kelimesi Kur'ân'da “أقربین” şeklinde geçmekte olup bu ifadenin bulunduğu ayetler³⁴ şahitlik, infak, miras ve adalet gibi konuları içermektedir.³⁵ Örneğin eş-Şu'arā' Suresi 214. ayette geçen “الأقربین” kelimesi, Hz. Peygamber'in en yakın akrabalarını ifade etmekte olup onun tebliğe en yakın çevresinden başlaması gerektiği anlatılırken zikredilmiştir.³⁶ Bu ayetin gelmesiyle birlikte Hz. Peygamber akrabalarını bir araya getirerek onları İslâm'a davet etmiş ancak Ebu Leheb'in tepkisiyle karşı karşıya

²⁷ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, *Mu'cemü meḳâyîsi'l-luḡa*, thk. Dr. Muhammed Avaz Mur'ib (Beyrut: Dâr'u İhyai't-Turasi'l-Arabi, 2001), 753.

²⁸ İbn Manzûr, “krb”, 11:84.

²⁹ el-Bakara, 2/177; en-Nisâ', 4/8; el-Enfâl, 7/41; en-Nahl, 16/90; el-Haşr, 59/7; el-İsrâ', 17/26.

³⁰ Zebîdî, “krb”, 4:8.

³¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 5:731.

³² ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf*, 2:582.

³³ Zebîdî, “krb”, 4:5.

³⁴ Şu'arâ', 26/214; el-Bakara, 2/180; Âli İmran, 3/167; en-Nisâ', 4/135; el-Mâ'ide, 5/82; en-Nahl, 16/77; el-İsrâ'; el-Kehf, 18/24; el-Hacc, 22/13; Kâf, 50/16; el-Vâkı'a, 56/85.

³⁵ İbn Manzûr, “krb”, 11:84.

³⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 8:632.

kalmıştır.³⁷ Bu bilgiler doğrultusunda “ekārib” kelimesi sadece anne-baba, çocuk ve kardeşleri değil, amca, hala, teyze, dayı, kuzen gibi ikinci ve üçüncü derece akrabaları da ifade ettiği söylenebilir. Kur’ân’da bu geniş anlam, özellikle akrabalık haklarına dikkat çekilen ayetlerde yer almaktadır. Kavram sosyolojide geniş akrabalık ağına dayalı toplumsal yapıya karşılık gelmektedir.

“Zū’l-kurbā” ve ekārib” kavramları Kur’ân’da akrabalık bağının hem ahlaki hem hukuki yönlerini temsil etmektedir. “Zū’l-kurbā” kişilerin hak sahibi olduklarını ifade ederken “Ekārib” daha çok yakınlık derecesini kapsamaktadır.

1.2.4. “Erhâm” Kavramı

“Erhâm” (أرحام) kelimesi “rahim” kelimesinin çoğuludur. “Raḥim” kelimesi, “kadınlarda bulunan organ” anlamının yanı sıra “akrabalar arası bağ, nesep bağı, kan bağı” anlamlarında kullanılmaktadır.³⁸ Ayrıca bu bağ, merhamet, sevgi ve yakınlığı da içermektedir.³⁹ Kur’ân’da “erhâm” kelimesinin geçtiği ayetlere⁴⁰ baktığımızda bu kelimenin bazı ayetlerde⁴¹ anne karnı (rahim) anlamına gelmekte olup aile bağlarına dolaylı olarak işaret ettiği görülmektedir.⁴² Yine en- Nisā’ Suresi 1. ayette geçen “erhâm” kelimesi doğrudan akrabalık ve nesep bağına ifade etmektedir.⁴³ Kelime el-Enfāl Suresi 75. ayette hicretin ilk dönemlerinde müminler arasında tesis edilen kardeşlik bağlarına dayalı miras düzenlemelerinin, daha sonra nesep (kan bağı) bağlarına göre yeniden düzenlenmesi ifade edilirken geçmektedir.

Burada nesep kavramı “erhâm” olarak geçmektedir.⁴⁴ Ayrıca başka bir ayette⁴⁵ geçtiği üzere “erhâm” kelimesi nesep akrabalığının yanı sıra sosyal sorumlulukları ve insani bağları ifade etmekte ve bu bağları koparmak en büyük bozgunculuk sayılmaktadır.⁴⁶ Yani “erhâm” sadece biyolojik bağ değil, aynı zamanda geniş anlamda

³⁷ İbn Kesîr, *Tesîru’l-Kurâni’l-Âzîm*, 6:166.

³⁸ İbn Manzûr, “rhm”, 5:175.

³⁹ Zebîdî, “rhm”, 5:231.

⁴⁰ el-En’âm, 6/143-144; Âli İmran, 3/6; en-Nisâ’, 4/1; el-Enfâl, 8/75; Muḥammed, 47/22; el-Aḥzâb, 33/6.

⁴¹ el-En’âm, 6/143-144; Âli İmran, 3/6.

⁴² et-Taberî, *Câmiu’l-Beyan an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 3:90; İbn Kesîr, *Tesîru’l-Kurâni’l-Âzîm*, 3:351.

⁴³ Ebüssûd, *İrşâdü’l-Akli’s-Selîm*, 1:639.

⁴⁴ es-Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, 7:219.

⁴⁵ Muḥammed, 47/22.

⁴⁶ el-Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, 5:302.

aile, soy ve hatta bazen sülale bağlarını da içeren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.5. Karı-Koca ile İlgili Kavramlar

Bu başlık altında “zevc” (زوج) ve “ba‘l” (بعل) kavramları ele alınacaktır. “Zevc” kelimesi, ferd kelimesinin karşıtı olup bir eşı olan kişiyi ifade etmektedir.⁴⁷ Aynı cinsin her iki ferdinden biri şeklinde tanımlanmaktadır. Yani hem erkek için hem kadın için kullanılmaktadır.⁴⁸

Çoğulu “ezvac” (أزواج) kelimesidir. Kur’ân’da “zevc” kelimesi ve türevleri insan ve çift yaratılan diğer tüm varlıkları için kullanılmaktadır. el-Bakara Suresi 35. ayette geçen “zevc” kelimesi ile Hz. Adem’in eşı kast edilmiştir.⁴⁹ Her şeyin çift çift yaratıldığını ifade eden ez-Zâriyât Suresi 49. ayette tesniye formunda (zevceyn) geçen kelimenin sadece insan değil hayvan ve diğer tüm yaratılanların erkek ve dişı olan çiftlerini kastettiğı belirtilir.⁵⁰ Yâsîn Suresi 36. Ayette çoğul formuyla geçen “ezvac” kelimesi ise bitki, insan ve bilinmeyen nice şeylerin çiftler çiftler yaratıldığı ifade edilirken buradaki her şeyin çiftler çiftler oluşu, varlıkların her birinin paydaşı, eşı, benzeri ya da karşıtı olan çiftlerinin hepsinin yaratılmışlık özelliğı olarak tefsir edilmiştir.⁵¹ Bu kapsamda bitkilerin çiftler yaratılışının, onların erkek-dişı özelliklerini ifade ettiğı, ancak bu mananın o dönemin bilimsel verilerinin ötesinde ilahi bir işaret olduğu açıklaması yapılmıştır.⁵² Sonuç olarak “zevc” kelimesi Kur’ân’da hem erkek hem de kadın için kullanılmış olup cinsiyet değil, tamamlayıcılık ifade eder ve sadece insanı değil bütün varlıkları kapsar. Yani Kur’ân’da evlilik kurumunun iki tarafı “biri diğerini tamamlayan eş” olarak yer alır. Ayrıca “zevc” kelimesi sadece insanı değil bütün varlıklar için kullanılır. Kelimedeki asıl mana eşleşme ve bütünleşmedir.

“Ba‘l” (بعل) kelimesi “ayakta durma, hâkimiyet ve üstünlük” anlamlarına gelmektedir. “Ba‘l” (بعل) kelimesinin çoğulu “beü‘le” (بعولة), “koca (erkek eş)” demektir. Çünkü koca evin idaresinde ve toplumda konum itibarıyla hâkim olandır. Örneğın “بعل

⁴⁷ Zebîdî, “zvc”, 6:20.

⁴⁸ İbn Manzûr, “zvc”, 6:107.

⁴⁹ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyan an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 1:363.

⁵⁰ İbn Kesîr, *Tesîru’l-Kur’ânî’l-Âzîm*, 7:424.

⁵¹ İbn Âşûr Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, (Tunus: Dâr’ut-Tunusiyye, 1884), 23:16.

⁵² ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf*, 5:177.

الأرض” ifadesi “su ile sulanmaya ihtiyaç duymayan, kendi kendine yetişen arazi” anlamına gelmektedir. Bu bağlamda “ba‘l” insanın doğrudan kontrolünden ziyade tabiatın hâkimiyetini ve kudretini çağrıştıran bir kelime olmaktadır.⁵³ Kim bir şeye sahip olur ve ona galip gelirse, o şeyin “ba‘l”i olur.⁵⁴ “Ba‘l” efendi ve sahip anlamlarına gelmektedir. Bu ifadeler “ba‘l” kelimesinin erkek egemenliği, otorite ve yönetim anlamlarını barındırdığını göstermektedir.⁵⁵ Kur’ân’da sınırlı sayıda geçmektedir.⁵⁶ Ancak anlam yoğunluğu fazladır. Bu kavram sadece evli erkek (koca) anlamında değil, aynı zamanda otorite, sahiplik, evlilik ve put ismi gibi çeşitli bağlamlarda kullanılmıştır. Örneğin Hūd Suresi 72. ayette geçen “ba‘l” kelimesi “eş” olarak yani kadının meşru kocası, özellikle de ev reisliği bağlamındaki statüsü kastedilmektedir.⁵⁷ Nisā’ Suresi 128. ayete geçen “ba‘l” kelimesi ise evlilik içindeki otorite ve ilişki sorumluluğunu taşıyan erkek eşi ifade etmektedir.⁵⁸ Yine En-Nūr Suresi 31. ayette geçen “buu‘letihinne” kelimesi kadının hayatında en geniş mahremiyet alanına sahip kişiyi yani doğrudan meşru eşi ifade etmektedir.⁵⁹ Mahremiyet sınırlarının vurgulandığı bu ayette “ba‘l” kelimesinin kullanılması, eşin yalnızca evlilik bağından değil aynı zamanda koruyucu olmaktan da sorumlu taraf olduğunu vurgulamaktadır. eş-Şâffât Suresi 125. ayette geçen “ba‘l” kelimesinin ise burada Lübnan’da yaşayan ve Hz. İlyas’ın kavmi olan Beni İsrail’in bir kısmının tapmakta olduğu putun ismi olduğu ifade edilmektedir. Putun isminin “ba‘l” olmasının, erkek tanrı, yüce ilah gibi bir anlam taşıdığı söylenmiştir.⁶⁰

“Ba‘l” kelimesinin anlam serüveni kelimelerin Arap dilinde tarihî, kültürel ve dinî bağlamlarla nasıl şekillendiğini gösteren önemli bir örnek olarak görülmüştür. Câhiliye döneminde “efendi, sahip” anlamından hareketle hem sosyal ilişkilerde hem de tarımsal hayatın tasvirinde kullanılan bu kelime, aynı zamanda putperestliğin etkisiyle tanrısal bir kimlik de kazanmıştır. Ancak Kur’ân, bu çok yönlü anlam ifade eden kelimeyi yeniden inşa etmiş ve kelimeyi aile kurumuna tahsis ederek “koca” anlamını yoğunlaştırmıştır. Böylelikle kelime, putperest bağlamından arındırılmış, evlilik hukukunun merkezinde

⁵³ İbn Fâris, *Mu‘cemü Me‘âyisi‘l-luğa*, 123.

⁵⁴ İbn Manzûr, “ba‘l”, 1:448.

⁵⁵ Zebîdî, “zvc”, 28:448.

⁵⁶ el-Bakara, 2/228; en-Nisâ’, 4/28; Hūd, 11/72; en-Nūr, 24/31; eş-Şâffât, 37/125.

⁵⁷ et-Taberî, *Câmiu‘l-Beyan an Te‘vîli Âyi‘l-Kur‘ân*, 6:415.

⁵⁸ Ebüssuûd, *İrşâdü‘l-Akli’s-Selîm*, 1:791.

⁵⁹ el-Maverdî, *en-Nüket ve‘l-Uyûn*, 4:92.

⁶⁰ et-Taberî, *Câmiu‘l-Beyan an Te‘vîli Âyi‘l-Kur‘ân*, 9:530.

sorumluluk ve aile reisliği boyutuyla yeniden tanımlanmıştır. Bu dönüşüm sadece bir kelimenin lügat değişimini değil, aynı zamanda İslâm'ın dil üzerinden gerçekleştirdiği toplumsal ve kültürel dönüşümü de ortaya koymaktadır.

Kur'ân'daki “zevc” ve “ba'l” kavramlarının ayrımı sadece dilsel değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rolleri açısından da önem arz etmektedir. “Zevc” kavramı daha evrensel, fitrî olup çiftler arası eşitliği ifade ederken; “ba'l” kavramı ise daha çok aile yapısı içinde erkeğin konumu anlatan bir kavramdır. Dolayısıyla Kur'ân bağlamında “zevc” kavramı, eşler arasında tamamlayıcılık ve ortak yaşam fikrine işaret ederken; “ba'l” daha çok erkeğin koruyucu, yönlendirici ve otorite sahibi rolünü öne çıkarmaktadır. Bu semantik ayrım, Kur'ân'ın göstermiş olduğu aile yapısında karı-koca ilişkisinin hem eşitlik temelinde bütünleşen bir yönünün olduğunu hem de toplumsal rollerin dağılımına dayalı olarak eşit olmayan bir hukukun olduğunu göstermektedir.

1.2.6. Kur'ân'da Ailenin Önemi

Kur'ân'da aile kavramı çeşitli boyutlarda ele alınmaktadır. Kur'ân'da ailenin temeli ve evlilik süreciyle ilgili ayetlere bakıldığında “zevc” (زوج), “nikâh” (نكاح), “mîsâkan ğalîza” (ميثاقا غليظا), “sükun” (سكن), “meveddet ve rahmet” (مودة و رحمة) gibi kavramların kullanılığı görülür. Bunlardan “zevc” kelimesi el-A'raf Suresi 189. ayette, tek candan yaratılan insana kendisiyle sükûnet yani huzur bulsun diye yaratılan eşten (zevc) söz edilirken geçmektedir. Ayetteki eşten sükun bulma ifadesinden uyum ve yakınlığın en güçlünün eşler arasında olduğu anlaşılmaktadır.⁶¹

Aile ile ilgili kavramlardan “nikâh” kelimesinin emir kipiyle “nikahlayın” şeklinde geçtiği en-Nisâ' Suresi 3. ayette yetim kızlar hakkında adaletsizlik etmekten korkanların, kendilerine helâl olan (başka) kadınları ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlamaları buyrulmaktadır. Ayetin tefsirlerine göre nüzul döneminde bazıları yetimlere zulmetmekten ve adaletsizlikten korkuyorlardı ancak zinadan korkmuyorlardı. Bu nedenle bu ayette erkeklerin helal olan kadınlarla nikâhlanmaları ve harama yaklaşmamaları emredilmektedir. Bu ise nikâhın meşru bir bağ olduğunu ifade etmektedir.⁶² Kelimenin geçtiği en-Nûr Suresi 32. ayette ise “içinizdeki bekârları,

⁶¹ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kurâni'l-Âzîm*, 3:525.

⁶² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:15.

kölelerinizden ve cariyelerinizden iyi olanları evlendirin” buyruğuyla toplum bekârları evlendirmeye teşvik edilmektedir.⁶³

Kur’ân’da evlilikle ilgili olarak kullanılan diğer bir kavram “mîsâkan ğalîzâ” tamlamasıdır. “Mîsâk” (ميثاق) kelimesi, “ahit, sağlam söz ve bağlayıcı anlaşma” anlamlarına gelmektedir.⁶⁴ “Ğalîz” kelimesi ise “kalın, ağır, kolay kolay kırılmayan şey” anlamına gelir. Bu iki kelime beraber kullanıldığında “çok ağır, bağlayıcı ve güçlü bir sözleşme” anlamını taşımaktadır. Kur’ân’da bu terkinin geçtiği en-Nisâ Suresi 21. ayette, terkinin evlilik akdine işaret ettiği görülür. Bu akdin “sağlam/ağır” olarak nitelendirilmesinin nedeni evlenenlere hem dünya hem de ahirette güçlü ve büyük bir sorumluluk yüklemesidir.⁶⁵ el-Ahzâb Suresi 7.ayette geçen “mîsâkan ğalîzâ” terkihi ise, Allah’ın peygamberlerden aldığı risalet sorumluluğunu ifade ederken bu da büyük ve ağır bir ahit olarak tanımlanmaktadır.⁶⁶ Görüldüğü üzere Kur’ân, “mîsâkan ğalîzâ” ifadesini peygamberlik ahdi ve evlilik akdi için kullanmıştır. Bu da evlilik bağının sıradan bir sözleşme değil, peygamberlerin yükümlülüğü kadar ağır bir ahit olduğunu göstermektedir. Kur’ân, nikâhı bir “muamele sözleşmesi” olarak değil ahlaki ve ilahî boyutu olan önemli bir bağ olarak konumlandırır. “Mîsâkan ğalîzâ” ifadesi, evlilikte kadına veya erkeğe yapılacak haksızlıkların sadece sosyal değil, ilahi ahde de ihanet olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla evlilik sıradan bir toplumsal kurum olmayıp peygamberlik ahdi kadar ağır, Allah huzurunda verilmiş güçlü bir sözleşme olarak görülmüştür. Buna karşılık fıkıhçıların çoğu metodolojik tasnif gereği nikâhı “akitler” başlığı altında ele almış ve nikâhı icap-kabul yoluyla gerçekleşen bir muamele olarak değerlendirmişlerdir.⁶⁷ “Akit” (عقد) kelimesi, “bir şeyi bağlamak ve düğümlemek” anlamına gelmekle beraber mecazen alışveriş ve nikâh sözleşmesi için kullanılmaktadır.⁶⁸ Her mîsâk bir akittir ama her akit mîsâk değildir. Mîsâk daha özel, güçlü ve bağlayıcıdır.⁶⁹ Nikâhın sadece bir muamele (alışveriş benzeri sözleşme) gibi görülmesi, onu ahlaki ve manevî boyutundan koparma riski taşımaktadır. Kur’ân’ın ortaya koyduğu ilahî perspektif göz önüne alındığında nikâh için “akit” değil de “mîsâk” kelimesini kullanması

⁶³ el-Maverdî, *en-Nüket ve l-Uyûn*, 4:98.

⁶⁴ İbn Fâris, *Mu‘cemü Meķâyisi l-luĝa*, 1043.

⁶⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:47.

⁶⁶ İbn Kesîr, *Tesîru l-Kurâni l-Âzîm*, 6:382.

⁶⁷ Hayrettin Karaman v. dğr., *İslâm ve Toplum* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 204.

⁶⁸ İbn Fâris, *Mu‘cemü Meķâyisi l-luĝa*, 654.

⁶⁹ İbn Manzûr, “vsk”, 15:212.

nikâhın sadece hukuki bir işlem değil, aynı zamanda ahlaki ve manevi yükümlülükleri de içeren mukaddes bir sözleşmedir olduğu anlaşılmaktadır.

Kur’ân’da ailedeki huzur, sevgi ve merhamet gibi manevi temellerden de bahsedilmektedir Bunlardan er-Rûm Suresi 21. ayette insanlara sükûn yani huzur bulmaları için kendileriyle aynı nefisten eşler yaratılması ve aralarında meveddet ile rahmet yerleştirilmesi, Allah’ın ayetlerinden biri olarak sunulmaktadır. “Meveddet” (مودة) kelimesi “vûdd” (ود) kelimesinden türemiş olup sözlükte “sevgi, muhabbet ve arzulamak” gibi anlamlara gelmektedir. Ancak bu sadece duygusal bir heves veya ani bir arzuyu değil daha çok sosyal ve ahlaki boyutlu bir sevgiyi ifade etmekte ve insanlar arasındaki güven, bağlılık ve şefkat duygularını kapsamaktadır. Kelimenin kullanımında uzun süreli ve dengeli bir ilişki kasdı vardır.⁷⁰ Meveddet, “ḥubb” yani muhabbetin bir türü olarak görülmektedir. “Ḥubb” kelimesi de nefretin zıttı olup genel anlamda “sevgi” anlamına gelmektedir. Ancak “ḥubb”, daha geniş ve temel anlamda sevgiyi ifade etmektedir. Kapsamı aşk, dostluk, arzu, tercih vb. anlamları içerecek şekilde genişletir ve bireysel duygu ve arzuya odaklıdır.⁷¹ Kur’ân burada “meveddet” kelimesini kullanarak bireysel arzu ve kısa süreli duyguları değil, toplumsal ve ailevi sorumluluklar çerçevesindeki derin sevgiyi vurgulamaktadır. “Meveddet”, eşler arasında karşılıklı gönül bağlılığı, sosyal sevgi ve şefkat ilişkisi kurarak sadece “ḥubb/aşk” duygusunu değil sorumluluk, dayanışma ve nazik muamelede bulunmayı içerir. Ayetin devamındaki “rahmet” kelimesi de bu bağlılığa merhamet boyutunu ekler. Bu bağlamda Kur’ân’a göre evlilikteki idealin, bireysel arzular olmadığı, sorumluluk temelli ve kalıcı sevgiyi olduğu anlaşılmaktadır.

er-Rûm Suresi’nde geçen “meveddet” kelimesi evlilik ve hısımlık yoluyla eşlerin birbirini sevmesi ve irtibat kurabilmesi için Allah’ın aralarında var ettiği sevgi olarak da tefsir edilmiştir.⁷² Meveddet gibi rahmet de Allah’ın evlilikle eşler arasında oluşturduğu duygudur. Ayetten, bu duyguların daha önce karşılaşmamış, birbirini tanımayan ve akrabalık bağı bulunmayan iki kişi arasında ortaya çıkan duygular olduğu anlaşılmaktadır.⁷³ Ayetin bir tefsirine göre de eğer Allah insanlara kendi cinsi dışında bir

⁷⁰ İbn Fâris, *Mu‘cemü Mekâyîsi’l-luğa*, 1040.

⁷¹ Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muḥîṭ* (Kahire: Daru’l-Hadis, 2008), “ḥbb” 1:341.

⁷² et-Taberî, *Câmiu’l-Beyan an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 9:76.

⁷³ ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf*, 4:571.

eş yaratsaydı eşler arasında nefret meydana gelirdi. Allah insanoğluna merhamet etmiş ve kendi cinsinden eşler yaratarak onlar arasında meveddet ve rahmet var etmiştir. Buna göre meveddet kalıcı sevgiyi ifade ederken rahmet ise zor zamanlarda gösterilen şefkati anlatmaktadır.⁷⁴

Kur'ân'da ailedeki sorumluluklar ve rollerden de bahsedilmektedir. Bu konudaki Nisâ' Suresi 34. ayette geçen “erkekler, kadınlar üzerinde kavvâmdır” ifadesi klasik tefsirlerde erkeklerin kadınlara karşı otoritelerinin olduğu ve onları yönetmede vasıflı oldukları şeklinde açıklanmıştır. Bu kapsamda bu niteliğin onlarda sağlam bir şekilde bulunduğu vurgulanmıştır. Ayrıca tefsirlere göre erkeklerin kadınlar üstünde yöneticiliği, bir taraftan Allah'ın onları Peygamberlik, imamlık, devlet yönetimi ve savaş gibi konularda üstün yaratmış olmasıyla diğer taraftan erkeklerin evin geçimini sağlamalarıyla ilgilidir.⁷⁵

Çağdaş tefsirlerde “kavvâm” kelimesi yeniden değerlendirilmiş, kelimenin kapsamındaki “koruyucu ve gözetici sorumluluk” anlamı üzerinde durulmuştur. Yani kelimenin anlam alanındaki “yönetici/hâkim otorite” manası üzerinde değil, bu otoritenin görevi olan koruyucu sorumluluk üzerinde durularak, aile içindeki sorumluluk paylaşımı ve kadının hakkının gözetilmesi esas alınmıştır.⁷⁶ “Kavvâm” kelimesi, klasik tefsirlerde genellikle erkek üstünlüğü ve aile reisi olarak sorumluluk ekseninde yorumlanmış, modern tefsirlerde ise koruma ve gözetme rolüyle daha eşitlikçi bir anlayış öne çıkmıştır. Nitekim “kavvâm” kelimesini salt otorite veya hiyerarşi simgesi olarak tanımlamak yetersizdir.

“Kavvâm” (قَوَّام) kelimesi, (قام) kökünden türetilmiştir. Bu kök, “dik durmak, ayağa kalkmak ve sabit olmak” anlamlarını içermektedir.⁷⁷ Kelimenin mübalağa kalıbında olması anlamı güçlendirmektedir. Yani sadece “durmak” değil, “aileyi ayakta tutmak için sürekli ve aktif bir sorumluluk üstlenme” anlamını katmaktadır. Bu sorumluluk, erkek için maddi ve koruyucu boyutta ortaya çıkmış olsa da ayetin ruhu değer üstünlüğü değil yükümlülük farklılığı üzerine kurulu olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁸ Dolayısıyla “kavvâm”, ailede güç tek elde toplanacak bir yetki değil, sevgi ve merhamet ilkelerini koruyacak bir

⁷⁴ İbn Kesîr, *Tesîru 'l-Kurâni 'l-Âzîm*, 309.

⁷⁵ et-Taberî, *Câmiu 'l-Beyan an Te'vîli Âyi 'l-Kur'ân*, 3:795.

⁷⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü 'l-Akli's-Selîm*, 1:691.

⁷⁷ İbn Fâris, *Mu'cemü Me'âyîsi 'l-luğa*, 739.

⁷⁸ Muhammed Quraish Shihab, *Tafsîr al-Misbah*, (Jakarta: Lentera Hati, 2002), 2:426-427.

hizmet ve sorumluluk sistemidir. Erkek ve kadının birlikte karşılıklı sorumluluk ve katkı ile ailenin istikrarını sağlayacağı bir çerçeve olarak yeniden yorumlanabilir. Böylece kavvâm, Kur’ân’ın aile felsefesinde bir üstünlük göstergesi olmayıp, sürekli sorumluluk ve ortak hizmet kavramı olarak anlam kazanmaktadır.

Kur’ân’da ailenin kurulması ve devamlılığı safhasında olduğu gibi dağılması safhasının da adil olmasıyla ilgili düzenlemeler de yer almaktadır. Örneğin el-Bakara Suresi 229. ayette boşanmanın nasıl olacağı öğretildikten sonra iki seçenek sunulmuştur. Birincisi olan “iyilikle tutmak” ifadesiyle kadını güzel bir şekilde, haklarını gözeterek evde tutmaktan bahsedilmektedir. İkinci olarak da kadına zarar vermeden eziyet etmeden, güzel bir şekilde boşamak tavsiye edilmektedir. Bu da şiddetten uzak durmak şeklinde tefsir edilmiştir.⁷⁹ Yine çocuğun ebeveyn üzerindeki süt hakkından bahseden el-Bakara Suresi 33. ayetin tefsirlerine göre ayet, boşanmış bir annenin babasına zarar vermek amacıyla çocuğu emzirmekten vazgeçmemesi uyarısını içermektedir. Ayetten aynı şekilde babanın da çocuğu nedeniyle anneye zarar vermemesi gerektiği ve babanın olmaması durumunda varisin çocuğun emzirilmesi, bakımı ve masraflarını güzel bir şekilde karşılaması gerektiği anlaşılmaktadır. Ayet anne-babanın çocuğuna karşı sorumluluklara dikkat çekmektedir.⁸⁰

Evliliğin meşru olarak bitmesi Kur’ân’da “talak” (طلاق) kavramıyla ifade edilmektedir. Kur’ân’da evliliğin kurtarılmadığı durumlarda son çare olarak güzellikle boşanmak önerilmiştir.⁸¹ Yine bu konuda el-Bakara Suresi 284. ayette boşanmış kadınlar için iddet (bekleme süresi) olduğu belirtilmiştir. Kadınların bu konuda belirlenen diğer bir sorumlulukları da hamilelik ve hayız konularında doğru söylemeleridir. Bunun amacı ise neslin korunmasıdır.⁸² Kur’ân’da boşandıktan sonraki süreçle ilgili Kur’ân’da ayetler vardır. Örneğin el-Bakara Suresi 241. ayette boşanmış her kadının mehir hakkı olduğu vurgulanmaktadır. Mehir vermek, teşvik edilerek kadının hakkının korunması sağlanmaktadır.⁸³ Kur’ân’da aileden bahsedilen ayetlere baktığımızda ailenin yalnızca maddi beraberlik değil, huzur, sevgi, merhamet, koruma gibi duygusal ilişkilerden oluşan bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Kur’ân’da ailenin nikâhla birlikte başlangıcından, bireye

⁷⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1:447.

⁸⁰ es-Suyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr*, 3:5.

⁸¹ el-Bakara, 2/229-232

⁸² İbn Kesîr, *Tesîru’l-Kur’ânî’l-Âzîm*, 1:609.

⁸³ es-Suyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr*, 3:112-113.

yüklediği roller ve sorumluluklardan ve boşanmayla bitmesi ve sonraki sürecinden adalet ve ihsan vurgusuyla bahsedilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA CAHİLİYE DÖNEMİ AİLE PROBLEMLERİNİN ÇÖZÜMLERİ

2.1. Câhiliye Döneminde Aile Yapısı

Câhiliye dönemi her ne kadar bir zaman dilimini ifade etse de genel olarak bir yaşam biçimi olarak ele alınmıştır. Bu yaşam biçimi, İslâmiyet'ten önce var olan toplumun inançlarını, yaşam tarzlarını, olaylar karşısındaki tavırlarını ele alan bir dönemin bakış açısını yansıtmaktadır. Câhiliye dönemi aile yapısının incelenmesi, Kur'ân'ın aile kurumuna getirdiği düzenlemelerin mahiyetini ve devrimsel yönünü kavramak açısından büyük önem taşımaktadır. Zira Kur'ân, indiği toplumsal bağlamdaki sorunlara doğrudan cevap niteliğinde hükümler ortaya koymuştur.

Câhiliye Arap toplumunda kadının mirastan mahrum bırakılması, boşanmanın keyfiligi, çocukların özellikle kız evlatların değersizleştirilmesi ve kimi zaman diri diri gömülmesi, evliliklerin kabile ve çıkar temelli yürütülmesi gibi olgular aile yapısını derinden sarsan unsurlar olmuştur. Bunun yanında erkekler de ağır yükler altında kalmış; aşiret çıkarlarına göre evlenmeye mecbur bırakılmış, aile fertlerinin tüm geçimini tek başına üstlenmiş, asabiyete dayalı kültür sebebiyle sürekli kan davalarına ve şiddet döngüsüne sürüklenmişlerdir. Kur'ân bu tabloya müdahale ederek aileyi adalet ve denge üzerine inşa etmiştir. Kadın ve erkeği birbirini tamamlayan eşler olarak tanımlamış, boşanmayı sınırlarla çevrili bir hak haline getirmiş, çocukların korunmasını ilahi bir emanet kılmış ve erkeklere de aile içinde ölçülü sorumluluklar yüklemiştir.

Câhiliye'de görülen problemler, farklı biçimlerde günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Kadının şiddet, istismar ve emeğinin değersizleştirilmesi yoluyla ikinci plana itilmesi; erkeklerin ise ekonomik yükler, işsizlik ve sosyal baskılar altında aile sorumluluklarını yerine getirmekte zorlanmaları, boşanmaların artması ve evliliklerin

çıkar merkezli yapılması, kız çocuklarının eğitim hakkından mahrum bırakılması bu sorunların günümüzdeki görünümleridir. Dolayısıyla Câhiliye dönemi aile yapısının incelenmesi yalnızca tarihsel bir arka planı anlamamızı sağlamaz. Aynı zamanda günümüz aile problemlerine Kur’ân merkezli çözüm arayışları için de güçlü bir perspektif sunar.

Câhiliye kelimesine kavram olarak; zorbalık, düşüncesizlik gibi manalar verilse de dönemin edebi literatüründeki şiirsel üslubun gelişmişliği, Arapların aslında cahil olmadığını ortaya koyar. Bundan dolayı câhiliye kavramı haddi aşma ve sınır tanımama kavramları ile ifade edilmiştir. Ayrıca İslâm dini geldikten sonra, önceki dönemi ve günümüz dönemini ayırmak için de şemsiye bir kavram olarak kullanılmıştır.⁸⁴

Arap geleneklerine göre aile kurumunda erkek daima kadından daha üstündür. Zira o, kadının aksine basit görülebilecek bir birey değil, bir mücadeleci olarak ailenin ve ait olduğu kabilenin gücü olmuştur. Bu sebeple aile ve kabile yapısının temelini oluşturan “asabe” kavramı erkek egemenliğinde oluşmuştur.⁸⁵ Câhiliye döneminde, aralarında baba tarafından kan bağı bulunan akrabanın oluşturduğu topluluğa asabe, bu topluluğun bütün fertlerini birbirine bağlayan ve herhangi bir dış tehlikeye karşı koymak veya saldırıda bulunmak söz konusu olduğunda bütün topluluk üyelerinin harekete geçmesini sağlayan birlik ve dayanışma ruhuna da “asabiyet” denilmekteydi.⁸⁶ İbn Haldun da asabiyetin bu kadar önemli olmasını, kan bağı ile ilişkilendirmiş ve kan bağının insanlık için tabii ve gerçek bir bağ olduğunu vurgulamıştır. “Asabiyet” erkeğe yüklenen sosyal baskı olmuştur. Erkeğin kabilenin onurunu koruması için intikam duyguları taşıması ve bunun aile içi dinamiklere yansması burada önemli bir unsur olmaktadır. Câhiliye toplumu bu sosyal bağ sayesinde güvenlik sağlarken, aynı zamanda bireysel özgürlükleri ve aile içi adaleti aşındıran baskılar üretmiştir. Bu toplumdaki kan davaları, hısım dayanışması vb. uygulamalar erkekleri sürekli savaş ve güç gösterisine dayalı bir role zorlamıştır.⁸⁷

⁸⁴ Zeynep Feyza Öngeli, “Câhiliye Dönemi ve Günümüz Toplumunda Kadın Algısının Değerlendirilmesi”, *KSÜ Sıyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*, ed. Feyza Betül Köse (Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2020), 320.

⁸⁵ Mehmet Şirin Aladağ, “Câhiliye ve İslâm Dönemi Şiirinde İçerik Dini ve Toplumsal Hayat” (Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 295.

⁸⁶ Hayrettin Karaman, “Asabiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991) 3:453-455.

⁸⁷ İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, thk. Ali Abdülvahid el-Vâfi (Mısır: Dâr’u Nahdati, 1957), 2:454.

Câhiliye döneminde, sosyal yapının asabiyyete dayalı olmasından dolayı hısımlık erkek tarafından oluşmaktaydı. Aile bireyleri kadın-erkek (karı-koca), çocuklar ve kölelerden meydana gelmekteydi. Bu yüzden de nüfusu kalabalık olan aileye dâhil olmak, kadın için önemliydi.⁸⁸

Câhiliye döneminde en yaygın evlilik biçimi, çok eşliliği ifade eden poligamidir. Bununla birlikte, tek eşli evlilikler de toplumda yer bulmaktaydı. Erkekler için evlilik sayısına dair herhangi bir yasal ya da toplumsal sınırlama bulunmazken, kadınların birden fazla erkekle evlenmesine dair bir uygulamaya rastlanmamıştır. Bu dönemde kadınlar, eşlerinin vefatı halinde yeniden evlenme hakkına sahip olmuşlardır.⁸⁹

Câhiliye döneminde evlenmeden önce dikkat edilecek bazı unsurlar bulunmaktaydı. Evlenecek olan kişiler birbiriyle denk olmalıydı. Farklı statüde olan kişilerin birbiriyle evlenmeleri hoş karşılanmazdı.⁹⁰ Evlendikten sonra kadınların aile içerisinde birçok görevi vardı ama kendilerini savunacakları hakları oldukça azdı. Kocanın ise aile içerisinde bakmakla yükümlü olduğu eşi ve çocukları üzerindeki hakkı sınırsızdı. Bu sınırsız hak ile dilerse onları satabilir yahut rehin olarak verebilirdi.⁹¹

Câhiliye toplumunda, o dönemde pek çok diğer toplumda görüleceği üzere kadınlar üzerinde ağır baskılar oluşturan ataerkil bir kültür hüküm sürmüştü, erkekler kadınlar üzerinde sınırsız hakka sahipken kadınların onlar üzerinde çok kısıtlı hakları olmuştur.⁹²

Câhiliye döneminde aile yapısı ataerkil bir düzende şekillenmişti. Bu bağlamda, dini, siyasi, toplumsal ve ekonomik koşulların etkisiyle ailenin yönetimi ve liderliği erkeğe verilmişti. Bu dönemde evliliklerde sayı sınırlaması bulunmadığı gibi, erkeklerin sınırsız sayıda cariye edinmesi de yaygın ve meşru kabul ediliyordu. Bu durum, kadının toplumsal ve ekonomik açıdan güçsüz bir konumda olduğunu ve erkekler nezdinde yeterince değer görmediğini açıkça göstermektedir. Bununla birlikte, Hz. Hatice gibi

⁸⁸ Mehmet Âkif Aydın, “Aile”, DİA, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2:196-200.

⁸⁹ Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Eşleri ve Aile Hayatı* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1993), 76.

⁹⁰ Adnan Demircan, “Câhiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, *Diyanet İlmî Dergi* 49/3 (2013), 27.

⁹¹ Zeynep Canan Koçak, “İslâm Öncesi Araplardaki Aile Kültürünün Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2017), 246.

⁹² Zeynep Nermin Aksakal, *Kur'an'da Aile Hayatıyla İlgili Düzenlemelerde Cinsiyet Faktörü* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2023), 26.

ticaretle uğraşan, toplumsal alanda aktif ve güçlü kadınlar da istisna olarak varlık göstermekteydi.⁹³

Kadının değeri kocasının mallarından daha fazla değildi ve kadın hayız döneminde ise erkek onunla aynı odada dahi oturmaz, aynı sofrada bulunmazdı.⁹⁴ Hatta kadının bu günlerde uğursuzluk getirdiği düşünülürdü.⁹⁵ Bu dönemde fuhuş yaygın olduğu için kadının iffetini koruması da bir hayli güçleşmiştir. Özellikle esir alının cariyeler ve kadınlar zorla fuhşa yönlendirilerek onların üzerinden gelir elde edilirdi.⁹⁶ Câhiliye halkı, malları yalnızca erkeklere tahsis eder, kadın ve çocuklara mirastan pay vermezdi. Kadının mirastan mahrum bırakılmasının sebebi olarak savaşımadığını öne sürmekteydi. Kadın ve çocuklar mirasçı değil, mirasa dâhil edilen mallar gibi görülmekteydi.⁹⁷ Ayrıca Câhiliye toplumunda kız çocukları büyük bir değersizlik olarak kabul edilmekteydi. Hem ekonomik bir risk hem de namus riski olarak görülmekteydi. Kız çocuklarının doğumu pek çok ailede utanç kaynağı sayılmış ve bazı kabilelerde de diri diri toprağa gömme uygulaması yapılmıştır.⁹⁸

Cahiliye döneminde kadın ancak çocuğu olursa aileye dâhil edilirdi. Özellikle erkek çocuğu doğurmak çok önemliydi. Aile içerisindeki kadının konumunu belirleyen unsur ve aileye katılması çocuk doğurması ile ilişkiliydi. Kadının çocuk doğurmadan vefat etmesi durumunda taziye koca değil kadının ailesinin kabilesi kabul ederdi.⁹⁹ Eğer kadının çocuğu olmazsa kocası onu bu sebepten ötürü boşayabilirdi. Nadiren de olsa kocanın evli kalmayı tercih ettiği durumlar da olurdu. Fakat çoğu zaman kadın, toplum baskısı sebebiyle evine dönmek zorunda kalırdı.¹⁰⁰ Kadının aile içindeki konumunun bu şekilde olmasının, toplumun geleneklere göre yönetilmesinden ve hukuki bir sistemin olmamasından kaynaklı olduğu düşünülmüştür.¹⁰¹

⁹³ İsmail Metin, “İslâm Öncesi Araplarda Evlilik Ritüelleri ve Aile Kurumuna Bakış”, *Tokat İlmiyat Dergisi* 10/2 (2022), 557.

⁹⁴ Aksakal, *Kur'an'da Aile Hayatıyla İlgili Düzenlemelerde Cinsiyet Faktörü*, 26.

⁹⁵ Mehmed Dikmen, *İslâm'da Kadın Hakları* (İstanbul: Cihan Yayınları, 1983), 25.

⁹⁶ Neşet Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957), 116-117.

⁹⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 3:299.

⁹⁸ el-Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 6:214; İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kurâni'l-Âzîm*, 4:578.

⁹⁹ Şemseddin Günaltay, “İslâm'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Âile ve Türlü Nikâh Şekilleri”, *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* 1/3 (2001), 194.

¹⁰⁰ Ramazan Altıntaş, “Câhiliye Arap Toplumunda Kadın”, *Diyanet İlmi Dergi* 37/1, (2001), 77.

¹⁰¹ Ramazan Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Câhiliye* (Konya: Ribat Yayınları, 1996), 223.

Kadınlar kocaları öldükten sonra ardından yas tutmak zorundaydı. Buna iddet müddeti denilmektedir. Bu süreçte kadın başka biri ile evlenemez ve sosyal ilişkilerde bulunamazdı. Kadın kimse ile konuşmadan evinin bir köşesinde sessizce oturur ve iddet süresinin bitmesini beklerdi. Bu süreçte kadın, hiçbir koku sürünmez, en kötü elbiselerini giyer ve yıkanmazdı. Bu eziyet verici uygulamalar kadınları oldukça zorlamıştır.¹⁰² Mantiğa uymayan ve tamamen kadınlara güçlük veren bu uygulamalar, câhiliye dönemindeki aile yapısında kadının düşük değer ve statüsünü göstermektedir.

2.2. Kur'ân'da Câhiliye Dönemindeki Temel Aile Problemlerinin Çözümleri

Câhiliye döneminde görülen başlıca aile problemlerine Kur'ân'ın getirdiği düzenlemeler büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda aşağıda, Kur'ân'ın özellikle aile hayatına ilişkin ıslah ettiği başlıca sorunlar ele alınacaktır. Kur'ân, sosyal yapı itibarıyla çok sorunlu bir dönemde, câhiliye döneminde indiği için batıl tanrı inancı ve hayat felsefelerinin yanında, kadın-erkek ilişkileri de dâhil olmak üzere bütün insan ilişkileri alanında hukuki ve ahlaki düzenlemeler yapmıştır. Yapılan düzenlemeler mevcut düzeni tamamen yıkmamış dönemin kültür ve diğer tarihsel şartlarına göre mevcut sistemi ayakta tutan ve kötülüklerin kaynağı olan inanışların düzeltilmesini öncelermiştir.¹⁰³

Câhiliye dönemi, yalnızca hukuki, kültürel ve dini açıdan değil, aynı zamanda aile yapısında yaşanan derin dönüşümler açısından da önem arz etmektedir. Bu dönemdeki aile yapısı, İslam'ın getirdiği aile anlayışıyla örtüşmeyen tarzdaki baskın bir ataerkil nitelik göstermektedir. Kadınların aile içindeki konumu, büyük ölçüde erkeklerin karar ve tasarrufları doğrultusunda belirlenmiştir. Örneğin, bir baba, kızının evliliği konusunda onun rızasını gözetmeksizin karar verebilmiştir.¹⁰⁴

İslâm kadını, yaşamın temel hakları olan can, mal, din, eğitim, aile içindeki konumunu ilgilendiren evlilik, boşanma, miras hakkı gibi konularda güvence altına almış ve erkekle denk bir konuma getirmiştir. Kur'ân'da aile kurumundaki hak ve görevlerin düzenlenmesinde toplumsal cinsiyet rolleri etkili olmuştur. Bu nedenle haklar eşit değil karı-kocanın görevlerine göredir. Hak ve görevlerin paylaşımındaki temel ilke adalettir.¹⁰⁵

¹⁰² Fatma Süheyla Kurt, *Câhiliye Dönemi ve İslâm'ın İlk Asrı Arap Toplumunda Kadının Aile İçi Statüsündeki Değişim* (Yüksek Lisans Tezi, Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024), 24.

¹⁰³ Aksakal, *Kur'ân'da Aile Hayatıyla İlgili Düzenlemelerde Cinsiyet Faktörü*, 29-30.

¹⁰⁴ Öngeli, "Câhiliye Dönemi ve Günümüz Toplumunda Kadın Algısının Değerlendirilmesi", 325.

¹⁰⁵ Aksakal, *Kur'ân'da Aile Hayatıyla İlgili Düzenlemelerde Cinsiyet Faktörü*, 32-32.

Kur'ân'ın bakış açısına göre aile, yalnızca dünya hayatıyla sınırlı bir birliktelik değil, iman temelli bir yaşam sürdürüldüğü takdirde ebedi saadetin mekânı olan cennete kadar uzanan bir yolculuğun başlangıcıdır. Bu bağlamda aile, bireyler açısından hem dünyevi hem de uhrevi anlamda sürekli ve bütüncül bir birlikteliği temsil etmektedir.¹⁰⁶

2.2.1. Nikah ve Şekilleriyle İlgili Aile Problemlerinin Çözümleri

Câhiliye döneminde nikâh kurumuna ilişkin birçok çarpık uygulama hem ahlaki hem toplumsal sorunlara yol açmaktaydı. Bu uygulamalar, aile bağlarını zayıflatmakta ve nesep ile toplumsal düzeni tehdit etmekteydi. Kur'ân, bu yanlış uygulamaları düzelterek aile bağlarını sağlam temeller üzerine oturtmuş, hem bireylerin haklarını güvence altına almış hem de toplumun düzenini korumayı amaçlamıştır.

Câhiliye döneminde çeşitli asılsız nikâh şekilleri uygulanmıştır. Bu konudaki çirkin adetlerinden biri üvey anneyle nikâh manasına gelen “makt” nikâhıdır. Bu uygulamada, kocanın vefat etmesi ya da karısını boşaması durumunda oğlu yahut erkek yakını kıyafetini üzerine atmak suretiyle kadının mehir hakkını vermeden onunla nikâhlanırdı.¹⁰⁷ Bu durum en-Nisâ' Suresi 22. ayette “*babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin...*” ifadesiyle yasaklanmıştır. Tefsirlere göre ayet, câhiliye Arapları arasında babası vefat eden oğlun, babasının eşleriyle evlenmesini yasaklamıştır. Bu uygulamanın hem ahlaki hem de fitrî olarak büyük bir çöküntü anlamına geldiği belirtilir. Kaynaklara göre bu gelenek toplumda yaygın ve normalleştirilmiş bir durum haline gelmişti. Ancak Kur'ân'ın üvey anneyle nikâhlanmayı yasaklamasıyla bu sapkınlığa son verdiği anlaşılmaktadır. Böylece câhiliyeye ait örfî bir yozlaşma dini bir yasakla kökten kaldırılmıştır.¹⁰⁸

Üvey anne ile evlenmeyi normal kabul eden câhiliye dönemi insanları, evlat olarak kabul ettikleri kişilerle kendi aralarındaki ilişkiyi öz çocukları gibi telakki ederlerdi. Bu sebeple onların eşlerini de öz çocuklarının eşleri gibi görürlerdi. Makt nikâhı ile üvey evladın eşiyle nikâhın yasak olması uygulamaları arasında Arapların akrabalık algısı bakımından önemli bir çelişki olduğu belirtilmiştir. Buna göre babasının eşiyle evlenmeyi normal kabul eden câhiliye halkı, aralarında kan bağı olmamasına

¹⁰⁶ Kanik, İsa, “Kur'ân Kıssalarında Ailevi İlke ve Değerler”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 264.

¹⁰⁷ İbn Manzûr, “mkt”, 13:153.

¹⁰⁸ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kurâni'l-Âzîm*, 2:246.

rağmen evlatlığının eşini kendisine haram kılmaktadır. Çeşitli sebeplerle ortaya çıkan sosyal akrabalığın bazı durumlarda kan bağıyla olan akrabalığın önüne geçtiği görülmektedir.¹⁰⁹ Bu çarpık anlayış el-Ahğāb Suresi 37. ayette kökten değiştirilmiştir. Ayetten, Hz. Peygamber'in evlatlığının boşadığı kadınla (yani Zeyd b. Hârise'nin boşadığı Zeyneb bint Cahş ile evlenmesinin doğrudan Allah'ın emriyle gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Böylece evlatlığın boşadığı eşle evlenmenin herhangi bir dinî sakıncası olmadığı açıkça ilan edilmiştir. el-Ahğāb Suresi 37. Ayette geçen “*onu seninle evlendirdik*” ifadesi, bu evliliğin sıradan bir tercih ile değil, Allah'ın emriyle, toplumun bu yanlış uygulamadan vaz geçmesi için gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Buradan, toplumdaki bu yanlış algının ancak Hz. Peygamber gibi örnek şahsiyetin üzerinden düzeltilebileceği anlaşılmaktadır. Yani Kur'ân, aile hukukunun temellerini sahih ve fitrî esaslara dayandırmış ve bâtil anlayışları ilga ederek toplumu ıslahı amaçlamıştır.¹¹⁰

Câhiliye döneminde kadın, çoğu zaman bir şahsiyet olarak görülmüyordu. Kadın, sahip olunabilir bir nesne konumundaydı. Bu anlayışın yansıması olarak, evli kadınlarla evlenmek, kadınları değiştirmek ya da eş değiştirmek gibi uygulamalar toplumda yaşanmaktaydı. Bunlar uygulanırken kadının rızası, evlilik hukuku ve aile mahremiyeti dikkate alınmamaktaydı. Kur'ân, en-Nisâ' Suresi 24. ayette bu çirkin uygulamalara müdahale etmektedir. Tefsirlerde nikâhlı kadınlarla evlenmenin kesin bir şekilde haram olduğu belirtilmektedir. Bu yasağın evlilik bağına korumak adına getirildiği anlaşılmaktadır. Kur'ân, câhiliye dönemindeki her türlü gayrimeşru ilişkiyi yasaklamış, kadını hukuku korunması gereken bir birey ve evliliği sağlam bir sözleşme haline getirerek aile kurumunu sağlam bir zemine oturtmuştur.¹¹¹ Ayrıca erkekler açısından da Kur'ân'ın düzenlemeleri bir sorunu çözmüştür. Câhiliye dönemi erkekleri, keyfi olarak üvey anne veya eşlerinin önceki evlilikten evlatlarıyla evlenme özgürlüğüne sahipti ancak bu durum hem sorumluluklarını belirsiz hale getirmekte hem de toplumsal baskılar meydana getirmekteydi.¹¹² Kur'ân bu keyfi yetkileri sınırlandırarak erkeklere toplumsal ve ahlaki sorumluluklarını netleştiren bir çerçeve sunmuştur.

¹⁰⁹ Demircan, “Câhiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, 41.

¹¹⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5:74.

¹¹¹ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kurâni'l-Âzîm*, 2:256.

¹¹² Fazlur Rahman, *Major Themes of the Qur'an* (Minneapolis: Bibliotheca Islamica, 1980) 78.

Nikâh türlerine bakıldığında, câhiliye döneminde uygulanan bazı evlilik biçimlerinin ahlaki ve toplumsal açıdan ciddi sorunlar barındırdığı açıkça görülmektedir. Örneğin, soyu itibarıyla güçlü ve itibarlı bir nesil isteyen bazı erkekler, eşlerini başka bir erkekle birlikte olmaya yönlendirerek onun hamile kalmasına izin verebilmekteydi. Bu tür uygulama "istibdâ nikâhı" olarak bilinirdi. Ayrıca, iki erkeğin eşlerini karşılıklı olarak değiştirdiği "bedel nikâhı" ve hür kadınların gizlice zina ettiği "hıdn nikâhı" gibi evlilik biçimleri de yaygındı. Bu tür uygulamalar, İslam ahlakının temel ilkeleriyle çelişmekte olup dinen ve ahlaken kesin bir şekilde reddedilmiştir.¹¹³ Bu konudaki en-Nisâ Suresi 4. ayette geçen “(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah’ın emri olarak yazılmıştır...” ayeti tüm bu nikah türlerini haram ilan etmiştir.

Câhiliye’de nikahla ilgili bir diğer problem de Arap teamüllerinde vaki olan ancak haksız uygulamalara maruz kalan mehir uygulamasıdır. Câhiliye döneminde mehir üzerindeki tasarruf konusunda farklı uygulamalar görülmektedir. Kadına ait olan mehir uygulamasında bazen düğün masrafı adı altında kadının velisi mehri alırdı. Veliler mehrin kendi hakları olduğunu düşünerek tamamını alır kadına hiçbir şey vermezlerdi. Sözde kadının hakkı olan mehirde kadının hakkı bulunmazdı. Bazı erkekler de erteledikleri mehri ödemekten kurtulmak için eşlerine zina isnadında bulunurlardı. İslâmiyet bunu hem yasaklamış hem de “Birbirinizle beraber olduğunuz halde, üstelik onlar sizden sapasağlam bir söz de almışken o mehri geri mi alacaksınız?”¹¹⁴ ayetiyle yapılan bu davranışın ne kadar çirkin olduğuna vurgu yapılmıştır.¹¹⁵

Kaynaklara göre, bazı câhiliye dönemi erkekleri mehir yükünden kurtulmak için velayetleri altındaki kızlarla evleniyorlardı.¹¹⁶ Kur’ân’daki “Eğer yetim kızlar hakkında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız, size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur.”¹¹⁷ ayetinin tefsirlerine göre de câhiliye döneminde bazı erkeklerin yetim

¹¹³ Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Câhiliye*, 223.

¹¹⁴ en-Nisâ’, 4/20.

¹¹⁵ Elif Kübra Türkmen, “Câhiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslâm Hukukuna Yansımaları”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020), 317.

¹¹⁶ Demircan, “Câhiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, 32.

¹¹⁷ en-Nisâ’, 4/3.

kızlarla onların malları için evlenmeleri ya da mehirlerini eksik vermeleri yasaklanarak yetim kadınlar korunmaktadır. Ayette yine en fazla dört kadınla nikâhlanmanın mümkün olduğu belirterek o dönem yapılan çok eşliliğe sınır getirilmektedir. Ayetin sonunda eğer çok eşlilikte adaletsizlik korkusu varsa tek eş tavsiye edilmiştir. Böylece çok eşlilik adalet şartına bağlanmış ve zayıf kadınların hakkı korumaya alınmıştır.¹¹⁸ Hz. Aişe bu ayetin tefsirini soran bir sahabe'ye şöyle cevap vermiştir: “Velisi onun (yetimin) güzelliğine rağbet eder, fakat o kızın hakkı olan mehirde eksiltme yapar. İşte bunu yapan veliler, onlar hakkında adil davranıncaya kadar, nikâhlanmaktan nehyedilip kendilerine helal olan başka kadınlarla nikâhlanmak için emrolundular” buyurmaktadır.¹¹⁹

Câhiliye döneminde uygulanan “şığar” evliliği de erkeklerin mehir yükünden kurtulmak için başvurdukları bir yoldu. Bu evlilik, mehir verilmeksizin bir erkeğin diğer erkeğe, velayetindeki bir kadını eş olarak vermesi ve karşılığında onun velayetinde olan başka bir kadını alması yoluyla gerçekleşiyordu. “İslâm’da şığar yoktur.” şeklindeki hadis rivayeti¹²⁰ bu mahrumiyetin önünü kapamıştır.

Kur’ân kadının mehir hakkını ayetlerle sabitleyerek ona ait bir hak olarak görmüştür. Eğer kadın isterse bu hakkını kendi rızası ile kocasına bağışlayabilir. *“Evlendiğiniz kadınlara mehirlerini gönül hoşluğuyla verin. Eğer mehrin bir kısmını kendi arzularıyla size bağışlarsa, onu da gönül rahatlığı içinde afiyetle yiyin.”*¹²¹ ayetinden de anlaşılacağı üzere mehir konusundaki karar tamamen kadına bırakılmıştır. Kadın onu isterse kullanır isterse bağışlayabilir.

Câhiliye döneminin aile yapısına yeni bakış açısı getirerek daha kaliteli bir toplum kurmayı amaç edinen İslâm, insanın soyunun devamına, nesebin muhafazasına önem vermiş, toplumu oluşturan ve toplumun temel taşı olan aile müessesesinin ancak helal olan nikâh bağı ile kurulmasına izin vererek, cahili bütün evlenme şekillerini kaldırmıştır.¹²² Böylece Kur’ân, bu yanlış nikah anlayışlarını ortadan kaldırarak, aileyi

¹¹⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 3:604.

¹¹⁹ Buhârî, Nikâh, 17, 37, Şirke, 7, Vesâyâ, 21, Hıyel, 8, Tefsir, (Nisâ) 1. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Nikâh, 12; Nesâî, Nikâh, 66.

¹²⁰ İbn Manzûr, “şğr”, 7:144.

¹²¹ en-Nisâ', 4/4.

¹²² Türkmen, “Câhiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslâm Hukukuna Yansımaları”, 317.

hem fitrî hem de hukuki temellere dayandırarak toplumu hem sosyal açıdan hem de ahlaki açıdan ıslah etmiştir.

Kur'ân'ın bakış açısına göre aile, yalnızca dünya hayatıyla sınırlı bir birliktelik değil, iman temelli bir yaşam sürdürüldüğü takdirde ebedi saadetin mekânı olan cennete kadar uzanan bir yolculuğun başlangıcıdır. Bu bağlamda aile, bireyler açısından hem dünyevi hem de uhrevi anlamda sürekli ve bütüncül bir birlikteliği temsil etmektedir.¹²³

2.2.2. Eşlerden Birinin Evlilik Hukukuna Baş Kaldırmasından Kaynaklanan Problemlerin Çözümü

İslâm'da evlilik önemli bir kurumdur. Kur'ân'da, evlilik hukukundan bahsedilirken en-Nisâ' Suresi 21. Ayette evlilik “mîsâkan ğalîza- sapasağlam/ağır sözleşme” olarak ifade edilmiştir. Tefsirlere göre bu sözleşmeyle, nikâh akdi sırasında kadının eşinden aldığı mehir, sadakat ve iyi muamele sözü kastedilmektedir. Nitekim bu ifadeden evliliğin karşılıklı hak ve sorumluluklara dayandığı anlaşılmaktadır. Eşlerin görevlerini yerine getirmeyip evlilik hukukuna baş kaldırması bu sözleşmeyi feshetmek anlamına gelecektir.¹²⁴

Kur'ân'da kadının evlilik hukukuna baş kaldırması ve bu durumun çözümü konusunda en-Nisâ' Suresi 34. ayette tavsiyeler verilmektedir. Ayette kadının kocasına baş kaldırması “nüşûz” kavramıyla ifade edilmiştir. Nüşûz kelimesi eşler arasında kullanıldığı zaman eşlerin birbirlerinden hoşlanmaması, aralarındaki sevgi bağının yitirilmesi ve geçimsizlik anlamına gelmektedir. Kocasından uzaklaşan, baş kaldıran, kocasından nefret eden, kocasını sevmeyen ve itaatsizlik eden kadına “naşîze” denir.¹²⁵ Ayet nüşuz emaresi gösteren kadınlara kocalarının nasıl davranacakları hususunda aşamalı bir çözüm önerisi sunmaktadır. Bu öneride kocaların karılarını terbiye etme aşamaları şöyle anlatılmaktadır: Öncelikle eşlere teşvik ve sakındırma yoluyla öğütlerde bulunma, eğer bu öğüt faydalı olmazsa eşlerle aynı yatakta yatmama, bu yöntemlerden sonra hala evlilik hukuku kapsamındaki yanlış davranışını sürdürürlerse (zarar vermeden hafif bir) fiziksel uyarıda bulunma. Buradaki terbiye aşamalarında gaye cezalandırmak olmamalı, kötü olan durumu düzeltmek olmalıdır. Ayette bu tedbirlerden sonra kocaların

¹²³ Kanik, “Kur'ân Kıssalarında Ailevi İlke ve Değerler”, 264.

¹²⁴ el-Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 1:467.

¹²⁵ İbn Manzûr, “nşz”, 14:143.

eğer itaat ederlerse eşlerini affetmeleri ve onların aleyhine başka bir yol aramamaları yani bu hatayı hiç yapmamış gibi davranmaları gerektiği vurgulanmaktadır.¹²⁶

Kur'ân'ın nüşûz kavramı kapsamında modern toplumlarda kadının çalışması meselesinin bu kapsama girip girmediği hususu sıkça gündeme gelmektedir. Bu husus klasik dönem ve günümüz şartlarında yeniden değerlendirilmelidir. Öncelikle klasik tefsirlerde kadının çalışması doğrudan nüşûz sayılmamış, yalnızca evden uzun süreli veya izinsiz uzaklaşması aile düzenini zedelediğinden problem olarak görülmüştür.¹²⁷ Çağdaş tefsirlerde de kadının toplumsal hayata katılımı ve çalışması, karşılıklı rıza ve sorumluluk paylaşımı ile sürdürüldüğünde aileye katkı olarak değerlendirilmektedir.¹²⁸ Dolayısıyla günümüz şartlarında kadının iş hayatına atılması nüşûz değil, aile içi iletişim ve görev paylaşımı bağlamında ele alınmalıdır. Benzer şekilde kadının eve geç gelmesi veya bazı durumlarda hiç gelmemesi de tartışılan bir konudur. Klasik fıkıh şerhlerinde kadının kocasının izni olmadan evi terk etmesi nüşûz kapsamında sayılmıştır.¹²⁹ Ancak Kur'ân merkezli bakış açısında, asıl nüşûzun kadının dışarı çıkmasıyla değil, eşler arasındaki güven, sadakat ve sevginin sarsılmasıyla ortaya çıkan bir durum olduğu söylenebilir. Modern sosyolojik yaklaşımlar da bunu desteklemektedir. Günümüzde iş, eğitim veya sosyal sebeplerle kadının eve geç gelmesi olağan kabul edilmektedir.¹³⁰ Bu noktada çağdaş müfessirler nüşûzu “evliliğin özünü bozan tavırlar” olarak yorumlayarak, davranışların bağlama göre değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.¹³¹ Dolayısıyla kadının çalışması ya da eve erkekten geç gelmesi tek başına nüşûz sayılamaz çünkü nüşûz, Kur'ân'ın anlam çerçevesinde hakkın ihlali ve zulüm boyutuyla tanımlanmaktadır.

Kur'ân'da en-Nisâ' Suresinde evlilik hukukunun diğer tarafı olan erkeğin nüşûzundan da bahsedilmektedir. Surenin 128. ayetinde geçen erkeğin nüşûzu, karısına olan ilgisini kaybetmesi, ondan yüz çevirmesi, onunla zaman geçirmemesi ve evlilik sorumluluğunu terk etmesi olarak tefsir edilmiştir.¹³² Tefsirlerde geçtiğine göre ayette böyle bir durumda kadının sulh yolunu bulmasında yani normal şartlarda hakkı olan ve

¹²⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 3:795; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 1:693.

¹²⁷ İbn Kesir, *Tesîru'l-Kur'ânî'l-Âzîm*, 2:256; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 1:691.

¹²⁸ M. Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr* (Kahire: Matbaatü'l-Menâr, 1928), 68-70; Shihab, *Tafsir al-Misbah*, 2:430.

¹²⁹ et-Tûnisî, et-Tahrîr ve't-tenvîr, 5:43-45

¹³⁰ Fazlur Rahman, *Islam and Modernity*, 108.

¹³¹ Shihab, *Tafsir al-Misbah*, 2:430.

¹³² et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 4:191.

almadığı takdirde kocasına vebali bulunan mehir, nafaka ve diğer haklarından vazgeçerek evliliğini sürdürmeye çalışmasında herhangi bir sakınca olmadığı ifade edilmektedir. Böylece kocasından hakkını alamayan ancak boşanmak da istemeyen kadınların aile birliğinin korunması için evliliği kurtaracak çözüm yolu sunulmuştur.¹³³

Yine en-Nisâ' Suresi 34. ayette erkeklerin "kavvâm" oluşundan bahsedilmektedir ve ayetin bağlamından bu makamın ailedeki bir sorumlulukla bunun getirdiği hakları ifade ettiği anlaşılmaktadır. Kavvâm kelimesi, erkeğin kadının ihtiyaçlarını karşılama, kadını koruma ve ona karşı diğer sorumlulukları dolayısıyla yönetici/idareci konumunda olduğunu ifade etmektedir. Buradaki kavvâm oluş, zorbalık ya da otorite anlamında değil, görev ve sorumluluğa dayalıdır. Görev ve sorumluluğunu yerine getirmemek erkeğin nüşûzu olarak kabul edilmektedir.¹³⁴

Sosyolojik açıdan nüşûz, aileyi oluşturan temel güvenin sarsılmasıdır.¹³⁵ Psikolojik olarak ise eşlerden birinin diğerini görmezden gelmesi, sevgisizlik veya sadakatsizlikle yıpratılmasıdır.¹³⁶ Dolayısıyla nüşûz, yalnızca cinsiyet üzerinden değil, insan ilişkilerinin bozulması üzerinden anlaşılmalıdır.¹³⁷ Modern hukuk ve aile danışmanlığı çerçevesinde de bu durum evlilik sözleşmesinin ihlali ya da duygusal ihanet şeklinde tanımlanmaktadır.¹³⁸

Kur'an nikâhın her iki tarafından kaynaklı geçimsizlik problemi ve çözümüne de yine en-Nisâ' Suresi 35. ayetinde değinilmektedir. Ayetten anlaşıldığına göre karı kocanın aralarının açılmasından korku duyulması durumunda yani eşler arasında geçimsizlik, farklı bir düşüncede olma ve ayrılma durumu meydana gelirse hem erkeğin tarafından hem kadının tarafından birer kişi seçilmelidir. Tefsirlerde bu kişilerin, eşlerin arasını düzeltme, hangisinin zalim hangisinin masum olduğunu araştırma ve gerekirse ayrılığı teklif etme yetkisine sahip olduğu ifade edilmektedir. Ayetin son kısmında eğer düzeltmek isterlerse Allah'ın aralarını bulacağı ifade edilmiştir ki bu da eşler arasında samimiyetle barışma isteği varsa Allah'ın onları tekrar bir araya getireceği şeklinde anlaşılmıştır.¹³⁹

¹³³ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kurâni'l-Âzîm*, 2:426.

¹³⁴ Ebüssuûd, *İrşâdû'l-Akli's-Selîm*, 1:691.

¹³⁵ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kurâni'l-Âzîm*, 2:426.

¹³⁶ Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 2:68-70.

¹³⁷ Murray Bowen, *Family Therapy in Clinical Practice*, (New Jersey: Jason Aronson Inc.1978), 112.

¹³⁸ Mary Ainsorth, *Patterns of Attachment* (New Jersey: Erlbaum, 1989), 85.

¹³⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 3:814-816.

Nüşûz, kadının veya erkeğin tek taraflı “baş kaldırısı” değil, evliliğin özünü oluşturan “meveddet” ve “rahmet” ilkelerinin zedelenmesidir. Kur’ân’ın çözüm önerileri, günümüzde aile danışmanlığı, psikoterapi, hakemlik ve sosyal destek mekanizmalarıyla uyarlanabilir. Nitekim Kur’ân, aile krizlerini şiddet ve baskı yerine iletişim, sabır, adalet ve barış ilkeleriyle çözmeyi hedeflemiştir.

2.2.3. Boşanma ve Şekilleriyle İlgili Aile Problemlerinin Çözümleri

Câhiliye döneminde kadının boşanma hakkı yoktu ancak koca ona bu hakkı verirse böyle bir ayrıcalığı olurdu. Evlilik hayatında koca kavvâm olarak eş ve çocukların geçiminden sorumlu tutulmuş bu da ona sınırsız haklar sağlamıştır. Bir koca karısını boşadıktan sonra iddet süresi bittiği sırada karısının başkasıyla evlenmesine mâni olmak için onu tekrar alır ve tekrar boşardı. İslâm hukukunda ise boşanma hakkı yalnızca erkeğin değil kadının da hakkıdır.¹⁴⁰

Kur’ân câhiliye dönemindeki boşanma ve evlilikteki diğer keyfi uygulamaları eleştirmektedir.¹⁴¹ Boşanma sürecinde erkeğin iki seçeneği vardır. Birincisi, iyilikle tutmak yani yeniden evlenmek ikincisi ise, iyilikle serbest bırakmak yani boşamaktır. Bu konudaki ayette vurgulanan husus kadının, zarar vermek ya da kendinden mal talep etmek için tutulmaması gerektiğidir. Bu, kişinin kendine yaptığı bir zulüm olarak kabul edilmektedir. Çünkü ayette kocanın bu davranışıyla dünyada ve ahirette ceza alabileceği anlatılmaktadır.¹⁴²

el-Mucâdele Suresi 2-4. ayetlerde, câhiliye dönemi batıl uygulamalarından olan “zıhar” yoluyla eşi anne gibi kabul etmenin asılsızlığı anlatılmış ve bunu yapanlara caydırıcı bir kefarete belirlenmiştir. Bu uygulama câhiliyede boşanma benzeri bir durum olup yukarıdaki ayetlerde yasaklanmıştır.¹⁴³ Ayrıca el-Ahzâb, 33/4. ayette de annelere benzetilerek haram olsun denilen eşlerin, bunu yapanların anneleri olmadığı belirtilmiştir.

Câhiliye döneminde erkek iki ya da üç defa boşandıktan sonra karısının iddet süresi bittiğinde onunla tekrar evlenmek istediğinde, kadının ailesi buna engel oluyordu. Kur’ân’da bu uygulama el- Bakara Suresi 232. ayette kesin bir şekilde yasaklanmaktadır.

¹⁴⁰ Aksakal, *Kur’ân’da Aile Hayatıyla İlgili Düzenlemelerde Cinsiyet Faktörü*, 28.

¹⁴¹ el-Bakara, 2/231.

¹⁴² İbn Kesîr, *Tesîru’l-Kur’ânî’l-Âzîm*, 1:629.

¹⁴³ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyan an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 9:178-182.

Böylelikle kadının özgür iradesiyle tekrar evlenme engeli kaldırılmıştır.¹⁴⁴ Yine aynı ayette iddet süresi tamamlamadan başkasıyla nikâhın haramlığına vurgu yapılmaktadır. İddet kadın ve toplum için koruyucu yönleri olan bir uygulamadır.¹⁴⁵

İslam öncesi Arap toplumunda, kocası vefat eden kadınlara yönelik uygulamalardan biri de dul kadınların bir yıl boyunca iddet beklemek zorunda bırakılmasıydı. Bu süre zarfında kadın, toplumun dayattığı ağır geleneksel yükümlülüklerle karşı karşıya kalmakta ve sosyal hayattan neredeyse tamamen izole edilmekteydi. Kur'ân'daki *“İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler. Sürelerini bitirince artık kendileri için meşru olanı yapmalarında sizler için bir günah yoktur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”*¹⁴⁶ ayeti ile birlikte iddet süresini dört ay on gün ile sınırlandırmıştır. Bu süreyi tamamlayan kadın yeniden evlenebilir ve hayatına kaldığı yerden devam edebilir.

2.2.4. Evlat Edinme Uygulamasıyla İlgili Aile Problemlerinin Çözümleri

İslâm öncesi Arap toplumunda aile yapısına ilişkin sorunlardan biri de “tebennî” olarak adlandırılan evlat edinme uygulamasıydı. Bu sistemde, bir kişi topluluk önünde bir çocuğu kendi evladı olarak ilan eder; bu beyanla birlikte çocuk, biyolojik oğul statüsünde kabul edilirdi. Böylece evlatlık ile evlat edinen arasında, miras, nesep ve mahremiyet gibi alanlarda öz baba-oğul ilişkisine benzer hukuki sonuçlar doğmaktaydı. Bu uygulama, Medine döneminin ilk yıllarına kadar devam etmiş; ancak İslam'ın nüzul sürecinde, evlatlık kurumuna ilişkin düzenlemeleri içeren ayetlerle bu anlayış kaldırılmıştır. Bu husustaki el-Ahḫāb, 33/4. ayette, evlatlığın öz evlat sayılması reddedilmektedir. Mûteakip ayette Allah evlatlıkların biyolojik babalarıyla anılmasını emretmektedir. Aynı suredeki 37. ayette ise evlatlığın eşiyle evlenmede bir sıkıntı olmadığı vurgulanmıştır. Böylece İslâm aile kurumu, câhiliyedeki evladı öz evlat gibi görüp boşandığı eşiyle nikâhın da haram sayılması gibi yanlış uygulamaları kaldırmıştır.¹⁴⁷ Burada kaldırılan hususlar, hukuki alandaki kurallardır. Bu kurallar miras ve evlenme hükümlerini içerir. Yoksa evlatlık edinen bir kişinin bir çocuğu sevip ona evlâdı gibi muamele etmesi yasaklanmamıştır.

¹⁴⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 2:570.

¹⁴⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 1:356-357.

¹⁴⁶ el-Bakara, 2/234.

¹⁴⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 9:178-182.

2.2.5. Cinsiyet Ayrımcılığıyla İlgili Aile Problemlerinin Çözümü

Câhiliye döneminde kadınların erkekler gibi değeri yoktu ve birçok zorlukla baş başaydılar. İslâmiyet ise üstünlüğün yalnızca takvada olduğunu dile getirmiş¹⁴⁸ cinsiyet ve ırkın ya da başka açılardan insanda bulunan soy, zenginlik, güzellik vb. artı özelliklerin üstün olma açısından değerini de yok etmiştir. İslam dini, kadın ve erkeğe yaratılışları doğrultusunda farklı sorumluluklar yüklemiş olsa da temel insani değerler, ibadet yükümlülükleri, sevap ve günah açısından her iki cinsi eşit kabul etmiştir. Bu bağlamda İslam, toplumsal rollerde farklılıkları meşru görür ancak, bireysel sorumluluklar ve ahlaki değerler düzleminde mutlak bir adalet anlayışı sergileyerek cinsiyet temelli ayrımcılığı reddeder.¹⁴⁹ Örneğin Kur’ân’da¹⁵⁰ câhiliye döneminde hiçbir suçu olmadığı halde kız çocuklarının utanç sebebiyle diri diri gömüldüğünden bahsetmektedir.¹⁵¹ İlgili ayette kıyamette bu suçun hesabının sorulacağı belirtilmektedir. Tefsirlere göre bu kapsamda geçen “Hangi suçundan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda” ifadesindeki soru, çocuğun günahı olduğu için değil, aslında katilin kim olduğunu göstermek içindir. Buradaki sorunun maksadı ise, katilin yaptığı bu çirkin işi kınamak ve ona karşı bir nefret ifade etmektedir.¹⁵²

En-Nahl 58-59. ayetlerde câhiliye dönemindeki bir kişiye kız çocuğu müjdelendiğinde, yüzünün öfke ve utançla kararıp halktan kaçtığından bahsetmektedir. Buradan kız çocuğuna sahip olmanın onlar için bir felaket olduğu anlaşılmaktadır. Ayet câhiliye Araplarının kız çocuklarını ya utanç içinde yaşatma ya da diri diri toprağa gömmeye gibi iki seçenek arasında kaldıklarını belirtmektedir. Ancak bu tutum ve düşünceler Allah’ın verdiği nimeti reddetmek ve Allah’ın hükmüne razı olmamaktır. Ayet bu gibi davranışların ne kadar kötü olduğunu vurgulamaktadır.¹⁵³

Kur’ân’da, İslâm öncesi dönemin âdetlerinden ve aile problemlerinden biri olan çocukların öldürülmesinin rızık endişesiyle de yapıldığı ve bu kapsamda erkek çocuklarının da öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu konudaki, “*Fakirlikten korkarak evlatlarınızı öldürmeyin. Onların da sizin de nasibinizi elbette biz veriyoruz. Onları*

¹⁴⁸ el-Hucurât, 49/13.

¹⁴⁹ Aksoy, “İslâm Öncesi Toplumlarda ve İslâm’da Kadının Statüsü”, 32.

¹⁵⁰ et-Tekvîr, 81/8-9; en-Nahl, 16/58-59.

¹⁵¹ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyan an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 11:407.

¹⁵² el -Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, 6:214.

¹⁵³ İbn Kesîr, *Tesîru’l-Kur’ânî’l-Âzîm*, 4:578.

*öldürmek gerçekten çok büyük bir günahdır.”*¹⁵⁴ ayetinde çocukları öldürmek büyük günah olarak dile getirilmiş ve yasaklanmıştır.

Câhiliye döneminde kadınla ilgili problemlerin olmasının yanında asil ve zengin kadınlar toplumda iyi konumda sayılırdı. Aşağı tabakalardaki kadınlar gibi kötü muamelelere maruz kalmazlardı. Bu durumun temelinde insana insan olduğu için değil üstün olarak görülen nitelikler sebebiyle değer veren bir düşünce sisteminin yattığı belirtilmiştir. Nitekim ekonomik açıdan zengin bir aile de olan ya da kendi mal varlığı olan kadının daha kıymeti olduğu ve yaşadığı toplumda söz hakkına sahip olduğu görülmektedir.¹⁵⁵

Câhiliye dönemi adeti olan bir diğer durum ise kadınların miras malı gibi alınmasıydı. Kadının, ölen kocasının yakınları tarafından zorla nikâhlanması ya da yeniden evlenmesinin engellenmesi gibi durumlar söz konusuydu. Kadının iradesini hiçe sayan bu durum en-Nisâ’ Suresi 3. ayette yasaklanmaktadır. Tefsirlere göre, bazı erkekler kadının boşanmasını engelleyerek mehir ve mal edinme amacı gütmekteydiler ancak ayette bu yasaklanmıştır. İslâm kadının tekrar evlenme hakkını korumuştur.¹⁵⁶

Câhiliye döneminde kadına mülk edinme hakkı tanınmazdı. İslâmiyet ile birlikte kadın velisinden ve kocasından bağımsız olarak mülk edinme hakkına sahip olmuştur. Aynı şekilde miras konusunda da kadına mirastan pay verilmezken İslâmiyet’ten sonra kadının da varis olması ayet ile sabitlenmiştir.¹⁵⁷ Bu konudaki en-Nisâ’ Suresi 7-8. ayetlere bakıldığında Câhiliye döneminde mirastan sadece savaşan erkekler pay almaktaydı ancak bu ayetle birlikte az olsun çok olsun her durumda kadın ve çocukların da miras hakkı olduğu vurgulanmıştır.¹⁵⁸

Câhiliye döneminde erkeklerin de cinsiyetlerine bağlı olarak yaşadıkları zorluklar ve sorunlar vardı. Nitekim erkekler, kabile onuru, asabiyet ve savaş sorumlulukları nedeniyle sürekli baskı altındaydı. Kan davaları ve toplumsal zorunluluklar, erkekleri hem fiziksel hem de ekonomik olarak ağır yükler altına sokuyordu. Ayrıca, boşanma, evlilik ve miras gibi konularda keyfî karar verme yetisiyle donatılmak, erkekler için hem

¹⁵⁴ el-İsrâ’, 17/31.

¹⁵⁵ Aksakal, *Kur’ân’da Aile Hayatıyla İlgili Düzenlemelerde Cinsiyet Faktörü*, 29.

¹⁵⁶ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyan an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 3:299.

¹⁵⁷ Demircan, “Câhiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, 33.

¹⁵⁸ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyan an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 3:646; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:27-28.

bir ayrıcalık hem de büyük bir sorumluluk ve toplumsal baskı unsuru olarak ortaya çıkıyordu.¹⁵⁹ Örneğin Kur'ân, el-Bakara Suresi 228-231. ayetlerde, boşama ve evlilik haklarını sınırlandırarak, erkeklerin keyfi kararlarını düzenlemiş ve sorumluluklarını netleştirmiştir.¹⁶⁰ Böylece bu keyfi kararların onlara vereceği maddi-manevi zararlar ve yükleyeceği sorumluluklar da engellenmiştir.

Kur'ân, en-Nisâ' Suresi 7. ayette miras paylaşımının kadınlara da pay vermek suretiyle adil bir şekilde belirleyerek, erkeklerin ekonomik yükümlülüklerini ortaya koymuş,¹⁶¹ et-Talâk Suresi 6. ayette ise nafaka ve çocuk bakımı sorumluluklarını dengeleyerek aile içi adaleti tesis etmiştir.¹⁶² Bu sınırlamalar erkekler için kısıtlama gibi görünse de onları sürekli çatışma ve toplumsal baskıdan koruyarak aile ve toplum düzeninin sağlanmasına hizmet etmektedir. Dolayısıyla Kur'ân, erkeklerin üzerindeki fiziksel ve toplumsal baskıyı azaltacak şekilde bir denge kurmuştur. Sorumluluk ve hakları çerçeveleyerek daha adil ve sürdürülebilir bir aile yapısı oluşturmuştur.

2.2.6. Asabiyetten Kaynaklanan Aile Problemlerinin Çözümü

İslâm düşüncesinin aksine Câhiliye döneminde ailenin sadece ekonomik ve soy önceliğine dayanan bir kurum olduğu düşüncesi hâkim olmuştur. İslâm'da aile bireylerinin birbiri üzerinde hakları olduğu, ailede sağlanan manevi koruma ve dini terbiye düşüncesi vurgulanmaktadır. Örneğin et-Tahrîm Suresi 6. ayette geçen “*Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi cehennem ateşinden koruyun...*” ifadesinden, kişinin hem kendisini hem de ailesini Allah'ın azabından koruması için onları eğitmesi ve terbiye etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayette, kişinin ailesine karşı sorumluluklarını ihmal etmemesi gerektiği anlaşılmaktadır.¹⁶³

Buraya kadar ele alınan kadın ve erkek merkezli sorunlar ve çözümleri, aslında Kur'ân'ın aile kurumuna sadece cinsiyet temelli değil, bütüncül bir perspektifle yaklaştığını göstermektedir. Nitekim Kur'ân, aileyi hem psikolojik hem sosyolojik hem de biyolojik yönleriyle ele alarak dönemin temel problemlerine çözümler sunmuştur. Sosyolojik açıdan Kur'ân, Câhiliye döneminde yaygın olan adaletsizlikleri ortadan

¹⁵⁹ Fred M. Donner, *The Early Islamic Conquests* (Princeton: Princeton University Press, 1981), 11-20.

¹⁶⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 2:570.

¹⁶¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:27-28.

¹⁶² el-Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 6:30-34.

¹⁶³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 10:885.

kaldırmıştır. Örneğin en-Nisâ Suresi 7. ayette kadının mirastan pay alması, el-Bakara Suresi 229-231. ayetlerle boşamanın sınırlandırılması ve el-Ahzâb Suresi 4-5. ayetlerle evlatlık uygulamasının kaldırılması gibi düzenlemelerle toplumun temel yapısı olan aileyi adalet ilkesi üzerine oturtmuştur. Taberî, bu ayetleri tefsir ederken, özellikle miras ve boşanma konularında getirilen hükümleri, “toplumun düzenini ve nesillerin korunmasını temin eden ilahî yasalar” olarak değerlendirmiştir.¹⁶⁴

Psikolojik boyutta ise Kur’ân, aileyi salt bir sözleşme veya çıkar ilişkisi üzerine değil, duyusal temeller üzerine inşa etmiştir. Bu husustaki er-Rûm Suresi 21. ayette eşler arasındaki durumu “meveddet” ve “rahmet” kavramlarıyla ifade ederek bunların ailenin devamı için vazgeçilmez duygular olduğunu, evlilikte asıl istikrarın bu duygularla sağlanacağını göstermiştir.¹⁶⁵

Biyolojik açıdan Kur’ân, ailedeki hak ve sorumluluklar konusunda insanın fitrî ve fizikî yönlerini dikkate almıştır. el-Bakara Suresi 233. ayette emzirme süresi, et-Talâk 4. ayette iddet müddetleri ve 6. ayette iddet nafakası, el-Ahzâb Suresi 5. ayette nesebin korunması gibi konulardan bahsetmesi buna örnek teşkil etmektedir. Tefsirciler bu konulardan kadınların iddet süresince barınma ve nafaka haklarının özellikle vurgulanmasını hem biyolojik ihtiyaçların hem de neslin korunmasının gözetilmesi olarak yorumlamışlardır.¹⁶⁶ Modern araştırmalar da Kur’ân’ın bu tür biyolojik düzenlemelerinin, aile sağlığını ve toplumsal sürekliliğini temin eden önemli unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁶⁷ Kur’ân’ın aileye yaklaşımı, sosyolojik düzenlemelerle adaleti, psikolojik yönleriyle huzur ve sevgiyi, biyolojik boyutuyla ise neslin korunmasını güvence altına almaktadır. Bu bütüncül yaklaşım, hem Câhiliye toplumundaki aile krizlerine çözüm olmuştur hem de günümüz aile sorunlarına evrensel ilkeler sunmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak câhiliye dönemi aile yapısının hem erkekleri hem de kadınları çeşitli toplumsal baskılar altında bıraktığı ve Kur’ân’ın bu baskıların oluşturduğu sorunlara müdahale ederek aile kurumunu adalet, hak ve sorumluluk temeli üzerine inşa ettiği söylenebilir. Kur’ân’da kadın ve erkeklerin hakları dengelenmiş, çocuk hakları korunmuş

¹⁶⁴ Fazlur Rahman, *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition* (Chicago: University of Chicago Press, 1982) 37.

¹⁶⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân* (Kahire: Dâr'ul-Şûruk, 2003), 11:414.

¹⁶⁶ el-Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 6:33-34.

¹⁶⁷ Kecia Ali, *Marriage and Slavery in Early Islam* (Cambridge: Harvard University Press, 2010), 55-60.

ve aile kurumu toplum için güvenli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu düzenlemeler, tarihsel bağlamın ötesinde, evrensel bir rehber olarak aile hayatının korunmasına ışık tutmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ AİLE PROBLEMLERİNE KUR'ÂN MERKEZLİ ÇÖZÜMLER

3.1. Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Kur'ân'ın Merhamet ve Adalet İlkeleri

Aile içi şiddet, günümüzde küresel bir sorun olarak tüm toplumları etkilemektedir. Bu bağlamda İslam'ın temel kaynaklarından biri olan Kur'ân, aile içi ilişkilerde adalet, merhamet ve karşılıklı saygıyı vurgulamaktadır. Ancak en-Nisâ' Suresi 34. ayetinin yanlış anlaşılması, bazı çevrelerde İslam'ın aile içi şiddeti onayladığı yönünde söylemlere yol açmıştır. Bu başlık altında aile içi şiddetle ilgili Kur'ân'dan çıkarılabilecek ilke ve çözümler, modern tefsirler ve İslâm hukuku perspektifinden ele alınacaktır.

Kur'ân, aileyi toplumun temel yapı taşı olarak kabul etmekte ve bu birimin sağlıklı işlemesi için eşler arasında sevgi, saygı ve adaletin tesis edilmesini emretmektedir. Örneğin er-Rûm Suresi 21. ayette eşler arasındaki ilişkinin karşılıklı hak ve sorumluluklara dayandığını ve bu ilişkinin sadece biyolojik bir bağdan ibaret olmadığı aynı zamanda ruhsal ve manevi bir birliktelik olduğu, aile içi ilişkilerin temelini sevgi ve merhamet olduğu anlaşılmaktadır¹⁶⁸

Kur'ân, eşler arası karşılıklı hak ve sorumlulukları belirler. Örneğin el-Bakara Suresi 228. ayet, kadınların da erkekler üzerinde haklara sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu ayet, evlilik ilişkisinde hem erkeğin hem de kadının karşılıklı hak ve sorumluluklara sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Burada vurgulanan durum mutlak bir eşitlikten ziyade, denge ve uyum üzerine kurulu bir ilişkidir. Evlilik, ancak karşılıklı yardımlaşma, adil bir iş bölümü ve sevgi temelli bir iş birliği ile sağlıklı bir şekilde yürüyebilir. Geçimin temini esasen erkeğin sorumluluğudur; ancak bu, kadının çalışamayacağı anlamına

¹⁶⁸ Asma Barlas, *Believing Women in Islam* (Texas: University of Texas Press, 2002), 180.

gelmez. Özellikle kocanın geliri, aile ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediğinde, kadının da katkıda bulunması tabii bir durumdur. Aynı şekilde, ev işleri, yemek hazırlama ve çocuk bakımı genellikle kadının görevleri arasında sayılmakla birlikte, bu kocanın tamamen geri durması gerektiği anlamına gelmez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), kendi elbiselerini onarmış, kahvaltı için koyun sağmış ve ev işlerinde eşlerine yardımcı olmuştur.¹⁶⁹ Bu örnek, evliliğin karşılıklı ilgi, destek ve fedakârlıkla yürütülmesi gerektiğini göstermektedir.

Evlilikte ortak yaşama dair görev paylaşımı gerekli olmakla birlikte, ortak yaşamda fikir ayrılıklarının yaşanması kaçınılmazdır. Böyle durumlarda sorumluluk üstlenecek ve nihai kararı verecek bir otoriteye ihtiyaç vardır. Yukarıda sözü geçen ayetin devamında, bu bağlamda erkeklerin kadınlar üzerinde “bir derece”ye sahip oldukları belirtilmektedir. Burada kastedilen derece, baskıcı bir üstünlük değil; aile düzenini sağlamak için gerekli olan sorumluluk merkezli bir liderliktir. Ancak bu liderlik anlayışı, kocanın geniş görüşlü olmasına ve eşinin yükümlülüklerini hafifletmeye yönelik tutumuna dayanır. Bu noktada büyük müfessir Taberî şu yorumu yapmaktadır: “Her ne kadar bu ayet bir haber cümlesi gibi gelmişse de anlamı kocaların eşlerine övgüye değer şekilde davranmaları ve böylece onların da aynı mertebeye erişmelerini sağlamaları yönünde bir emirdir.” Dolayısıyla, ayette bahsedilen liderlik, keyfi bir otorite kurmak değil; sevgi, merhamet ve adalet temelli bir aile düzenini tesis etmektir. Böyle bir yaklaşım hem Kur’ân’ın ruhuna hem de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) uygulamalarına uygundur.¹⁷⁰

Kur’ân’da en-Nisâ’ Suresi 34. ayetinde geçen “واضربوهن” kelimesi klasik tefsirlerde “vurmak” olarak yorumlanmış olsa da modern tefsirlerde bu kelimenin “ayrılmak veya mesafe koymak” anlamına geldiği vurgulanmaktadır. Özellikle bu ayetin bağlamı ve Hz. Muhammed’in (s.a.v) uygulamaları göz önüne alındığında fiziksel şiddetin kesinlikle yasak olduğu anlaşılmaktadır. İbn Abbas (r.a.) bu ayeti tefsir ederken bu kelimenin “ayrılmak” anlamına geldiğini belirtmektedir.¹⁷¹

¹⁶⁹ Mehmet Mahmut Söylemez, “Hz. Peygamber’in Bir Günü Üzerine”, *İslami ilimler Dergisi* 1/1 (2006), 30.

¹⁷⁰ Shihab, *Tafsir al-Misbah*, 2:491.

¹⁷¹ Asma Barlas, *Believing Women in Islam* (Texas: University of Texas Press, 2002), 203.

Kur'ân, doğrudan aile içi şiddet terimini kullanmasa da şiddeti meydana getiren tutumları reddetmekte ve huzurlu bir aile yapısını teşvik etmektedir. Aile içi şiddet kavramı farklı açılardan tanımlanmış olsa da genel olarak *“Kişilerin yaralanmasına, sindirilmesine, öfkelenmesine neden olan veya duygusal zorlamaya maruz bırakan fiziksel, sözel ya da çeşitli bir hakaret içeren, davranış şekli veya muamelesidir.”*¹⁷² şeklinde tanımlanmıştır. Tarihte bilinen ilk aile içi şiddet Hz. Âdem'in çocuklarından Kabil'in kardeşi Habil'i öldürmesiyle başlamıştır. Aile içerisinde güven, sevgi ve saygıyı zedeleyen şiddet genellikle babadan anneye, anneden babaya, ebeveynlerden çocuklara ya da çocukların kendi aralarında güçlü olanın güçsüz olana gösterdiği fiziksel yahut ruhsal hallerden oluşmaktadır.¹⁷³

Postmodernitenin özgürlük ve eşitlik anlayışı, geleneksel cinsiyet rollerinde bir dönüşüme sebep olmuş; erkeğe atfedilen rollerin kadına, kadına atfedilen rollerin ise erkeğe yüklenmesi sonucunda rol geçişkenliği ortaya çıkmıştır. Bu durum, çiftlerin yoğun rol çatışması yaşamalarına ve gerilimi çoğu zaman psikolojik, duygusal hatta fiziksel şiddet yoluyla dışa vurmalarına sebep olmaktadır.¹⁷⁴ Şiddet daha çok baskın olanın pasif olana gösterdiği bir davranış biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bedensel olarak ise erkek kadından daha güçlü olduğu için kadın şiddeti, şiddet konusunda daha ön plana çıkmaktadır.

Aile içi şiddetle ilgili yapılan bir araştırmada göre evli olan üç kadından birinin fiziksel şiddete maruz kaldığı ortaya çıkmıştır. Aynı çalışmada çocukken şiddete maruz kalan erkeğin şiddet uygulama eğiliminin arttığı belirtilmektedir. Kadının gelirinin kocasının gelirinden fazla olması durumunda da kadının şiddete uğrama riskinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir.¹⁷⁵ Ev içi şiddetin 2007-2021 yılları arasında Türkiye'de yapılan analiz raporlarına göre şiddete maruz bırakılan her 10 kişiden 8'i kadın, yüzde 73'ü evli ve 31-55 yaş arasındadır. Rapor sonucuna göre şiddete maruz kalan taraf çoğunlukla kadınlardır.¹⁷⁶ en-Nisâ' Suresi'nde geçen; *"Erkekler, kadınlar üzerinde*

¹⁷² Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, *Aile İçi Şiddetin Sebepleri ve Sonuçları Raporu* (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1995), 7.

¹⁷³ Hüseyin Yılmaz, "Aile İçi Şiddet ve Huzur", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14, (2010), 95-98.

¹⁷⁴ Musa Öztürk, Şiddet'i Cinsiyet'e Bölmek: Erkeğe Yönelik Şiddetin Perdelenmesi, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/27 (2021), 22.

¹⁷⁵ Faruk Görgülü, "Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Dinin Rolü", *Diyanet İlmi Dergi* 52/2 (2016), 101.

¹⁷⁶ UNFPA Türkiye, "Ev İçi Şiddet Raporu Açıklandı" (Erişim 13 Haziran 2025), <https://turkiye.unfpa.org/tr/news/unfpa-tkdf-ev-ici-siddet-raporu-ac%C4%B1ilandi>.

kavvâmdırlar; çünkü Allah, birini diğerinden üstün kılmıştır ve erkekler mallarından harcamaktadır. Övülen kadınlar gönülden boyun eğen, Allah'ın korunmasını emrettiği mahremiyeti koruyan kadınlardır..." ayeti kerimesi erkeğin kadın üzerinde kavvâm olduğunu bildirmektedir. Kavvâm kelimesinin zorbalık ya da zorlayıcı otoriteyi değil, görev ve sorumluluğa dayalı bir statüyü ifade eder.¹⁷⁷ en-Nisâ' Suresi 34. ayetin devamında nüşuz içinde olan kadına kocanın uygulayacağı terbiye yönteminin nüzul döneminde bazı Bedevilerin uyguladığı bir yöntem olup şiddet olarak değil bir terbiye usulü olarak görülüyordu ve esasen Kur'ân bunu önermemekte, hemen bu yola başvurulmamasını öğütlemektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in sünneti en-Nisâ' Suresi 19. ayet kadına baskı ve zorlamayı yasaklarken, evlilik içinde güzel muameleyi tavsiye etmektedir. Evlilikte nefretle değil, hikmet ve hayır beklentisiyle davranılmalıdır. Kur'ân'ın, fiziksel, ekonomik ve duygusal şiddeti reddettiği açıkça görülmektedir.¹⁷⁸

Erkeklerin aile içi şiddet mağduru olmaları da tarih boyunca bir vaka olmuşsa da hem Türkiye'de hem de dünya genelinde üzerinde az çalışma yapılmış bir olgudur. Bu durum, erkeklerin aile içi şiddete hiç maruz kalmadığı anlamına gelmez. Aksine, konu çeşitli nedenlerden dolayı yeterince araştırılamamıştır. Bu konuda yapılan bir çalışmaya göre, erkeğe yönelik şiddetin görünmez olmasının en önemli sebeplerinden biri, toplumsal cinsiyet algısıdır. Geleneksel toplumlarda erkek; güçlü, dayanıklı, koruyucu ve otorite sahibi olarak tanımlanır. Bu nedenle erkeğin şiddet mağduru olması, "erkeklik" ve "erkek üstünlüğü" algısıyla çelişir. Bu algıdan ötürü erkeklerin yaşadıkları şiddeti dile getirmeleri zorlaşmakta, şiddete uğrayan erkekler kimliği belli olmayan gizli kurbanlar hâline gelmektedir. Nitekim aile içinde eşi tarafından şiddet gören erkekler, çoğu zaman polise başvurmaz ya da hastaneye gitmez. Bu sessizlik, onların yaşadığı travmaların görünür kılınmasını engeller. Ayrıca erkekler yaşadıkları olumsuz durumu çevreleriyle paylaştıklarında alay edilme, küçümsenme veya ciddiye alınmama ihtimaliyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum da erkeğe yönelik şiddetin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde sessiz kalınan bir sorun olmasına yol açmaktadır.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 1:691.

¹⁷⁸ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kurâni'l-Âzîm*, 2:242.

¹⁷⁹ Nurşen Adak, "Madalyonun Öteki Yüzü: Erkeğe Yönelik Şiddet", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 16/2 (2013), 9.

Evlilikte eşlerin karşı karşıya kaldığı aile içi sorunlarda; değer ve fikir karşıtlıkları, hayat görüşü ve bireysel farklılıklar, bireylerin öncelikleri, kişisel farklılıkları, sevgi ve saygıyı yitirmek ve kıskançlık temel nedenlerden görülmektedir.¹⁸⁰ Kur’ân’da bu durumlar nüşûz yani evlilik hukukuna başkaldırı/ısyan hali olarak adlandırılmaktadır. Nüşûz halinde daha önce de bahsedildiği gibi nasihat, yatak ayrılığı ve son çare olarak ölçülü fizikî müdahalede bulunulması çözümün sunulmaktadır. Burada bahsedilen fizikî müdahale, şiddeti değil, eğitimsel uyarıyı içermektedir.¹⁸¹ Teknolojik gelişmelerin artması ve sosyal medyanın hayatımıza girmesi ile birlikte aile içi şiddete yeni problemler de dâhil olmaktadır. Aileler kendilerinde olmayan ve ulaşamayacakları her türlü imkânlarla yakinen seyirci olmakta, bu durum da onların ellerindeki imkânları az görmelerine ve kendilerini yetersiz hissetmelerine sebep olmaktadır. Alkol, kumar ve uyuşturucunun kullanımı da aile içi şiddeti artırmaktadır. Bağımlı olan aile üyelerinin sayısı günden güne artmakta, sırf bu sebeple boşanmaların meydana geldiği görülmektedir.¹⁸² İçki ve kumar bağımlılığı muhakeme gücünü azaltarak bireyin karar verme yeteneğini bozmaktadır. Hz. Peygamber alkolü “bütün kötülüklerin anası” diye tanımlamış, ondan uzak durulması gerektiğini dile getirmiştir.

Bir ailede bulunan her bir ferdin kendi görevlerini doğru bir şekilde üstlenmesi, o ailenin huzur ve mutluluğu yakalayıp psikolojik açıdan sağlam bireyler haline gelmesinde oldukça etkilidir. Bu görevleri Hz. Muhammed, hadislerinde dile getirmiş, erkekleri evin geçimi, yiyecek-içecek temini, eşlerine güzel davranma, sevgi ve saygı ile sorumlu tutmuştur. Diğer yandan kadınların da aile içi yaşam içerisindeki özel sınırların dışında çıkmamaları, kocalarına hürmetli olmaları, onların mallarını boş yere harcamamaları, onlara karşı olabilecek yanlış hareketlerden kaçınmaları ve evlatlarının ahlakı ile ilgilenmeleri üzerinde durulmuştur.¹⁸³

Aile içi muamelelerle ilgili rivayetlere göre Hz. Muhammed (s.a.v.) ise her zaman erkeğin eşine güzel muamelede bulunmasını nasihat etmiş ve bu bağlamda: “Sizin en hayırlınız, ailesine karşı hayırlı davranandır. Ben ise ailesine karşı sizin en hayırlınızım.”

¹⁸⁰ Celaleddin Vatandaş, *Türkiye’ Aile (Ailenin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi)* (İstanbul: Sekam Yayınları, 2010), 103.

¹⁸¹ Ebüssuûd, *İrşâdü’l-Akli’s-Selîm*, 1:693.

¹⁸² Temizer Hukuk, “Alkol Bağımlılığı Sebebiyle Boşanma” (Erişim 12 Haziran 2025) <https://temizerhukuk.com/alkol-bagimliliği-sebebiyle-bosanma/>.

¹⁸³ Şura Kavuştu, “Hz. Muhammed’in Aile Reisi Olarak Örnek Şahsiyeti” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 51.

diye buyurmuştur.¹⁸⁴ Başka bir hadisinde ise, “Müminlerin iman bakımından en mükemmeli huyu en iyi olandır. Hayırlınız, kadınlara karşı hayırlı olanıdır.” diye buyurmuştur.¹⁸⁵ Allah Resulü birçok sahabiye seslendiği Veda Hutbesinde yine kadınların haklarının korunmasından ve onlara güzel davranılmasından bahsedilmiştir.¹⁸⁶ Hz. Peygamber, bir ailenin esasını teşkil eden eşlerin birbirlerine nezaket ve hürmetle davranmalarını öğütlemiştir. Aile müessesini övmüş, kötülüğün ve fuhşun önüne sadece sağlıklı aileler yoluyla geçilebileceğini ifade etmiştir. Aynı zamanda Hz. Peygamber eşlerine oldukça hoşgörülü davranarak, onları incitmemiş, ev işlerine destek olmuş, eşleri ile sohbet etmiş, gülmüş ve şakalaşmıştır.¹⁸⁷

Aile içi şiddet yalnızca fiziksel değil, ruhsal ve manevi boyutlarda da derin yaralar açar. Bu durum, çocukların ruh sağlığını bozar, eşler arasında güvensizliğe ve iletişimsizliğe yol açar. Dinî açıdan bakıldığında, bu tür davranışlar hem kul hakkını ihlal etmekte hem de aile kurumunun kutsiyetini zedelemektedir. Örneğin el-Bakara Suresi 233. ayette boşanmış bir annenin babasına zarar vermek amacıyla çocuğu emzirmekten vazgeçmemesi anlatılmaktadır. Yine aynı şekilde babanın da çocuğu aracılığıyla anneye zarar vermemesi ifade edilmektedir. Varis kim olursa olsun çocuğun emzirilmesi, bakımı ve masraflarının güzel bir şekilde karşılanması gerekmektedir. Ayetten anne-babanın birbirlerine olan durumunu çocuğuna karşı şiddete çevirmemeleri gerektiği emredilmektedir.¹⁸⁸ Yine Kur’ân, et-Ṭalâk Suresi 2. ayette geçen “*Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın...*” ifadesinden, boşanma sürecinde duygusal, psikolojik ve ekonomik her türlü şiddetin yasak olduğunu belirtmektedir. Ayet boşanma sürecinde kadının zarar görmesini engelleme amacı taşımaktadır. Bu süreçte kadını ekonomik olarak mahrum bırakmak ve ona zarar vermek kesinlikle yasaklanmıştır.¹⁸⁹

Aile içerisinde çatışmaların olması çocuklara da yansımakta, bazen çocuklardan kaynaklı sebepler bazen de aile içerisindeki çatışma çocuğun da şiddete maruz kalmasına sebep olmaktadır. Bu konudaki bir araştırmada, aile içerisinde cezalandırmak amacıyla

¹⁸⁴ Ebû Abdillâh Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma‘rûf (Beyrut: y.y., 1998), “Nikâh”, 50.

¹⁸⁵ Tirmizî, *Menâkıb*, 20.

¹⁸⁶ Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı* (İstanbul: Feza Gazetecilik A.Ş., 1998), 420.

¹⁸⁷ Kavuştu, Hz. “Muhammed’in Aile Reisi Olarak Örnek Şahsiyeti”, 49-55.

¹⁸⁸ es-Suyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr*, 3:5.

¹⁸⁹ el-Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, 6:30-31.

yönlendirilen çocuğa yönelik şiddet eylemleri arasında en sık rastlanan davranışlar şu şekilde sıralanmıştır: Azarlama %76 ile en yaygın yöntem olarak öne çıkarken, internet kullanımına izin vermeme %47, televizyon izlemeyi kısıtlama %40, oyun oynamaya engel olma %38 oranında görülmektedir. Fiziksel şiddet kapsamına giren tokat atma %32,6 ve dövme ise %20,7 oranındadır. Bu veriler, fiziksel cezalandırma yöntemlerinin hâlâ varlığını sürdürdüğünü gösterse de azarlamanın en yüksek oranda gerçekleşmesi, psikolojik şiddetin çocuklar üzerindeki yaygınlığını ve ciddiyetini gözler önüne sermektedir.¹⁹⁰

Her açıdan şiddet büyük bir kötülüktür. Türkiye’de de var olan töre ve namusu korumak adı altında yapılan cinayetlerin hiçbirinin dinden onay alması mümkün değildir. Sebepler ne olursa olsun aile bireylerinin cezalandırma yetkisi yoktur.¹⁹¹ İnsanı şiddet uygulamaya götüren temel etkenlerinden birisi öfke duygusunu kontrol edememesidir. Bu durum problemleri, bilinçsizce değil, sakin ve temkinli bir şekilde hareket ederek çözebilmenin en önemli koşullarındandır. Çünkü diyalogu tartışmaya, tartışmayı kavgaya götüren, bireylerin öfke düzeylerini idare edememeleridir. Bir konuşmada hedef, sorunu halletmek olmalı, bir tartışmanın haklı olan tarafı olmak yerine var olan problemi çözmek amaç edinilmelidir. Dolayısıyla tarafların karakteriyle sorunlarını birbirine karıştırmamak gerekir. Aksi takdirde duygusal şiddet içeren sözler ortaya çıkabilmektedir. Bunlara örnek olarak “Sen çok sorumsuzsun, sen zaten neyi doğru yaptın ki?” gibi cümleler gösterilebilir. Duygusal şiddete dâhil olan bu sözler aile içerisindeki problemlerde derin izler bırakarak unutulmayan kavgalara sebep olmaktadır.¹⁹²

Şiddet, birey ve toplum üzerinde ciddi manada olumsuz etki oluşturan, bütün insanlığı etkileyen bir sorundur. Dolayısıyla aile içinde şiddet olaylarının azalması için dikkatli olmak ve şiddet ortamı meydana gelmeden harekete geçmek gerekmektedir. İslâm hukukunda bu mevzu “sedd-i zerâyi” ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu ifadeyle “kötülüğe giden yolları tıkamak” kastedilmektedir. Her ne kadar şiddet suçunun muhatabına ceza vermek gerekli görülse de yeterli değildir. Çünkü suça yönelen kişilerde ceza olgusuna direnç, oldukça fazla görülmektedir. Bu bağlamda en etkin yol ise eğitim

¹⁹⁰ Müslüm Engin, “Türkiye’de Aile Yapısının Dönüşümü: Sorunlar ve Beklentiler”, *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 2/1, (2022), 128.

¹⁹¹ Görgülü, “Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Dinin Rolü”, 106.

¹⁹² Görgülü, “Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Dinin Rolü”, 107.

ve bilinçlendirme yoluyla karakter gelişimi için çalışmak, bireylerin farkındalık ve kendini kontrol etme becerilerini artırmaktadır. Günümüzde şiddeti önlemeye yönelik çalışmalarda odak noktası, artık mağduru korumaya dayalı dışsal denetim yöntemlerinden, failin eğitilmesini amaçlayan ve içsel denetimi esas alan eğitim temelli yaklaşımlara doğru kaymıştır.¹⁹³

Aile içi şiddetin önlenmesinde en etkili araçlardan biri hiç şüphesiz eğitimidir; bu bağlamda özellikle din eğitimi, bireylerde ahlâkî duyarlılık, merhamet ve sorumluluk bilinci oluşturarak şiddetin köklü biçimde engellenmesine katkı sunmaktadır. Bu bağlamda her iki cinsiyet için de öncelikli olarak dinî ve ahlâkî gelişime ağırlık verilmeli, manevi hayata katkı sunacak işlerle meşgul olunmalı, yanlış ve eksik algılara karşı bilinçlenmeli, aynı zamanda din görevlilerinin de farkındalığının artırılarak toplumu merak ve bilgiye sevk edecek araştırmalara yönelmelerinin sağlanması gerekmektedir.¹⁹⁴

Şiddet ister kadına ister erkeğe yönelmiş olsun, insan onurunu zedeleyen ve asla kabul edilemeyecek bir davranış biçimidir. Kur'ân, meseleyi cinsiyet odaklı değil insan merkezli ele almakta; zulüm, adaletsizlik ve merhametsizlik kimden gelirse gelsin kesin bir şekilde reddetmektedir. Bu yaklaşım, aile kurumunun sevgi, merhamet ve adalet ilkeleri üzerine inşa edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla aile içi şiddetin önlenmesi için Kur'ân'ın sunduğu değerlerin hayata geçirilmesi; eşler arasında karşılıklı anlayış, sorumluluk bilinci ve hakkaniyetin esas alınması zorunludur. Böylece hem bireysel huzur hem de toplumsal barış korunmuş olacaktır.¹⁹⁵

İslam hukuku, aile içi şiddeti önlemek için çeşitli tedbirler sunar. Örneğin, eşlerin birbirlerine karşı nazik ve saygılı davranmalarını emreden "mu'âşeret-i bi'l-ma'rûf" ilkesi, aile içindeki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesini sağlar. Ayrıca, şiddet durumunda arabuluculuk ve uzlaştırma yöntemleri teşvik edilir. İslâmî hukukta, eşler arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi için öncelikle nasihat ve öğüt verilmesi, ardından arabuluculuk yapılması ve son çare olarak ayrılık gibi yöntemler önerilir. Bu süreçlerde şiddet kullanımı yasaklanmıştır.¹⁹⁶ Kur'ân, aileyi sevgi, merhamet ve adalet temelli bir sistem olarak tanımlar. Aile içi şiddet, bu temel ilkelere aykırıdır ve İslam, şiddeti

¹⁹³ Sevdâ Düzgüner, Huriye Martı, "Aile İçi Şiddetin Önleyicisi Olarak İslâm'ın Merhamet Temelli Aile Modeli", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/42 (2020), 462.

¹⁹⁴ Görgülü, "Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Dinin Rolü", 111.

¹⁹⁵ Âl-i İmrân, 3/57; Tevbe 9/71.

¹⁹⁶ el-Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 5:172; İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kurâni'l-Âzîm*, 2:242.

reddeder. Modern tefsirler ve İslâm hukuku, bu öğretileri günümüz koşullarına uyarlayarak aile içi şiddetin önlenmesi için kapsamlı çözümler sunmaktadır. Bu bağlamda, İslam'ın aile içindeki ilişkilerde şiddeti değil, karşılıklı anlayış ve saygıyı teşvik eder.

3.2. Ekonomik Problemlerin Çözümünde Haklar, Helal Kazanç ve Maneviyat Bilinci

Ekonomik problemler, aile yapısının istikrarını doğrudan etkileyen önemli unsurlardan biridir. Borç, işsizlik, gelir dengesizliği ve aşırı tüketim gibi faktörler aile içi huzursuzlukların kaynağı olabilmektedir. Kur'ân, bu problemlerin çözümünde “helal kazanç” ve “infak bilinci” kavramlarını merkeze almıştır.¹⁹⁷ Kur'ân, aile kurumunun sağlam temeller üzerine kurulmasına önem vermekle kalmamış, aynı zamanda ekonomik problemler karşısında ortaya çıkan sorunlara çözüm sunmuştur. Ailede ortaya çıkan ekonomik sorunlar, çoğu zaman evliliğin ertelenmesine, boşanma sonrası mağduriyetlere, kadınların ekonomik açıdan sıkıntı çekmesine veya erkeğin evin geçimini sağlama konusundaki güçlüklerle yol açmaktadır.

Aile içinde yaşanan ekonomik sıkıntılar, özellikle geleneksel olarak “aile reisi” rolüyle özdeşleştirilen erkeğin üzerinde ciddi baskılar meydana getirmektedir. İşsizlik, borçluluk, düşük gelir veya ekonomik istikrarsızlık, erkeğin yalnızca maddî gücünü değil, aynı zamanda psikolojik dayanıklılığını ve toplumsal statüsünü de zayıflatmaktadır. Erkeğin kendisini “ailesini geçindirmekle yükümlü kişi” olarak görmesi, yaşadığı ekonomik yetersizlikler karşısında onda yoğun bir başarısızlık ve yetersizlik duygusu oluşturabilmektedir. Bu durum, erkeğin özgüvenini sarsarak stres, kaygı, depresyon ve öfke gibi psikolojik sorunlara yol açmakta; kimi zaman da alkol, kumar veya aile içi şiddet gibi olumsuz başa çıkma davranışlarına yönlendirebilmektedir. Toplumsal beklentiler de bu baskıyı derinleştirmektedir. Zira toplum, erkeği çoğunlukla “ailesinin nafakasını temin eden” kişi olarak tanımlamakta; bu beklentiye karşılayamayan erkekler hem aile içinde hem de sosyal çevrelerinde itibar kaybı yaşamaktadır. Böyle bir durumda erkeğin, kendini eşine ve çocuklarına karşı mahcup hissetmesi, aile bağlarını zayıflatmakta; huzursuzlukların ve çatışmaların temel sebeplerinden biri hâline

¹⁹⁷ el-Bakara 2/2168, 2/172.

gelmektedir.¹⁹⁸ Ailesinin ekonomik durumunu iyileştiremeyen ve geçim yükünü taşıyamayan bazı erkekler, çaresizlik duygusunun etkisiyle kolay yoldan para kazanma arayışına girmektedir. Bu arayış çoğu zaman meşru yolları değil, kısa vadede kazanç vaadinde bulunan ama uzun vadede yıkıcı sonuçlar doğuran kumar, yasa dışı borçlanma yöntemleri veya riskli yatırımlar gibi yanlış tercihlere yönelmeyi beraberinde getirmektedir. Özellikle kumar, hızlı kazanç umudu ile psikolojik baskıdan kurtulma aracı gibi görünse de aile bütçesini daha da zayıflatarak borç sarmalını derinleştirmekte ve aile içi huzursuzluğu artırmaktadır. Böylece erkek hem ekonomik hem de ahlâkî bir çıkmaza sürüklenmekte; bu durum, aile fertlerinin güven duygusunu zedelemekte ve aile bağlarını çözülme noktasına getirebilmektedir. Örneğin el-Bakara Suresi 187. ayette karı-koca hakkında geçen “*Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz.*” ifadesi aile hayatının mahremiyet ve dayanışma esasına dayandığı vurgulanmaktadır. Ayet eşlerin birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılayan tamamlayıcı bir bütünlük olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda ailede ekonomik dayanışma, yalnızca maddi kazançlarla sınırlı değildir. Eşlerin birbirlerine yük olmadan helal yollarla birbirlerinin huzur ve güvenini temin etmeleri gerektiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁹

el-Bakara Suresi 267. ayette geçen “*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın...*” ifadesi, helal kazanç ve infak bilincinin önemini ortaya koymaktadır. Ayette bu helal kazancı ifade eden “*tayyib*” kavramı vurgulanarak, haram yollardan elde edilen malın infakının kabul edilmeyeceğine işaret edilmiştir. Buradan hareketle helal kazancın aile saadetine manevi temelini oluşturduğunu aksi durumda kazancın bereketsizliğinin aileyi sarsacağı söylenmiştir.²⁰⁰ Bu ayet kapitalist kazanç hırsına karşı bir denge unsuru olarak yorumlanarak, helal kazancın aileyi borç, faiz ve sömürü döngüsünden korunduğunu öne sürülmüştür.²⁰¹ Müfessirler el-Cumu’ a Suresi 10. ayette geçen “*yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan nasip arayın*” ifadesini, ekonomik üretkenliğin aile hayatındaki önemine dikkat çeken bir prensip olarak ele almışlardır. Bu kapsamda ifadenin maddi rızık ve ilim arayışını kapsadığını, tembelliğe kapılmadan meşru işlere yönelmenin ve hem çalışma hayatında helal yolları gözetmenin hem de iş ve ibadet dengesini kurmanın

¹⁹⁸ Ergün Yıldırım, *Aile Sosyolojisi* (Ankara: Hece Yayınları, 2011), 90-92.

¹⁹⁹ İbn Kesîr, *Tesîru’l-Kur’ânî’l-Âzîm*, 1:510.

²⁰⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2:199.

²⁰¹ Ebul-A’lâ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 1:211.

aile saadetine katkısını gösterdiğini ileri sürmüşlerdir.²⁰² Klasik tefsirlerde bu ayetler, helal kazancın bireysel ve toplumsal huzur için vazgeçilmezliği üzerine yorumlanırken modern tefsirlerde tüketim kültürü ve sosyal adalet bağlamlarıyla ilişkilendirilmiştir. Böylece hem aile içinde hem de toplum genelinde ekonomik sorunların çözümünde helal kazanç ve maneviyat bilinci temel çözüm olarak öne çıkmaktadır.

Kur'ân, aileyle ilgili mevcut ve olası sorunları dikkate alarak bunlara hem bireysel hem de toplumsal düzeyde çözüm yolları sunmaktadır. Bu çerçevede ekonomik yetersizlikler sebebiyle evlilikten kaçınma meselesi de Kur'ân'ın üzerinde durduğu konulardan biridir. en- Nûr sûresi 32. ayette, evlilik çağında olup da fakirlik korkusuyla sebebiyle nikâhtan geri duran kişileri evlendirme çağrısı yapılmakta ve fakirlerse Allah'ın onları lütfuyla zenginleştireceği bildirilmektedir. Bu vurgu, fakirlik gerekçesiyle evliliğin ertelenmesinin doğru bir yaklaşım olmadığını göstermektedir. Çünkü rızkın asıl kaynağı Allah'tır ve O, evlilik vesilesiyle kişilerin rızkını genişletebilir. Ayrıca evlilik, yalnızca bireysel bir ihtiyaç değil, toplumun ahlâkî düzenini ve neslin devamını koruyan bir kurumdur. Fakirlik korkusu evliliği ertelediğinde bireylerin iffetlerini muhafaza etmeleri zorlaşmakta, gayr-i meşru ilişkilerin yaygınlaşması ihtimali artmaktadır. Kur'ân ise evliliği hem iffet korumanın hem de huzur ve güven ortamı oluşturma bir yolu olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla evlilik, yalnızca bireyler arası bir bağ değil, aynı zamanda Allah'ın rızkına ulaşma vesilesi ve toplumsal istikrarın teminatı olarak görülmektedir.²⁰³

Kur'ân ekonomik yetersizlikleri evliliğe engel görmemekte; aksine evliliği Allah'ın lütfunu celbeden bir vesile olarak sunmaktadır. Fakirlik korkusuyla evliliğin ertelenmesi, bireysel huzursuzluklara ve toplumsal çözümlere kapı aralayabileceği için uygun görülmemiştir. Helal kazanç arayışı, infak bilinci ve paylaşma kültürüyle desteklenen evlilik, bireylere güven, iffet ve huzur kazandırmakta; topluma ise dayanışma ve istikrar sağlamaktadır. İbrâhîm Suresi 7. ayette *“Eğer şükrederseniz size daha çok vereceğim, nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım pek şiddetlidir!”* buyrulurak helal kazançla elde edilen rızkın şükürle bereketleneceği vurgulanmaktadır. Bazı müfessirler bu ayetin tefsirinde, maddi nimetlerin korunması için şükrün vazgeçilmez bir şart olduğunu ifade etmişlerdir.²⁰⁴ Aile hayatında bu, kanaatkâr ve minnet bilinciyle tüketim

²⁰² Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8:61; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 6:311.

²⁰³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 4:112.

²⁰⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5:173; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 2:539.

alışkanlıklarını düzenlemeye denk gelmektedir. Yüce Allah Tâhâ Suresi 132. ayette “*Aile fertlerine namazı emret, kendin de bunda kararlı ol. Senden rızık istemiyoruz; asıl biz seni rızıklandırıyoruz*” buyrularak ailenin ekonomik kaygılarla değil, öncelikle ibadet ve maneviyatla korunacağına dikkat çekilmektedir. Klasik müfessirlerden bazıları bu ayetin tefsirinde Allah’ın rızık bizzat garanti ettiğini, kulun üzerine düşen asıl görevin kulluk olduğunu ifade etmektedirler.²⁰⁵ Çağdaş müfessirlerden bazıları ise bu ayeti ekonomik stres altında aile düzenini korumanın yolunun manevî disiplin ve ibadet bilinci olduğunu vurgulayarak yorumlamışlardır.²⁰⁶ Her iki ayet, ailede helal kazancın şükürle bereketlenmesi ve maneviyat bilinciyle desteklenmesi sayesinde ekonomik problemlerin aşılabileceğini göstermektedir.

Kur’ân’da boşanma konusu duygusal, hukuki ve ekonomik yönleriyle birlikte ele alınmaktadır. Kur’ân, boşanan taraflara yalnızca manevi destekle kalmaz aynı zamanda nafaka ve bakım gibi ekonomik hakların tesisini sağlar. Örneğin eṭ-Ṭalāk Suresi 2 ve. 3. ayetlerde Allah’ın takvâ sahibi kişiler için (evliliği kurtaramayıp boşanmaları durumunda) bir çıkış yolu ihsan edeceğinden ve onları ummadıkları yerden rızıklandıracağından bahsedilmektedir. Burada sosyal sorumluluğa işaret eden bir mesaj bulunmaktadır. Allah’ın rızık vaadi, boşanma sonrası nafaka ve bakım gibi yükümlülüklerin ihmal edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.²⁰⁷

Boşanma sonrası kadının barınma ve nafaka hakkı Kur’ân’da açıkça güvence altına alınmıştır. eṭ-Ṭalāk Suresi 6. ayette erkeklere, boşadıkları kadınları ekonomik imkânlar doğrultusunda barındırmaları emredilmektedir. Buradan barındırmanın bir lütuf değil, hak olduğu ifade edilmektedir. Ayet boşamanın kesinleşeceği zamana kadarki süreçte ekonomik sorumluluğun devam ettiğini, kadının bu süreçte korunması gerektiğini göstermektedir.²⁰⁸

Kur’ân’da ailede kadını koruyan ekonomik düzenlemelerden birisi de mehir konusudur. Kadının ekonomik güvenliği açısından önemli bir ilke olan mehir; nikâh akdi sırasında erkeğin kadına verdiği mal veya para olarak tanımlanmaktadır.²⁰⁹ İslâm hukukunda mehir kadının evlilik ve boşanma durumunda ekonomik olarak sıkıntıya

²⁰⁵ Ebüssuûd, *İrşâdû'l-Akli's-Selîm*, 5:674; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4:124.

²⁰⁶ Mevdûdî, *Teḥfîmü'l-Kur'ân*, 3:289.

²⁰⁷ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kur'ânî'l-Âzîm*, 7:145-148.

²⁰⁸ el-Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 6:33-34.

²⁰⁹ İbn Manzûr, “nşz”, 14:207.

düşmesini engelleyen bir güvence olarak yer almıştır.²¹⁰ Türkiye’de mehir, evlilikte kadına özgü bir hak olmakla birlikte, uygulamada çoğu kez sembolik kalmaktadır. Kur’ân’ın kadına tanıdığı bu ekonomik güvence, yazılı ve icra edilebilir bir sözleşmeye bağlanmadığında, boşanma veya eşin vefatı gibi kırılgan dönemlerde kadının korunma işlevini yeterince yerine getirememektedir. Kültürel teamüller, farkındalık eksikliği ve modern hukuk düzeninde bu konuda açık bir çerçevenin bulunmaması, mehrin özündeki koruyucu ilkenin zayıflamasına yol açmaktadır.²¹¹ Oysa Kur’ân, mehirle kadına ekonomik bağımsızlık ve güvenlik sağlamayı hedeflemiş, böylece aile kurumunu yalnızca duygusal değil, aynı zamanda maddi adalet temelinde de ayakta tutmuştur. Bu nedenle, günümüz şartlarında mehrin işlevsel kılınması, sadece kadın lehine bir ekonomik tedbir değil, aynı zamanda Kur’ân’ın öngördüğü aile düzeninin adalet ve sorumluluk ekseninde yeniden inşası için zaruri bir uygulama olarak görülmektedir.

Kur’ân’ın, aile ekonomisiyle ilgili bahsettiği konulardan biri de harcamalarda tasarruflu ve dengeli olunmasıdır. Günümüzde kadınların tüketim alışkanlıklarını belirleyen unsurlar arasında sosyal medyanın etkisi göz ardı edilemez. Özellikle Instagram, TikTok gibi platformlarda sergilenen “lüks yaşam” örnekleri, moda trendleri ve “ideal düğün/ev” temsilleri kadınların beklentilerini artırmakta, evlilik ve aile ekonomisini zorlaştırmaktadır. Sosyal medya aracılığıyla yayılan gösterişçi tüketim kültürü, erkeklerin üzerine ek bir baskı unsuru oluşturmakta; bu da onların geçim yükünü ağırlaştırarak aile içinde huzursuzluklara sebep olabilmektedir. Araştırmalar, sosyal medyada oluşturulan tüketim algısının kadınların satın alma davranışları üzerinde doğrudan etkili olduğunu ortaya koymaktadır.²¹² Bu konuda evlilik ve aile yaşamında ölçülü harcama yapmanın önemi vurgulanmıştır. Bu kapsamdaki el-Furkân Suresi 67. ayette müminler hakkında, “*Onlar; harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır*” buyrulurken dengeli tasarruf önerilmiştir. Buradan hareketle israfın aileyi iflasa, cimriliğin ise huzursuzluğa sevk edeceği, özellikle düğün ve ev kurma sürecindeki abartılı harcamaların evlilikleri

²¹⁰ İbn Kesîr, *Tesîru’l-Kurâni’l-Âzîm*, 2:213.

²¹¹ Hacer Şaduman Okumuş-Mustafa Alper Gümüş, “Revitalizing ‘Mahr’ for the Financial Empowerment of Muslim Women within Türkiye’s Secular Legal System,” *SSRN Ön-Baskı* No. 5066265 (2024) (Erişim: 1 Eylül 2025), <https://ssrn.com/abstract=5066265>.

²¹² Pınar Bacaksız, “Sosyal Medyada Tüketim Algısı ve Kadın Tüketicilerde Satın Alma Davranışına Etkisi”, *Yorum Yöntem Uluslararası Yönetim Ekonomi ve Felsefe Dergisi* 5/1 (2017), 53.

zorlaştırdığı söylenebilir. Ekonomide ölçülü olmak hem dünya hem ahiret mutluluğu için vazgeçilmez bir ilke olmaktadır.²¹³

Yukarıda sözü geçen ayetler ve tefsirleri ışığında Kur’ân’daki aile ekonomisinin denge, sorumluluk, adalet ve dayanışma ilkeleri üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Ayetlerde ailede zorluk yaşansa bile Allah’a tevekkül eden ve görevlerini yerine getiren bireylerin ilahî yardım ve bereketle destekleneceği vurgulanmıştır. Günümüz toplumunda da Kur’ân’ın bu ilkelerini rehber edinenlere, aile içi ekonomik sorunlarının çözümüne katkı sunması mümkündür. Günümüzde aile yapısının değişmekte olduğu toplumlarda Kur’ân merkezli ekonomik bir tutum hem aile bireylerinin hem de toplumsal düzenin yeniden inşasında büyük rol oynayacaktır.

Günümüzde artan düğün masrafları, ailelerin çok fazla takı istemesi ve farklı isteklerde bulunması evlenecek adaylara külfet olmaktadır. “Bir kere evleniyorum” mantığıyla en güzeli olsun düşüncesi, maddi güçlüklerle sebep olmaktadır. Bölgesel olarak farklılık gösteren gelenekler de bu durumu zorlaştıran etkenlerdendir. Örneğin; evi olmadan damat adayına kız verilmemesi, ondan belli bir gram altının istenmesi gibi kriterler insanların evlenmemesine yahut daha geç evlenmesine sebep olmaktadır.²¹⁴

Ekonomik faktörler eş seçiminde dahi etken olmaya başlamıştır. Eskiden erkekler çalışmayan kadınlarla evlenmek isterken günümüz dünyasında erkekler çalışmayan ya da maddi açıdan yeterliliği olmayan bir eş istememektedir.²¹⁵ Bir hadisi şerifte de ise konu ile ilgili şöyle buyrulmuştur; “*Kadın dört şeyi için nikâh edilir; malı, soyu, güzelliği ve dini. Sen dindarı olanı seç ki elin bereket bulsun.*”²¹⁶ Bu bağlamda ekonomik faktörlerin evlilik kararında bir ölçüt olsa da tek ölçüt olmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu rivayet, evlilikte temel ölçütün din ve ahlak olduğunu, mal ve güzelliğin geçici, dinin ise kalıcı bir değer olduğunu ortaya koymaktadır. Günümüzde ekonomik faktörlerin eş seçiminde belirleyici bir unsur hâline gelmesi, modern toplum yapısının aile anlayışına yansıyan önemli bir değişimdir. Oysa İslâm’ın temel öğretileri, evlilik kararında maddi imkânlardan ziyade manevi değerleri öncelemeyi öğütlemektedir. Bu bağlamda, modern

²¹³ İbn Kesîr, *Tesîru’l-Kurâni’l-Âzîm*, 6:124.

²¹⁴ Şükrü Çağrı Çelik, “Nasıl Evlenecek İnsanlar? Evliliğin Maddi Boyutu” (Erişim 18 Haziran 2025), <https://İslâmiktisadi.net/2024/08/01/nasil-evlenecek-insanlar-evliligin-maddi-boyutu/>.

²¹⁵ Emine Karşlı, “Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası”, *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2019), 7.

²¹⁶ Buhârî, *Nikâh*, 15; Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 2.

dünyada bireylerin en yoğun kaygılarından biri, ekonomik sorunlardır. Gelir eşitsizliği, işsizlik, tüketim baskısı ve maddî refah beklentisi, aile kurumunu doğrudan etkileyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Ancak Kur’ânî perspektifte aile, yalnızca ekonomik temeller üzerine inşa edilen bir yapı değildir; maneviyat, ahlâk ve takvâ ile beslenen bir kurumdur. Nitekim Kur’ân, aile bağlarını sevgi, merhamet ve adalet üzerine kurarken, ekonomik imkânların bu değerleri destekleyici bir araç olabileceğini fakat asıl belirleyicinin ahlâkî ve manevî ilkeler olduğunu vurgular. Günümüzde ekonomik kaygılar öne çıksa da İslâm, aile kurumunu maneviyat ve takvâ ekseninde koruyarak kalıcı bir huzurun ancak bu temeller üzerinde inşa edilebileceğini hatırlatmaktadır. Bu yaklaşım, çağdaş toplumlarda ekonomik refahın tek başına mutluluk ve aile huzuru için yeterli olmadığını, aksine manevî ve ahlâkî değerlerle desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

3.3. Aile ve İş Hayatı Dengesi: Kur’ân’ın Paylaşım ve Adalet Perspektifi

Günümüzde aile kurumunu etkileyen en önemli dinamiklerden biri, kadın ve erkeğin iş hayatına katılım oranlarının giderek artmasıdır. Ekonomik şartların zorlaşması ve toplumsal beklentilerin dönüşmesi, aile fertlerini yalnızca ev içi rollerle sınırlı kalmaktan çıkararak üretim süreçlerinin bir parçası hâline getirmiştir. Ancak bu durum, beraberinde aile içi sorumlulukların nasıl paylaşılacağı ve adaletin nasıl tesis edileceği sorularını gündeme getirmektedir. Sosyolojik araştırmalar, çalışma hayatındaki yük ve rollerin adil paylaşılmaması hâlinde aile bağlarının zayıflayabileceğini ortaya koymaktadır.²¹⁷ Kur’ân ise emeğin değerini cinsiyet farkı gözetmeksizin tanımakta ve her bireyin çabasının karşılığını alacağını bildirmektedir.²¹⁸ Bu bağlamda aile ve iş hayatı arasındaki dengenin sağlanması, Kur’ân’ın adalet ve paylaşım ilkeleri ışığında ele alınması gereken önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanayileşmeyle birlikte iş kollarının artması ve çok sayıda iş gücüne ihtiyaç duyulması kadınların da üretime katılmalarına sebep olmuştur. Fakat bu süreçte kadınların yer aldığı iş alanları başlangıçta uzmanlık gerektirmeyen niteliksiz sektörlerden oluşmuş, bu durum kadınların adil olmayan bir sistemde ezilip yorulmasına sebep olmuş ve bu da aile hayatına olumsuz yansımıştır. Kadının iş hayatına dâhil olması

²¹⁷ Fatma Nur Yaylalı, “Modernleşme Sürecinde Türk Ailesinde Değişen Roller”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2022), 26-27.

²¹⁸ Nahl 16/97.

aile içerisinde ve toplumsal alanda pek çok değişikliğin yaşanmasına sebep olmuştur.²¹⁹ Kadının iş hayatına katılımı sadece kadın açısından değil, erkek açısından da çeşitli olumsuzluklar barındırabilmektedir. Kadın, yoğun iş yükü sebebiyle ev içi sorumluluklarını yeterince yerine getiremediğinde, erkek aile içindeki görevlerin büyük kısmını üstlenmek durumunda kalmakta ve bu da üzerinde ek bir baskı oluşturmaktadır. Özellikle “ailenin geçim kaynağı” olma rolü devam ettirdiği geleneksel bir aile yapısında erkek, eşinin iş yoğunluğu ve ev içi yüklerin dengesiz paylaşımı sebebiyle psikolojik açıdan zorlanabilmektedir. Bu durum, erkeğin aile içi ilişkilerinde uyumsuzluklar yaşamasına ve duygusal bağlarının zayıflamasına yol açabilmektedir. Ayrıca, kadının çalışma hayatında kazandığı ekonomik ve sosyal konum, kişiye sosyal makamına göre değer biçen toplumsal algılarla birleştiğinde erkeğin otorite ve konumunu zedeleyebilmektedir. Dolayısıyla, kadının iş hayatına katılımının aile düzenini olumsuz etkilememesi için sorumlulukların dengeli paylaşımı ve bu hususta adaletle yaklaşım büyük önem taşımaktadır.

Sanayi Devrimi’yle birlikte ortaya çıkan teknolojik ilerlemeler, kadınların bulaşık yıkama, çamaşır temizleme ve yemek hazırlama gibi ev işlerini kolaylaştırarak onların zaman kazanmalarına olanak tanımıştır. Diğer taraftan üretim anlayışının değişmesi ve kas gücü yerine makinaların kullanılması kadınlara da çalışma alanlarının açılmasına sebep olmuştur. “Kadın işi ve erkek işi” ayrımındaki kesinlik azalmış, cinsiyete dayalı iş bölümü kavramı geçmişe göre eski önemini yitirmiştir. Teknolojinin getirdiği bu pratiklikler, kadınların çalışma hayatına katılmalarını adeta teşvik etmiştir.²²⁰

“Mustafa Merter, modern dönemde kadın hakları söylemleriyle öne çıkan üçüncü dalga feminizmi, “erkek-kadın yaratma projesi” olarak nitelendirmekte ve bunun kadını kendi fitratına aykırı bir yaşam tarzına yönlendirdiğini ileri sürmektedir. Ona göre bu süreç, kadına eşitlik adı altında “erkek varoluş biçiminin” telkin edilmesiyle, kadının doğasında mevcut olan cemalî yönlerin zayıflamasına ve celalî özelliklerin öne çıkmasına yol açmaktadır. Merter, bu dönüşümü “kadının celallenmesi” şeklinde tanımlamakta; evlilik yaşının yükselmesi, anneliğin ertelenmesi, kadınlarda depresyon ve kaygı oranlarının artması gibi olguları bu sürecin toplumsal yansımaları olarak

²¹⁹ Ali Bayer, “Modernleşme Sürecinde Aile”, *Tevilat Dergisi* 1/1, (2020), 39.

²²⁰ Sayım Yorgun, “Sömürü, Koruma ve Pozitif Ayrımcılıktan Çalışma Hayatının Egemen Güçlü Olmaya Doğru Kadınlar: 21. Yüzyıl ve Pembeleşen Çalışma Hayatı”, *Sosyoekonomi Dergisi* (2010), 172.

değerlendirmektedir. Psikolojik yaklaşımını İslam tasavvuf geleneğiyle ilişkilendiren Merter, kadının doğasında Esmâü'l-Hüsna'dan cemal isimlerinin, erkeğin doğasında ise celal isimlerinin baskın olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu fitrî tamamlayıcılığın bozulması, aile kurumunda dengenin zayıflamasına ve huzursuzlukların artmasına neden olmaktadır.”²²¹ Bu tespitler, aile yapısının modernleşme sürecinde yaşadığı dönüşümün yalnızca ekonomik veya sosyolojik değil, aynı zamanda psikolojik ve manevi boyutları olduğuna işaret etmektedir.

İslam, kadın ve erkeğe biyolojik ve fiziksel farklılıkları doğrultusunda farklı roller yüklemiş olsa da her ikisine de eşit haklar tanımıştır. İki cinsin aralarındaki ilişki üstünlük üzerine değil birbirini tamamlama üzerinedir. Kadın da erkek gibi hayatı ve sorumluluklarıyla ilgili seçimde bulunması konusunda özgürdür. Ancak İslâm bu özgürlüğü vurgulamış olsa bile geçmişten gelen ataerkillikten dolayı tarihte kadına tanınan haklar konusunda yetersiz, yanlış uygulamalara şahit olunmuştur.²²²

Kur’ân’da en n-Nisâ’ Suresi 34. ayette geçen “*Erkeler, kadınlar üzerine kavvâmdır*” ifadesiyle erkeğin ailedeki ekonomik yükümlülüğü ve karar alma sorumluluğu vurgulanmaktadır. Bu durum, kadının çalışmasının bir zorunluluk değil, tercih hakkı olduğunu göstermektedir. Aileyle ilgili bağlamı olan bu ayette iyi kadınların da itaatkâr olma ve gaybı koruma yani eşlerinin gıyabında onların sırlarını, hukukunu koruma sorumluluğundan bahsedilmektedir.²²³ el-Ahzâb Suresi 33. Ayette Peygamber eşlerine hitaben “*Evlerinizde ağırbaşlılıkla oturun*” buyruğunu kadınların ev dışındaki sosyal hayatta yer alıp çalışmasına engel görenler olsa da bu ayette kadınların sosyal hayata karışmaları tamamen yasaklanmamaktadır. Hz. Peygamber, eşleri ve ashabının uygulamalarından anlaşıldığı üzere kadınların eğitim, sağlık ya da ticaret gibi faaliyetlere katılmasında dini bir engel yoktur. Ancak sözü geçen ayetin ana konusu olduğu üzere bu alanlarda iffet ve mahremiyet sınırları korunmalıdır.²²⁴

Erkeklerin kavvâm oluşu konusundaki ayetin tefsirlerinde, tarihsel süreçte ataerkil toplum yapısı içerisinde belirginleşen kadın ve erkek rollerini, Kur’ân’da zikredilen ailevi

²²¹ Zeynep Nermin Aksakal, “Hekaton’la Son Tango- Aileyi İfsad Etme ve İnsanlığı Yeniden Yapılandırma Küresel Projesi’nin Bir Meta-Analizi” Adlı Eserin Değerlendirilmesi, *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi* 10 (2), (2024), 757-758.

²²² Turgut, “Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğe Yönelik Çıkarımlar”, 100.

²²³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 1:691.

²²⁴ el-Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 4:399.

sorumluluklarla ilişkilendirmekte; bu rollerin kaynağını ise yaratılıştaki fitrî farklılık ve uygunluğa dayandırmaktadır. Bu kapsamda biyolojik ve psikolojik olarak farklı yaratılan iki cinsin farklı alanlarda başarılı olabilecekleri, kadınların, şefkat, merhamet ve sabır gibi özelliklerinden dolayı çocuk bakımı ve ailenin iç huzurunu sağlamada daha etkili olduğu, bundan dolayı Kur’ân’ın, kadının öncelikle aile içindeki sorumluluklarını yerine getirmesini istediği yorumları pek çok kaynakta görülebilir. Ancak Kur’ân’da aile içinde hem erkeğin hem de kadının karşılıklı olarak kavvâmlık ve itaat görevlerinden bahsedildiği, ikisi için de söz konusu olan bu sorumlulukların toplumsal hayatta farklı sorumluluklar almaya engel olmadığı söylenmektedir.²²⁵ Nitekim Kur’ân, kadının çalışmasını yasaklamamıştır. Hatta erkeklerin kavvâm olduğuna dair ayetin sibakındaki en-Nisâ’ Suresi 32. ayette geçen “*İlah’ın, kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri (haset ederek) arzu edip durmayın. Erkeklerle kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır...*” ifadesinden kadınların mülkiyet hakkı olduğu anlaşılmaktadır. Ayette kadınların da kazanç elde edebileceği ancak bu hakkın, aile düzeniyle çatışmaması gerektiği mesajı verilmektedir.²²⁶ Yani, herkes hak ettiği kazançla yetinmeli, hak etmediği için ulaşamayacağı halde diğerinin hakkını, kazancını temenni etmemesi gerekmektedir.

Kadının iş hayatına katılımı Kur’ân açısından mutlak bir yasak değildir. Ancak bu sürecin aile bütünlüğünü zedelememesi, kadın ve erkeğin yaratılıştan gelen özellikleriyle uyumlu olması ve İslâm’ın mahremiyet ilkelerine riayet etmesi gerekmektedir. Günümüzde bu ilkeler gözetildiğinde, kadınların hem toplumsal üretkenlikte hem de aile içindeki işlevlerinde aktif bireyler olarak yer alabilmeleri mümkündür. Sosyolojik açıdan bakıldığında ise bu yaklaşım, Parsons ve Bales’in işlevselci aile teorisinde ifade edilen “araçsal rol–ifadeci rol” ayrımıyla açıklanabilir. Buna göre erkek daha çok dış dünyaya yönelik araçsal görevleri (ekonomik temin, koruma) üstlenirken, kadın ifadeci görevleri (duygusal destek, bakım) yerine getirmektedir. Ne var ki modern toplumlarda bu roller keskin sınırlarla ayrılmamakta; kadın ve erkeğin birbirini tamamlayan bir iş bölümü

²²⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1:548-551.

²²⁶ Ebüssuûd, *İrşâdî l-Akli’s-Selîm*, 1:989.

içinde esnek roller üstlenmesi aile kurumunun sürekliliği açısından daha işlevsel bir model olarak ortaya çıkmaktadır.²²⁷

Kur'ân, kadının toplumsal ve ekonomik hayattaki konumunu doğrudan çalışma yasağı ya da çalışma zorunluluğu şeklinde tanımlamamaktadır. Bunun yerine ailedeki roller, ekonomik sorumluluklar ve toplumsal adalet ilkeleri üzerinden bir çerçeve sunmaktadır. Nitekim en-Nisâ' Suresi 34. ayette erkeklerin kavvâm olduğuyla ilgili ayet tefsir edilirken erkeğin sorumluluğu, kadına üstünlük vesilesi değil, görev yüklenişi olarak açıklanmıştır.²²⁸ Ebüssuûd ise bu ayeti kadının çalışmasının önünde bir engel bulunmadığını, ancak ailenin geçim sorumluluğunun erkeğe ait olduğunu özellikle belirtmektedir.²²⁹ Dolayısıyla bu ayet, kadının çalışma hayatını yasaklamaz sadece sorumluluk dağılımını belirlemektedir. Bununla birlikte en-Nisâ' Suresi 32. ayet kadının ekonomik hayattaki bağımsızlığını teyit eden en önemli delildir. Taberî bu ayeti, her iki cinsin de kazançlarının kendi hakları olduğuna işaret eden bir prensip olarak ifade etmektedir.²³⁰ Zemahşerî ise ayetin “Allah'ın takdirine razı olmayı” öğütlediğini fakat aynı zamanda kadının kendi kazancının üzerinde tasarruf hakkına sahip olduğunu vurgulamaktadır.²³¹ Mevdûdî ise bu ayeti kadının bağımsız ekonomik kişiliğini ve mülkiyet hakkını açıkça temellendiren bir ilke olarak değerlendirmektedir.²³²

Kur'ân'da kadın ve iş hayatı ilişkisini gösteren diğer bir örnek ise el-Ğaşaş Suresi 23-25. ayetlerde görülür. Hz. Musa'nın (a.s.) Medyen'de Şuayb peygamberin kızlarıyla karşılaşması, kadınların iş hayatındaki varlığını gösteren bir kıssa olarak öne çıkmaktadır. İbn Kesîr, kızların hayvanları sulamak için çalışmasını, fakat erkeklerin kalabalığı içinde çekingen durmalarını “ıffet ve ölçülülüğün gözetilmesi” olarak ifade etmiştir.²³³ Elmalılı ise bu ayeti kadının çalışmasının fitrata aykırı olmadığını fakat aile ve toplumsal değerlerle dengelemesi gerektiğini vurgulamak için delil olarak kullanmaktadır.²³⁴ Dolayısıyla Kur'ân, kadının çalışmasını yasaklamadığı gibi onun ekonomik bağımsızlığını, mülkiyet hakkını ve toplumsal katılımını destekleyen birçok ilke ortaya

²²⁷ Talcott Parsons – Robert F. Bales, *Family Socialization and Interaction Process (Aile Sosyalleşmesi ve Etkileşim Süreci)* (New York: Free Press, 1955), 17-25.

²²⁸ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kurâni'l-Âzîm*, 2:293.

²²⁹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 1:692.

²³⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 3:795.

²³¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:85.

²³² Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 1:353-354.

²³³ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kurâni'l-Âzîm*, 6:227.

²³⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6:180.

koymaktadır. Klasik tefsirler de bu ayetleri kadının çalışmasını sınırlayıcı değil, aile içi sorumlulukların dağılımını düzenleyici bir bağlamda yorumlamışlardır. Çağdaş müfessirler ise bu ayetlerden hareketle, kadının iş hayatındaki varlığını adalet, paylaşım ve toplumsal denge ilkeleri çerçevesinde temellendirmişlerdir. Böylece Kur’ân, aile ve iş hayatı arasında bir denge tahsis ederek hem erkeğe hem kadına sorumluluklar yüklemekte ayrıca emeğinin değerini cinsiyet ayrımı yapmadan korumaktadır.

Çalışan kadınların hem kariyer yapmaları hem de aynı zamanda aile hayatlarını sürdürmeleri bazı sorunlara da yol açabilmektedir. Özellikle anne-çocuk ilişkisi olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Kadınların hem ev işleri hem çalışma hayatları hem eş olarak görevleri onların tükenmişlik sendromu yaşamalarına sebep olmaktadır.²³⁵

Aile huzurunun korunması ve kadının iş hayatında aktif olarak bulunabilmesi açısından aile ve çalışma hayatında dengeli olunmalıdır. Kadınların doğuştan gelen özelliklerine uygun şekilde çalışma koşullarının düzenlenmesi, dikkate alınması gereken önemli bir husustur. Kadınların çalışma saatleri içerisinde herhangi bir baskıya uğramamaları ve yarı zamanlı çalışma imkânına sahip olmaları büyük önem taşımaktadır. Kadınların özel iş yerlerinde 12 saat çalıştırılması ve bazı durumlarda erkeklerden daha az maaş alması gibi haksızlıkların düzeltilmesi önemli problemlere çözüm sunacaktır.²³⁶ İş hayatında demoralize olan kadının bu duyguları ev ortamına yansıtması da erkeği de yıpratıcı bir unsurdur. Erkek, yoğun iş temposunun ardından evinde huzur bulmak isterken eşinin iş kaynaklı stres ve gerginliğini hissetmekte, bu durum aile içi iletişimi olumsuz etkilemektedir. Zamanla erkeğin psikolojik yükü artmakta, eşler arasındaki duygusal bağ zayıflayabilmekte ve aile içi uyum bozulabilmektedir.

Kur’ân, aile kurumunu yalnızca biyolojik ya da sosyal bir birliktelik değil, aynı zamanda bireylerin huzur bulduğu, ruhsal anlamda güven ve destek ortamı olarak tanımlar. Nitekim Rûm Sûresi 21. ayette, “*Kendileriyle sükûn bulasınız diye sizin için kendi cinsinizden eşler yaratması ve aranızda sevgi ile merhamet koyması O’nun varlığının delillerindendir.*” buyrulurken ailenin temel işlevinin huzur, sevgi ve merhamet olduğu vurgulanır. Burada özellikle “sükûn” kavramı, aile hayatının iş yoğunluğu, toplumsal

²³⁵ Muhammed Hüsnü Çitçi, “İslâm Aile Hukuku Bağlamında Kadının Çalışması ve Aile Kurumuna Etkisi”, *Uluslararası Aile Sempozyumu Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler Bildiriler Kitabı*, ed. Emrah Dindi vd. (Sinop: Sinop Üniversitesi, 2020) 2/605.

²³⁶ Karslı, “Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası”, 21.

baskılar ve bireysel sıkıntılar karşısında bir sığınak ve denge olduğunu gösterdiği söylenebilir. Dolayısıyla iş ve aile hayatı arasındaki sorumlulukların karşılıklı anlayış, sevgi ve adalet ilkeleri doğrultusunda paylaşılması, yalnızca bireysel mutluluk için değil, Kur’ân’ın öngördüğü ideal aile yapısının gerçekleşmesi için de vazgeçilmezdir. Bu yaklaşım, erkeğin ve kadının birbirini tamamlayan konumlarını koruyarak aile içi huzurun kalıcı olmasını teminat altına alır.

3.4. Ev İçi Sorumluluklarının Paylaşılmasında Kur’ân’ın İstişare ve Yardımlaşma Öğretisi

Modern toplumlarda hem erkeklerin hem de kadınların iş hayatına katılımı, ev içi sorumlulukların paylaşımı meselesini daha görünür hâle getirmiştir. Aile içerisinde yükün yalnızca bir tarafa bırakılması, huzursuzluklara ve adaletsizlik algısına yol açabilmektedir. Kur’ân ise aileyi, karşılıklı hak ve sorumlulukların dengeli bir şekilde paylaşıldığı bir kurum olarak tanımlar. Bu bağlamda istişare (şûrâ), aile bireylerinin karar süreçlerine ortak katılımını sağlayan bir yöntem olarak öne çıkarken; yardımlaşma (teâvun) ise günlük yaşamın yüklerini birlikte taşımayı öğreten temel ilkedir. Kur’ân’da “İşlerini aralarında istişare ile yürütürler”²³⁷ buyruğu, karar alma süreçlerinde karşılıklı müzakerenin önemini vurgularken; “İyilik ve takvâ üzerinde yardımlaşın”²³⁸ ayeti, aile içi iş bölümünün adalet ve dayanışma ekseninde gerçekleşmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Kur’ân’ın öğretisi, ev içi sorumlulukların paylaşılmasında eşitlikten ziyade adalet ve yardımlaşma temelinde bir dengeyi öngörmekte, aileyi ortak çabanın ürünü olan bir huzur mekânı olarak konumlandırmaktadır.

Aile meclisinde yapılan istişarelerde her zaman mutlak bir uzlaşmaya varmak mümkün olmayabilir. Ancak bu durumun aile içi ilişkilerde küskünlük veya gerginlik doğurmaması önemlidir. Zira istişare süreci, sonuçtan bağımsız olarak aile bireyleri arasında karşılıklı saygı, güven ve dayanışmayı pekiştirir. Nitekim ortak bir karardan hoşnut kalınmasa dahi bu kararın birlikte alınmış olması, sorumluluğun da müştereken paylaşılmasını sağlar. Benzer şekilde, olumlu bir netice elde edildiğinde mutluluk bireysel değil, ailevî bir kazanım olarak görülür. Kur’ân’ın ‘işlerini aralarında istişare ile yürütürler’ ilkesine uygun biçimde, aile içi karar mekanizmalarının birlikte işletilmesi,

²³⁷ eş-Şûrâ 42/38.

²³⁸ el-Mâ’ide 5/2.

modern sosyolojinin de vurguladığı gibi aile bağlarını güçlendirir ve toplumsal huzurun temelini oluşturur. Günümüzde aile içi istişare kültürünün zayıflamasıyla birlikte bireylerin yönelimlerini sosyal medya veya dış çevreye bırakmaları, aile içi bağların zedelenmesine yol açabilmektedir. Oysa ebeveynlerin çocuklarıyla günlük hayata dair konularda dahi istişare etmesi, onların aidiyet duygusunu artırmakta ve aileyi dış etkenlere karşı daha dirençli kılmaktadır. Dolayısıyla aile içi istişare hem Kur’ânî hem de sosyolojik açıdan, bireyleri dışsal otoritelerden bağımsızlaştıran ve sağlıklı bir aile atmosferi oluşturan temel bir ilkedir.²³⁹

Günümüz modern dünyasında kadınların da iş hayatına atılması, daha aktif bir yaşam sürmesi sebebiyle artık erkeklerin de ev işleri konusunda, kadınlara daha yardımcı olmaları ve işler konusunda paylaşımcı bir yaklaşımın sergilenmesi gerektiği görülmektedir. Erkeklerin fiziksel olarak daha güçlü olmaları, boylarının daha uzun olması, zor şartlara karşı mukavemet göstermeleri gibi durumlar göz önüne alındığında evdeki zor olan işleri onların çok daha kolay yapabilecekleri muhtemeldir.

Geleneksel toplumlarda, eşler arasındaki iş bölümü toplumsal cinsiyet temelli olduğu için, her bireyin üstleneceği roller net bir biçimde belirlenmiştir ve bu nedenle günümüz ailelerine kıyasla rol tartışmaları daha az yaşanır. Ancak çift kariyerli aile yapılarında, karar alma süreçlerinde her iki eşin de eşit haklara sahip olduğu anlayışı öne çıkmakta; bu bağlamda iş bölümü cinsiyete göre şekillenmediğinden, rol çatışmalarına daha sık rastlanmaktadır.²⁴⁰ Aile hayatında eşlerin karşılıklı yardımlaşması, evlilik kurumunun devamlılığı ve içsel istikrarının sağlanmasında belirleyici bir işlev görmektedir. Sosyolojik açıdan yardımlaşma olgusu, yalnızca ev içi gündelik işlerin paylaşımını değil; aynı zamanda duygusal, ekonomik ve sosyal destek mekanizmalarının bütününe kapsamaktadır.²⁴¹ Bu bağlamda eşlerin dayanışma temelinde geliştirdikleri ilişki, aile üyelerinin yükünü hafifletmekte, toplumsal cinsiyete dayalı rol çatışmalarını azaltmakta ve aile içi ilişkilerde adalet ile dengeyi kurumsallaştırmaktadır.²⁴² Psikolojik açıdan ise yardımlaşma, eşler arasında güven, aidiyet ve bağlılık duygularını pekiştirerek evlilik ilişkisinin sürdürülebilirliğine

²³⁹ Diyanet Haber, “Ailede İstişare Uzmanına Sorduk” (Erişim 10 Eylül 2025), <https://www.diyanethaber.com.tr/ailede-istisare-uzmanina-sorduk>.

²⁴⁰ Bayer, “Modernleşme Sürecinde Aile”, 42.

²⁴¹ Ali Seyyar, *Aile Sosyoloji* (İstanbul: Beta Yayınları, 2010), 130-133.

²⁴² Ergün Yıldırım, *Aile İçi İlişkiler ve İletişim*, 42.

katkı sunmakta; ayrıca çocukların sosyal öğrenme süreçleri aracılığıyla işbirliği, sorumluluk ve paylaşım gibi değerleri içselleştirmelerine imkân tanımaktadır.²⁴³

Türkiye’de gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, çalışan erkekler ev işleri ve çocuk bakımına günde ortalama 43 dakika ayırırken, çalışan kadınların bu işlere ayırdığı süre günlük ortalama 4 saat 3 dakikadır. Bu da her iki eşin de çalıştığı aile ortamında ev işi yükünün eşit biçimde paylaşılmadığını göstermektedir.²⁴⁴ Bu durumun temel nedenlerinden biri, erkeklerin toplumsal olarak ev işlerine katılım konusunda yeterince yetiştirilmemeleri ve sorumluluk almalarının kültürel normlar tarafından teşvik edilmemesidir. Küçük yaşlardan itibaren erkeklere daha çok kamusal alanla ilişkili roller ya da daha güç gerektiren işler yüklenirken, ev içi sorumluluklar genellikle kadınlara bırakılmaktadır. Dolayısıyla, erkeklerin ev işlerine katılımının sınırlı kalması bireysel tercihten ziyade toplumsal cinsiyet kalıplarının bir yansımasıdır. Toplumsal algı ve beklentiler, erkeğin ev içi işlerle ilgilenmesini çoğu zaman ‘kadına ait görevler’ olarak tanımlamakta; bu durum ev içi sorumlulukların adaletsiz bir şekilde kadının üzerine yığılmasına yol açmaktadır. Feminist teoriler, özellikle ‘görünmeyen emek’ (invisible labor) kavramı üzerinden bu eşitsizliği ele alır. Arlie Hochschild’in ‘ikinci vardiya’ yaklaşımı, kadının iş hayatına katılsa dahi ev içi iş ve bakım yükünü büyük oranda üstlenmeye devam ettiğini göstermektedir. Liberal feminizm, bu durumu eşit fırsat eksikliğinin bir yansıması olarak yorumlarken; radikal feminizm, ataerkil yapının bilinçli bir iktidar mekanizması olduğuna dikkat çeker. Dolayısıyla erkeğin ev içi meselelere mesafeli duruşu sadece bireysel tercihle değil, tarihsel olarak inşa edilmiş toplumsal normlarla da ilişkilidir.²⁴⁵ Bu bağlamda Kur’ân’ın yardımlaşma ve istişareyi öne çıkaran öğretisi, modern feminist eleştirilerle kesişen bir noktada, aile içi adalet ve ortak sorumluluğu teşvik eden bir çerçeve sunmaktadır.

Çalışan kadınların bir taraftan yoğun iş hayatında aktif olmaları, diğer taraftan da ev işleriyle eşlerinden çok daha fazla alakadar olmaları onların bedensel ve manevi açıdan yıpranmalarına sebep olmuştur. Bu da onların tükenmişlik hisleriyle karşılaşma olasılığını artırmaktadır. Tükenmişlik hissiyle karşı karşıya kalan kadın, bu duygusal ve fiziksel

²⁴³ Nevzat Tarhan, *Aile Okulu* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 86.

²⁴⁴ Bayer, “Modernleşme Sürecinde Aile”, 48.

²⁴⁵ Ferhunde Özbay, ‘Ev Eksenli Çalışma: Kadın Emeği Üzerine Notlar’, *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, ed. Şirin Tekeli (İstanbul: İletişim Yayınları, 1990), 255-270.

yorgunluğunu ev ortamına da yansıtmakta; eşiyle olan iletişimde sabırsızlık, ilgisizlik ve huzursuzluk ortaya çıkabilmekte, çocuklarıyla kurduğu ilişkide ise yeterince şefkat ve anlayış gösterememe gibi problemler yaşanabilmektedir. Aynı zamanda sadece ev işleri ile meşgul olan kadınların görülmeyen emekleri de kadınları tüketen etkenlerden birisidir.

Kadın emeğinin görünmezliği, cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde şekillenen bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, ev içi emeğin kadının doğal görevi olarak kabul edilmesi, yapılan işlerin belirli bir mesai süresine sahip olmaması ve karşılıksız yürütülmesi, kadın emeğini görünmez kılan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca kadının ev içinde harcadığı emeğin her gün yeniden tekrarlanması, sevgi ve şefkat duyguları ile iç içe gerçekleştirilmesi ve belirgin bir çalışma zamanı ile sınırlandırılmaması da bu emeğin görünmezliğini pekiştiren faktörler arasında sayılmaktadır.²⁴⁶ “Görünmez emek” kavramı literatürde daha çok kadınların ev içi sorumluluklarını tanımlamak amacıyla kullanılmakla birlikte, erkekler açısından da farklı boyutlarda geçerliliğe sahiptir. Erkeklerin ailede “geçim kaynağı olma” yükümlülüğü çoğu zaman doğal bir görev gibi kabul edilmekte, bu sorumluluk görünmez hâle gelmektedir. Benzer şekilde, toplumsal erkeklik normları sebebiyle erkeğin duygularını bastırması, güçlü görünme çabası ve aileyi koruma sorumluluğu da takdir edilmeyen bir tür görünmez emek olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, ev işleri veya çocuk bakımına katılan erkeklerin katkıları da bu alanların “kadının asli görevi” şeklinde algılanması nedeniyle yeterince görünür kılınmamaktadır. Dolayısıyla görünmez emek, kadınlarda ev içi ve bakım yükü üzerinden, erkeklerde ise ekonomik ve psikolojik sorumlulukların olağanlaştırılması üzerinden kendisini göstermektedir.

Kur’ân, aile hayatında hem kadın hem de erkeğin emeğini görünür kılan dengeli bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Ayetlerde erkek, ailenin maddî yükümlülüklerini üstlenmekle sorumlu tutulmuş; geçim kaynağı olma görevi ona verilerek ekonomik emeği değerli ve görünür kılınmıştır. Bununla birlikte annenin gebelik, doğum ve emzirme süreçlerinde yaşadığı zorluklar özellikle vurgulanmış, böylece kadının bedensel ve duygusal emeği öne çıkarılmıştır. Ayrıca aile ilişkilerinde hak ve sorumlulukların karşılıklı olduğuna yapılan vurgu, yükün tek taraflı değil, paylaşım esasına göre düzenlendiğini göstermektedir. Bu çerçevede Kur’ân, modern literatürde “görünmez

²⁴⁶ Handan Karakaya, “Görünmez Emek ve Ev Kadınları”, *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2/1 (2018), 87.

emek” olarak nitelendirilen sorumlulukların aslında dikkate alınması gereken bir değer olduğunu ortaya koyarak hem kadın hem de erkeğin katkısını meşrulaştırmaktadır.

Kur’ân, aile içinde kadının emeğini görünür kılan önemli vurgulardan birini Luḡmân Suresi 14. ayette ortaya koymaktadır: “*Biz insana anne ve babasıyla ilgili öğütler verdik. Annesi, güçten kuvvetten düşerek onu karnında taşımıştır; sütten ayrılması ise iki yıl içinde olur.*” Bu ayette insanın anne ve babasına iyilikle davranılması emredilirken annenin emeği özellikle vurgulanmaktadır. “Annesi, güçten kuvvetten düşerek onu karnında taşımıştır.” ifadesiyle Kur’ân, annenin hamilelik, doğum, emzirme ve terbiyedeki ağır yüklerine dikkat çekmek istemektedir.²⁴⁷ Annenin babadan farklı olarak katlandığı bedensel ve manevi emeğini görünür kılarak çocuğa annesine karşı özel bir hürmet ve minnettarlık sorumluluğu yüklemektedir.²⁴⁸ Bu yaklaşım, sadece annelik görevini takdir etmekle kalmaz; aynı zamanda aile fertlerinin kadının yükünü hafifletme, ona destek olma ve ev içi sorumluluklarda adaletli paylaşım sağlama gerekliliğini de işaret eder.²⁴⁹ Bu tefsirler, modern sosyolojide “görünmeyen emek” kavramıyla ifade edilen, karşılıksız, çoğu zaman fark edilmeyen ama hayatın sürdürülebilirliği için vazgeçilmez olan emeği görünür kılmaktadır. Kur’ân, annenin hamilelik, doğum ve bakım süreçlerinde verdiği emeği merkeze alarak bireye yalnızca Allah’a değil anne ve babaya da şükür sorumluluğu yüklemektedir. Dolayısıyla ayet, modern toplumlarda çoğu zaman görünmeyen ev içi emeğin dinî bir perspektifle meşrulaştırıldığını ve kadınların topluma katkılarının görünür kılınması gerektiğini gösteren güçlü bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Aile içindeki rol dağılımında, çocuk eğitimi konusundaki paylaşım, ele alınması gereken diğer bir husustur. Çocuk eğitiminde annelere daha fazla sorumluluk düşebilir; ancak bu durum, annenin çocuk yetiştirme sürecinde tek başına olduğu şeklinde değerlendirilmemelidir. Babalar da bu süreçte aktif roller üstlenmeye istekli ve hazır olmalıdır.²⁵⁰ Gelişen ve değişen dünyada kadına düşen sorumlulukların artması, erkek ve kadın arasındaki çatışmaları büyütürken, bu gerilim diğer aile üyelerine de yansiyabilmektedir. Ailenin yapısal bütünlüğünü sürdürebilmesi için, boş zamanların

²⁴⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 2:256.

²⁴⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5:11-12.

²⁴⁹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 4:376-377.

²⁵⁰ Bayer, “Modernleşme Sürecinde Aile”, 57.

değerlendirilmesi ve bireylerin moral ile motivasyonunun sağlanması gibi temel işlevlerin yerine getirilmesi önem taşımaktadır.

Ailenin güçlü yapısını desteklemek için kadın ve erkek arasında eşitlik sağlanmalı, ortak sorumluluk bilinci geliştirilmelidir. Aksi takdirde, aile içindeki görevlerden kaynaklanan çatışmalar şiddet olaylarına yol açabilir. Bu durum, ailede kopukluğa, uyumsuzluğa, boşanma oranlarının artması ve parçalanmış ailelerin çoğalmasına neden olabilir. Ayrıca, evliliğe hazırlanan bireylerde evlenme konusunda korku ve isteksizlik duyguları ortaya çıkabilir.²⁵¹

Kur'ân, aileyi sadece ekonomik ve fiziksel birliktelik olarak tanımlamamaktadır. Aileyi sükûn, paylaşım, meveddet, merhamet ve adaletin var olduğu bir yapı olarak tanımlamaktadır. er-Rûm Suresi 21. Ayette evliliğin temeli eşlerin birbirinde bulacağı sükûn, meveddet ve rahmet olarak belirlenmiştir. Kur'ân'ın oluşturduğu bu evlilik yapısı eşlerin birbirlerine yalnızca maddi değil, duygusal bağlılık ve manevi destek halinde olmaları gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda erkek, sadece dış dünyada değil, ev içinde de bu sevgi ve rahmeti yaşatan biri olarak sorumlu olmaktadır.

En-Nisâ' Sûresi 34. ayette ailede erkek için geçen “kavvâm” kelimesi, sürekli ilgilenen, ihtiyaçları karşılayan ve işleri takip eden kişi anlamındadır. Bu manalardan onun ev işlerinden habersiz kalan biri olmadığı anlaşılmaktadır. Erkeğin yalnızca dışarıda çalışarak bu görevi yerine getirdiği düşüncesi tamamen Kur'ân'ın çizdiği sorumlu erkek modeline zıt görülmüştür.²⁵² Yine et-Taḥrîm Suresi 6. ayette erkeklere doğrudan hitap eden. “*Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun*” ifadesiyle erkeğin, aile fertlerini yalnızca fiziki olarak koruması kastedilmemektedir. Ailenin, ahlaki ve eğitsel olarak da gözetilmesi emredilmektedir. Bu koruma, öğüt vermek, örnek olmak, ilgilenmek ve manevi açıdan destek olmak olarak izah edilmiştir.²⁵³ Bu durum ancak erkeğin ev içinde aktif olarak bulunmasıyla mümkün olabilir. Ailesinden uzak duran, ilgilenmeyen, maddi ve manevi destek olmayan erkek, Kur'ân'ın yüklediği sorumluluktan kaçmış olmaktadır.

²⁵¹ Engin, “Türkiye’de Aile Yapısının Dönüşümü: Sorunlar ve Beklentiler”, 133.

²⁵² Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 1:691.

²⁵³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 10:885.

3.5. Özgürlük Taleplerinin Yaygınlaşması ve Kur’ân’ın Sorumluluk Yaklaşımı

Günümüz aile problemlerine sebep olan konulardan birisi de modern zamanın topluma ve insana dayattığı “ben” kavramıdır. Benmerkezci insan yaklaşımı, temelde kendisini konu alan ve önceliklerinin kendisi olduğunu düşünen insanı esas almaktadır. Modern çağda bireysel benlik vurgusu, ahlaki açıdan aile yapısını olumsuz etkiler. Kendi çıkarlarını ön planda tutan bir kişi, aile yaşamında mutlaka çeşitli sorunlarla karşılaşacaktır. Bencilliğin olduğu bir aile ortamında güven azalır, sevgi ve fedakârlık kavramı önemini yitirir.²⁵⁴ “Özgürlük” kavramı da neredeyse bütün düşünce akımlarının çatlaklarından süzülerek kendine bir zemin bulmuştur. Ancak birçok felsefi meselenin zamanla anlam kaybına uğraması gibi, “özgürlük” de giderek sulandırılmış; büyüsünü gündelik hayata taşırken daha çok bireysel bencillik ve hazcılık çağrıştırır hâle gelmiştir. Özgürlüğün birey merkezli katı bir doktrine indirgenmesiyle birlikte, artık hesaplar toplumsal birimler üzerinden değil, yalnızca birey üzerinden yapılır hâle gelmiştir. Bu süreçte ideolojiler, ekonomik sistemler, dinî ve düşünsel yaklaşımlar, söyleme dayalı fakat içi boş yapay gerçekliklerle dünyayı kuşatmaya başlamıştır.²⁵⁵

Modern dönemde bireylerin ve toplumların en çok dile getirdiği taleplerin başında özgürlük gelmektedir. Küreselleşme, dijitalleşme ve demokratikleşme süreçleriyle birlikte özellikle aile hayatında ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü ve bireysel tercihlere saygı gibi beklentiler artmıştır. Bu durum, yalnızca Batı toplumlarında değil, İslam dünyasında da genç nüfusun ve şehirleşmenin etkisiyle daha görünür hâle gelmiştir. Ancak aile kurumunda özgürlük taleplerinin yaygınlaşması beraberinde sorumluluk sorununu da gündeme getirmektedir. Zira özgürlüğün keyfi biçimde kullanılması, bireyin kendi haklarını öne çıkarırken aile fertleri arasındaki karşılıklı sorumlulukları gölgede bırakabilir ve aile düzeninde çatışmalara yol açabilir. Bu nedenle Kur’ân, özgürlüğü aile bağlarını koruyan sorumluluk ilkesiyle birlikte temellendirmektedir. Aile içinde özgürlük, yalnızca bireysel tercihlerin tanınmasıyla değil; aynı zamanda eşler arasında sevgi,

²⁵⁴ Fatma Yüce, “Modern Zamanlarda Sürdürülebilir Aile İçin Ben Merkezlilikten Öteki Merkezliliğe Geçiş”, *Uluslararası Aile Sempozyumu Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler Bildiriler Kitabı*, ed. Emrah Dindi vd. (Sinop: Sinop Üniversitesi, 2020), 2/643.

²⁵⁵ Dursun Ayan, *Tüketiyorum Öyle İse Var (mıy) ım Gösterimlik Tüketim ve Tüketici Kimliğinde Aile, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 2/7 (2024), 5.

merhamet ve adaletin gözetilmesi, ebeveyn ile çocuklar arasında karşılıklı hak ve yükümlülüklerin yerine getirilmesiyle anlam kazanır.²⁵⁶

Kur'ân, özgürlüğü aile bağlarını koruyan sorumluluk ilkesiyle birlikte temellendirmektedir. Örneğin el-Bakara Suresi 286. ayette “Allah kimseye gücünün üstünde bir yük yüklemeyiz.” ifadesiyle bireyin özgürlüğünün aynı zamanda sorumlulukla sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Taberî bu ayeti tefsir ederken Allah'ın kullarına onların taşıyamayacağı yükümlülükleri vermediğini, sorumlulukların insanın kapasitesine uygun kılındığını vurgulamaktadır.²⁵⁷ Elmalılı ise bu ayeti açıklarken özgürlüğün keyfî bir serbestlik olmadığını, sınırları belirlenmiş bir emaneti yüklenmek olduğunu belirtmektedir.²⁵⁸ Aile bağları açısından en-Nisâ' Suresi 34. ayette geçen erkeklerin “kavvâm” sorumluluğu “ailenin sorumluluklarını üstlenme” olarak ifade edilmiştir. Bu bakış açısı, özgürlük yerine sorumluluk merkezli bir aile düzeni ortaya koymaktadır. Kur'ân, aile sorumluluğunu yalnızca maddi alanda değil manevi alanda da yüklemektedir. Et-Taḥrîm Suresi 6. ayette “Ey İman edenler! Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun” ifadesiyle, ebeveynin çocukları üzerinde sadece geçim değil, iman ve ahlak eğitiminde de sorumlu olduğunu ifade etmektedir. Bu ayette geçen “koruma” ifadesinin manevi terbiye anlamında olduğu özellikle vurgulanmıştır.²⁵⁹

Eşlerin evlilik birliğinin mutluluğunu birlikte sağlaması, evlilik hukukunun temel ilkesidir. Evlenen çiftler, ortak amaçları olan birleşik bir hayat sürme konusunda anlaşmaya varmışlardır.²⁶⁰ Evlilik birlikteliği boyunca eşler birbirine yardım etme yükümlülüğü altındadır. Maddi, manevi her türlü problem karşısında eşler birbirine destek olmalı, fedakârlık göstermelidir.²⁶¹

Bireyselleşme ve beraberinde getirdiği özgürleşme süreci, insanın gelenek ve dinden koparak toplumsal bütünlüğünü kaybetmesine ve birey olarak öne çıkmasına yol açmış; bu durum aile üzerinde de etkili olmuştur. Ben kimliği toplumun ve ailenin önüne geçmiştir. Bu da ailenin yapısında ve ilişkilerinde değişiklikler meydana getirmiştir.

²⁵⁶ Abdul Sattar Kassem, “The Concept of Freedom in the Quran”, *Amerikan Insternational Journal of Contemporary Research* 2/4 (2012), 171.

²⁵⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 3:71.

²⁵⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1:281.

²⁵⁹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 5:352.

²⁶⁰ Bilge Öztan, *Aile Hukuku* (Ankara: Turhan Yayınları, 2015), 196.

²⁶¹ Öztan, *Aile Hukuku*, 97.

Birbirine karşı sorumluluk ve sadakat temelinde kurulan aile yapısı yerine sorumluluk duyguları ve aile aidiyeti köreltilmiş bir aile yapısı ortaya çıkmıştır.²⁶²

Anadolu Ajansı'nın bir haberine göre, 2001 yılında 2,38 olan doğurganlık hızı, 2014 yılından itibaren sürekli azalarak 2024'te 1,48 seviyesine gerilemiştir. Bu durumda eğitim seviyesinin yükselmesi ile doğurganlık hızının ters orantılı olduğu gözlemlenmiştir.²⁶³ Sorumluluk ve fedakârlık demek olan çocuk bakımı, günümüz dünyasında moderniteyle birlikte çok daha zor kabul edilmektedir. İmkânlar ve kolaylıklar çoğalsa dahi bireyin önce kendi mutluluğu ya da kendisinden taviz vermeme isteği çocuk yapmayı ötelemekte yahut tercih etmemeye sebep olmaktadır. Çocuksuz evlilikler, çocuksuz tatiller, çocuksuz mekânlar gibi kavramlar günümüz dünyasında yer bulmaktadır. Oysa çocuk gelecek dünyanın en temel mirası, insanlığın devamının yegâne temelidir. İslâm çocuğu insanın geride bıraktığı en önemli miraslardan biri olarak görmektedir. Konu ile ilgili Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur. *“İnsanoğlu öldüğü zaman ameli kesilir. Üç şey müstesna: Sadaka-i câriye, faydalı ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat.”* Hayırlı bir evlat yetiştirmenin önemi din açısından çok önemli bir konudur. Günümüz dünyasında özgürlük taleplerinin artmasıyla aile yapısı doğrudan etkilenmektedir. Sonuç olarak Kur'an'ın özgürlüğü sınırsız bir serbestlik olarak değil, sorumlulukla dengelenen bir değer olarak ortaya koyduğu söylenebilir. Özgürlük, aile bağlarını zayıflatan bireysel bir hak değil görev ve fedakârlıklarla bütünleştğinde anlam kazanmıştır. Kur'an kadın ve erkeği hak-sorumluluk dengesine göre (eşit hak-sorumluluk yok ailede) yükümlü kılmış, aile kurumunu da sevgi ve merhamet üzerine inşa etmiştir. Dolayısıyla modern özgürlük anlayışının yol açtığı bireyselleşme ve sorumsuzluk sorunlarına karşı Kur'an, adalet, karşılıklı hak ve sorumluluklar esaslı bir çözüm sunmaktadır.

3.6. Aile Kurumunu Koruma ve Gayr-i Meşru İlişkilerin Önlenmesinde Kur'an'ın İffet Öğretisi

Aile, toplumsal düzenin en küçük ama en güçlü kurumudur. Ailenin korunması, sadece bireylerin huzuru açısından değil, toplumun ahlâkî ve sosyal yapısının devamlılığı açısından da önem arz etmektedir. Modern dönemde yaşanan bireyselleşme, özgürlük

²⁶² Turgut, “Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğe Yönelik Çıkarımlar”, 104.

²⁶³ Anadolu Ajansı “Doğurganlık Hızı 2024'te 1,48 çocuk olarak gerçekleşti, (Erişim 10 Haziran 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/dogurganlik-hizi-2024te-1-48-cocuk-olarak-gerceklesti/3565667>.

anlayışındaki dönüşümler ve medya aracılığıyla yayılan mahremiyet sınırlarını aşındıran pratikler, aile kurumunu tehdit eden unsurların başında gelmektedir. Bu noktada Kur'ân hem bireysel hem de toplumsal düzeyde iffet ilkesini merkeze alarak gayr-i meşru ilişkilerin önüne geçmeyi hedeflemektedir. Aile kurumuna tehdit oluşturan ve özgürlük anlayışından beslenen birlikte yaşama biçimleri, yasal olarak evlilik bağı olmamasına rağmen, birlikte yaşam alanı ve ev sorumluluğunun paylaşıldığı birlikteliklerdir.²⁶⁴ Bu birliktelikler bazılarının görüşlerine göre evlilik öncesi sürece hazırlık aşaması olsa da hem dini açıdan hem de geleneksel değerler açısından problem teşkil etmektedir. Kur'ân'da evlilik dışı ilişkiler “zina” kavramıyla ifade edilmektedir. Örneğin el-İsrâ' Suresi 32. ayette “Zinaya yaklaşmayın” ifadesi yer almaktadır. Ayet Allah'ın zinayı ve zinaya götüren yolları yasakladığını çünkü bunların insanı büyük bir günaha sürükleyeceği anlaşılmaktadır. Böylece cinsel ahlakı zedeleyen her türlü düşünce, davranış, ortam ve ilişkinin daha en baştan engellenmesi hedeflenmektedir. Klasik tefsirlerde bu ayet geniş biçimde ele alınmıştır. Taberî, ayetin zinanın sadece kendisinin değil, zinaya götüren yolları da kapsadığını ve bu nedenle “zinaya yaklaşmama” emrinin özellikle seçildiğini belirtmektedir.²⁶⁵ İbn Kesîr, zinayı toplumun temelini yıkan büyük bir günah olarak görür ve bunun aile güvenliğini bozacağını, nesep karışıklığına yol açacağını ifade etmektedir.²⁶⁶ Zemahşerî, ayetin sonunda zinayı nitelemek için geçen “fahişe” kavramını insan fitratına aykırı en çirkin fiillerden biri olarak yorumlar ve bu fiilin yalnızca bireyi değil toplumu da çürüteceğini vurgular.²⁶⁷ Elmalılı ise zinanın hem kişisel iffeti hem de sosyal düzeni tahrip eden bir kötülük olduğunu dile getirmektedir.²⁶⁸ Modern dönem de Mevdûdî bu ayeti yalnızca bireysel ahlak boyutuyla değil toplumsal düzen ve hukukî tedbirlerle birlikte değerlendirmektedir. Ona göre ayette “yaklaşmama” ifadesinin tercih edilmesi, önleyici ilkenin en güçlü ifadesidir. Zina yasağı yalnızca bireyin sorumluluğuna bırakılmamış, toplumun yapısını koruyacak eğitim, sosyal düzen ve hukukî tedbirlerle de desteklenmiştir. Bu bağlamda mahremiyet sınırları çizilmiş, tesettür emredilmiş, evlilik kolaylaştırılmış ve gayri meşru birlikteliklerin önü kapatılmıştır. Ayrıca Mevdûdî, Batı toplumlarında özgürlük adına cinsel serbestliğin

²⁶⁴ Nurşen Adak, “Evlilik mi? Birlikte Yaşama mı?”, *Değişen Toplumda Değişen Aile*, ed. Nurşen Adak (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012), 222.

²⁶⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 7:387.

²⁶⁶ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kurâni'l-Âzîm*, 5:72.

²⁶⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3:515-516.

²⁶⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5:301.

teşvik edilmesini sert biçimde eleştirmektedir. Bunun aile kurumunu çökerttiğini ve toplumu geleceksiz bıraktığını belirtmektedir. Ona göre İslam'ın yaklaşımı, iffeti yalnızca bireysel bir erdem değil, toplumsal düzeni ve neslin korunmasını sağlayan köklü bir ilke olarak görmektir.²⁶⁹ Sonuç itibarıyla, klasik dönem müfessirlerin zinayı bireysel günah ve toplumsal fesat kaynağı olarak değerlendirmeleriyle Mevdûdî'nin modern dönemde geliştirdiği sosyo-hukukî perspektif birbirini tamamlamaktadır.

Günümüzde yaygınlaşan flört ve yakınlaşmalar zinaya götüren vasıta olarak görülebilir. Kur'ân bu konuda yolun başında önlem almayı öğütlemektedir.²⁷⁰ Kur'ân, zinanın fiil haline dönüşmesi durumunda ise toplumsal caydırıcılığı amaçlayan cezalar belirlemiştir. Zina eden erkeğe ve kadına en-Nur Suresi 2. ayette yüz değnek vurulması emredilmektedir. Zinanın sadece bireye zararı yoktur. Aileye, çocuklara ve topluma da zararları çoktur.²⁷¹ Gayr-i meşru ilişkiler, bireylerin ruh sağlığını doğrudan etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Öncelikle bu tür ilişkiler, bireyde suçluluk duygusu, pişmanlık ve değer çatışması gibi yoğun psikolojik gerilimlere yol açabilmektedir. Evlilik birliği içerisinde ortaya çıkan sadakatsizlik hem aldatılan eşte hem de ilişkide bulunan bireyde depresyon, kaygı bozuklukları, özgüven kaybı ve travmatik stres belirtileri doğurabilmektedir.²⁷² Ayrıca güven bağının zedelenmesi, sadece eşler arası ilişkide değil, ailedeki çocukların ruhsal gelişiminde de olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. Çocukların güven duygusu sarsılmakta, aile kurumuna yönelik aidiyet ve bağlılıkları zayıflamaktadır.

Toplumsal düzlemde gayr-i meşru ilişkiler, aile kurumunun çözülmesine, boşanmaların artmasına ve sosyal istikrarın zayıflamasına neden olmaktadır. Sadakatsizlik oranlarının yükselmesi, toplumda evlilik kurumuna olan güveni azaltmakta ve bireyleri kalıcı birlikteliklerden uzaklaştırmaktadır.²⁷³ Bu durum, evlilik dışı çocuk oranlarının artmasına, tek ebeveynli ailelerin yaygınlaşmasına ve toplumsal dayanışmanın zayıflamasına yol açmaktadır. Sosyolojik araştırmalar, aile bağlarının zayıfladığı toplumlarda suç oranlarının yükseldiğini, gençlerde kimlik bunalımlarının

²⁶⁹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 3:107.

²⁷⁰ es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 9:333-337.

²⁷¹ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kur'ânî'l-Âzîm*, 6:5.

²⁷² Tarhan, *Aile Okulu*, 102-108.

²⁷³ Seyyar, *Aile Sosyolojisi*, 145-150.

arttığını ve sosyal sermayenin zedelendiğini ortaya koymaktadır.²⁷⁴ Bu bağlamda gayr-i meşru ilişkiler sadece bireysel bir tercih değil, toplumun ahlâkî yapısını ve kültürel sürekliliğini tehdit eden bir olgudur.

Anthony Giddens'in modern toplumlarda ortaya çıktığını vurguladığı "saf ilişki" kavramı, bireylerin geleneksel, dinî ve hukuksal bağlardan bağımsız olarak yalnızca karşılıklı tatmin ve bireysel mutluluk üzerine kurdukları ilişki biçimini ifade etmektedir. Bu ilişki türünde bağlayıcı unsur, ortak değerler veya aile sorumlulukları değil; tarafların anlık ihtiyaçları ve öznel beklentileridir. Sosyolojik açıdan bu durum, aile kurumunun tarihsel olarak üstlendiği süreklilik, sorumluluk paylaşımı ve kuşaklar arası aktarım gibi işlevleri zayıflatmaktadır.²⁷⁵ Saf ilişkinin temelinde yer alan bireysel tatmin ölçütü, ilişkilere esneklik kazandırır da uzun vadede bağlanma kültürünü aşındırmakta ve toplumsal güvenin yeniden üretimini zorlaştırmaktadır. Psikolojik açıdan ise ilişkilerin bireysel ihtiyaç merkezli hâle gelmesi, taraflarda sürekli bir "tatmin sorgulaması" doğurmaktadır; bu da güven krizlerine, duygusal tatminsizliklere ve bağlanma kaygısına zemin hazırlamaktadır. Ayrıca ilişkinin devamlılığının yalnızca bireysel tercihe bağlı olması, taraflarda kırılganlık, belirsizlik ve geleceğe dair istikrarsızlık duygularını artırmakta; böylece bireysel mutluluk arayışı, paradoksal biçimde kaygı ve güvensizlik üretmektedir.²⁷⁶

Kur'an, aile kurumunun korunmasını bireysel ahlak ve toplumsal düzen bağlamında ele almaktadır. Aile kurumunun korunması, özellikle evlilik dışı ilişkilerden sakınma yani iffet ile doğrudan bağlantılıdır. İffet, sadece fiziksel davranış değildir. Niyet, düşünce ve sosyal ilişkileri de kapsayan geniş bir ahlaki kavramdır. Kur'an bu konuda hem erkekleri hem de kadınları sorumluluk sahibi olmaya ve ölçülü davranmaya davet eder. el-Mu'minun Suresi 5-7. ayetlerinde ifade edildiği üzere "*Müminler iffetlerini korurlar; Sadece eşleriyle veya ellerinin altında olanlarla yetinirler, bundan dolayı da kınanacak değillerdir.*" Hükmü, bireysel erdemin toplumsal düzenle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Taberî'ye göre bu ayet, gerçek müminlerin özelliğini iffetli olmaları ile tanımlar ve toplumdaki fitne ve kaosu önlemede önemli bir işlev olarak

²⁷⁴ Yıldırım, *Aile İçi İlişkiler ve İletişim*, 77-74.

²⁷⁵ Anthony Giddens, *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies* (Stanford, Stanford University Press, 1992), 58-65.

²⁷⁶ John Bowlby, *Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment* (New York Basic Books, 1969), 242-243.

görür.²⁷⁷ İbn Kesîr, bu özelliği aile kurumunun korunması ve evlilik dışı ilişkilerin önlenmesinde bir kalkan olarak değerlendirir.²⁷⁸ Zemahşerî ise iffet kavramını sadece cinsel davranışla sınırlamayıp evlilik niyetinin korunması bağlamında da yorumlar.²⁷⁹ Modern tefsircilerden olan Mevdûdî bu ayeti, müminlerin en temel ahlaki özelliği olarak nitelendirmektedir. Ona göre iffet, müminin kimliğini belirleyen bir nitelik olup, zinaya ve gayri meşru ilişkilere karşı bir siper işlevi görmektedir. Ayetlerde cinsel ilişkinin yalnızca evlilik çerçevesinde helal kılındığı, bunun dışındaki her türlü yönelişin ise fitrata ve toplumsal düzene aykırı olduğu vurgulanmaktadır. Müfessir bu hükmün yani iffetin korunmasının aile kurumunu korumaya, nesebim karışmasını önlemeye ve toplumsal güvenliği sağlamaya yönelik olduğunu belirtmektedir. Ayrıca ayetin müminleri “iffetli olmak” üzerinden tanımlamasını, iman ile ahlakı arasındaki ayrılmaz bağın bir göstergesi olarak değerlendirmektedir.²⁸⁰

Kur’ân en-Nûr Suresi 30-31. ayetlerinde mümin erkek ve kadınlara bakışlarını saklamalarını ve iffetlerini korumaları emrini vermektedir. Elmalılı, bu ayeti toplumda cinsel ilişkilerin sınırlandırılması ve aileyi koruma fonksiyonunu vurgulayan temel bir ahlaki öğüt olarak değerlendirmektedir.²⁸¹ Ebüssuûd, göz, söz ve davranışlarda iffetli olmanın toplumsal ahlakın korunmasındaki rolünü öne çıkarmaktadır.²⁸² Modern yorumlarda ise bu ayet, özellikle sosyal medya ve dijital etkileşim ortamlarında mahremiyetin korunması ve sınır bilincinin oluşturulması açısından önemli bir rehber olarak görülmektedir.²⁸³ Mevdûdî bu ayetleri ele alırken toplumun iffet ve ahlakını korumaya yönelik temel prensipler getirdiğini vurgulamaktadır. Ona göre, erkeklere önce gözlerini haramdan sakınmaları ve iffetlerini korumaları emredilmiştir. Çünkü toplumda fesadın başlangıç noktası çoğu kez bakışlardan doğmaktadır. Bakışların serbest bırakılmasının zinaya giden yolları açtığını, bu yüzden gözleri haramdan korumanın ahlaki bir disiplin olduğunu belirtir. Kadınlara yönelik emirde ise sadece bakışların değil, aynı zamanda örtünmenin ve ziynetlerini teşhir etmemenin de şart koşulduğu ifade edilmektedir. Tesettür, kadını toplumda zillet içine düşmekten ve kötü niyetli bakışların

²⁷⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 8:702.

²⁷⁸ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5:461.

²⁷⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4:219.

²⁸⁰ Mevdûdî, *Te'fihümü'l-Kur'ân*, 3:401.

²⁸¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6:14-16.

²⁸² Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 4:110.

²⁸³ Shihab, *Tafsir al-Misbah*, 9:324.

hedefi olmaktan koruyan ilahî bir tedbir olarak görülmektedir.²⁸⁴ Allah, el-Ahzâb Suresi 32. ayetinde iman eden erkek ve kadınlara iffetlerini korumalarını emredilmektedir. İbn Âşûr bu ayeti, iffeti kavramının sadece cinsel ilişkilerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda aile ve sosyal yaşamın her alanında saygı ve sorumluluk içerdiğini belirterek ifade etmektedir.²⁸⁵ Bu ayetler ışığında İslam, cinsel özgürlük adına ortaya çıkan kaosu değil, toplumun bütün fertlerini güven içinde yaşatacak bir iffet düzenini kurmayı hedeflemektedir denebilir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) evlilik ve aile kurumunu büyük önemle tavsiye ederken, günümüzde evlilik kurumunun bu duruma aykırı şekilde değiştiğini, anlamının farklılaştığını görmekteyiz. Çoğunlukla yirmi beş yaş ve üzeri yaşlarda evliliklerin gerçekleşmesi ya da nikâhsız kısa süreli birlikteliklerin yaygınlaşmasıyla toplumsal yapının zayıflatılmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Günümüz gençleri arasında erken yaşta evlenmek isteyenler eleştirilmekte ve karşılıklarına masraflı düğünler engel olarak çıkarılmaktadır. Toplumda genç bekâr sayısının fazla olması, haram davranışları çekici hale getirirken, ahlaka aykırı davranışların da daha açık bir şekilde görülmesine yol açmaktadır.²⁸⁶

İslam, evliliği kolaylaştırmış; koşullarını ve maddi yükümlülükleri en aza indirmişdir. Şahitler karşısında yapılması ya da akitten sonra uygun biçimde ilan edilmesi koşuluyla, tarafların veya velilerin bir araya gelerek irade beyanında bulunmaları örneğinin, "seninle evlendim, seni eş olarak kabul ediyorum" gibi, örf ve adetlere uygun kesin kabul ifadeleriyle irade beyanında bulunmaları evliliğin gerçekleşmesi için yeterli görülmektedir.²⁸⁷ Kur'ân'da en-Nûr Suresi 32. ayette evlilik teşvik edilmiştir. Bekârlığın yaygınlaşması zinaya ve fuhşa zemin hazırlamaktadır. Bundan dolayı aile büyüklerinin ve toplumun evlilikleri kolaylaştırıcı bir hale getirmeleri gerekmektedir.²⁸⁸

Kur'ân'ın, ahlaki korunmaya önem vermekle birlikte evliliklerde duygusal ve psikolojik dengeyi de önemseydiğini er-Rûm Suresi 21. ayetten anlaşılmaktadır. Ayette eşler arasına meveddet ve rahmet konduğu bildirilmektedir ki bu iki kavramın evliliğin

²⁸⁴ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 3:518-524.

²⁸⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22:9.

²⁸⁶ Kavuştu, "Hz. Muhammed'in Aile Reisi Olarak Örnek Şahsiyeti", 53.

²⁸⁷ Hayreddin Karaman, "İslâm Ailesi", *Yeni Ümit Dergisi* (2003), 61.

²⁸⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 8:408-409.

sadece fiziki bir ilişki olmadığını aynı zamanda huzur, bağlılık ve güven ortamı sunduğunu gösterdiği düşünülmüştür. Kur'ân'da geçici hevesler ve sorumsuz ilişkiler yerine huzur ve bağlılık ve insanın fitratına uygun değerler üzerine kurulu bir evlilik modeli önemslenmektedir.²⁸⁹

Hz. Muhammed'den (s.a.v) gelen hadislere göre Resûlullah, evlenmenin önemine vurgu yapmak adına birçok kez bu konuya değinmiştir. Bu konudaki bir hadis-i şerifte; *"Nikâh, benim sünnetimdir. Sünnetimi yerine getirmeyen benden değildir. Evlenin, çocuk sahibi olun; ben kıyamet gününde ümmetimin çokluğu ile övüneceğim."* buyurmuştur.²⁹⁰

Boşandıktan sonra ödenen tazminat ve nafaka gibi yükümlülükler de günümüzde evlilik birlikteliğinin tercih edilmemesine sebep olan etkenlerden birisidir.²⁹¹ Nafaka konusunda zorlayıcı bazı tutumlar eşe ve aile müessesine zarar vermektedir. Örneğin; boşandığı eşinden nafaka alan bir kadın, özel hayatı olmasına rağmen evlenmeyerek hala nafaka almaya devam ediyorsa bu durum nafaka sorumluluğunu yerine getiren eş bakımından sıkıntıya sebep olacaktır.²⁹² Bu gibi problemler insanların evlilik kurumuna zorlayıcı bir bakışla bakmalarına ve olumsuz ön yargı oluşturmalarına sebep olmaktadır. Manevi değerlerin de önemini yitirmesiyle birlikte gayri meşru bir yaşam biçimi, modern hayatı yaşayan insana daha kolay gelmektedir.

Kur'ân, aileyi koruyan ve hakları gözetken kurallarıyla boşanma sonrası nafaka konusu ile ilgili sorunlara çözüm sunmaktadır. Örneğin et-Ṭalāk Suresi 2. ayette nafaka miktarının adil ve makul olması ve tarafların zor durumda bırakılmaması gerektiği belirtilmektedir. Yine et-Ṭalāk Suresi 6. ayette boşanmış kadının iddet süresince maddi ihtiyaçlarının erkek tarafından giderilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak bunun erkeğin maddi durumuna göre olması gerektiği belirtilmektedir.²⁹³ et-Ṭalāk Suresi 7. ayette ise nafakada, adalet ve ölçülülük esas alınması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bu ayet kimsenin gücünün üstünde zorlanmaması, aynı zamanda da cimrilik yapılmaması

²⁸⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4:571.

²⁹⁰ İbn Mâce, Sünen, Nikâh, 1.

²⁹¹ Esra Fırtına, *"Boşanmanın Mali Sonuçları ve Yoksulluk Nafakası"* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 65.

²⁹² Selin Sert Sütçü, "Boşanma Sürecinde ve Boşanma Sonrasında Tazminat ve Nafaka Ödenmesinin Evlilik ve Aile Hukuku Üzerindeki Etkileri", *Uluslararası Aile Sempozyumu Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler Bildiriler Kitabı Cilt 2*, ed. Emrah Dindi (Sinop: Sinop Üniversitesi, 2020), 2/460-461.

²⁹³ el-Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 6:33-34.

gerektiğini anlatmaktadır. Tefsirlere göre ayette nafakanın boşanma sonrası iddet süresiyle sınırlı olduğu ve kötüye kullanılmaması gerektiği belirtilmektedir. Günümüzde süresiz nafaka uygulamalarının Kur’ân’ın ölçüsüne uygun olmadığı anlaşılmaktadır.²⁹⁴ Ancak özellikle çocuklu kadının ihtiyacı durumunda süreli nafakaların Kur’ân’a aykırı olmadığı söylenmelidir.

Günümüzde, gayri meşru ilişki içerisinde gerçekleşen beraberlik sonrası nikâhsız doğumların sayısı kaygı verici düzeyde artmaktadır. Bu da aile kurumunu zayıflatarak gelecek nesillerin daha güvensiz bir ortamda yetişmesine sebep olmaktadır. Modernite ve zayıflayan din algısı, nikâhı sadece bir belge olarak görmekte ve onun aslında bireyin bütün sorumluluklarını paylaşan, güvence altına alan bir kurum niteliğini görmezden gelmektedir.²⁹⁵

Sonuç olarak Kur’ân’da iffet öğretisi, aile kurumunun korunmasının merkezinde yer almaktadır. İffet, evlilik dışı ilişkilerden kaçınmak, aile içi güven ve sadakati sağlamak, toplumsal düzeni korumak anlamına gelmektedir. Klasik tefsirler bunu kurallar ve toplumsal düzen perspektifiyle açıklarken, modern tefsirler bireysel, sosyal ve eğitimsel boyutlarıyla yorumlamaktadır. Günümüz bağlamında, iffet eğitimi ve farkındalığı, aileyi güçlendiren ve gayri meşru ilişkileri önleyen bir rehber işlevi görmektedir.

3.7. Boşanmaların Artmasına Karşı Kur’ân’dâ Sabır, Adalet ve Güzel Ayrılık İlkesi

Günümüzde aile kurumunu tehdit eden sorunların başında boşanmalardaki artış gelmektedir. Bu durum yalnızca eşler arasındaki bağın kopması değildir. Boşanma çocukların psikolojisi, akrabalar arası ilişkiler ve toplumsal denge üzerinde de olumsuz etkiler doğurmaktadır. Kur’ân evliliği “sekînet, meveddet ve rahmet”²⁹⁶ ilkeleri üzerine kurulu bir birliktelik olarak görmüştür. Boşanmayı ise olağanüstü durumlarda, sabır ve sorumluluk sınandıktan sonra gündeme alınabilecek bir çıkış yolu olarak meşru kılmıştır. Bu bağlamda sabır, adalet ve ihsân (güzel ayrılık) Kur’ân’ın boşanma sürecinde öne çıkardığı üç temel ilkedir.

²⁹⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 4:347.

²⁹⁵ Abulfez Süleymanov, “Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri”, *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi* 11/5, (2009), 10.

²⁹⁶ er-Rûm 30/21.

Türkiye’de 1960 ve 70’li yıllarda, geleneklerin daha hâkim olduğu dönemlerde evli olan çiftlerin ayrılması hoş karşılanmazdı. Boşamanın kadın tarafından istenmesi ya da gerçekleşmesi ise zordu. 1980’li yıllardan sonra toplumda meydana gelen bazı değişimler, kadın ve erkeğin farklı sebeplerle boşanmasının normal karşılanmasına neden oldu. Zamanla kadınların çalışmaya başlaması, kendi haklarını kazanabilmesi, okuma oranlarının artması gibi sebepler kadınları da geçimsizlik durumunda boşanmayı talep edebilecek konuma getirmiştir. Boşanmaya yönelik toplumsal baskı ve bakış açısı değişince de boşanma sayısında artışlar gözlenmiştir.²⁹⁷

Eşler arasında uyum ve denklik sağlanamaması, boşanmaların en temel sebeplerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Modern zamanların bireyselleşmeyi öne çıkaran yapısı, aile birliğini zayıflatan sorunlara zemin hazırlamaktadır. Aile içinde otoriteye dair tartışmalar, bireyin “özne” bilincinden doğan taleplerin dışavurumu olarak görülmekte; oysa küçük özverilerle aşılabilecek meseleler, evliliğin sonlanmasına kadar varabilmektedir. Dini ve kültürel değerlerin yeterince içselleştirilmemesi, yanlış tutumlara, tahammülsüzlüklere ve çatışmalara yol açmaktadır. Bunun yanında teknolojik imkânların artışı, ahlaki çözümleri beraberinde getirmekte; özellikle internetin olumsuz etkileri, aile değerlerini zedeleyen en görünür örneklerden birini oluşturmaktadır. Geniş aile modelinden uzaklaşılmasıyla birlikte anne-baba ve akrabalarla ilişkilerin zayıflaması da sorunların sağlıklı biçimde çözülmesini güçleştirmekte ve bu durum boşanmalara kadar uzanan olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.²⁹⁸

TÜİK verilerine göre, 2023 yılında boşanan çift sayısı 173.342 iken, bu sayı 2024 yılında 187.343’e yükselmiştir. 2024 yılına ait boşanma istatistiklerinde dikkat çeken bir diğer unsur ise davacı tarafın cinsiyet dağılımıdır. Boşanma davalarının %57’si kadınlar, %43’ü ise erkekler tarafından açılmıştır. Bu veriler, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazandıkça evlilikleri hakkında daha özgür kararlar alabildiklerini ortaya koymaktadır. Ekonomik refah düzeyinin artması, kadınların eşlerine olan maddi bağımlılıklarını azaltmış; bu da onları mutsuz oldukları evlilikleri sonlandırma ve yaşamlarıyla ilgili daha cesur adımlar atma konusunda güçlendirmiştir.²⁹⁹

²⁹⁷ Memet Zencirkıran, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2019):168.

²⁹⁸ İhsan Çapcıoğlu, “Sekülerleşme Sürecinde Birey ve Aile”, *Turkish Studies* 13/2 (2018), 30.

²⁹⁹ Erdem Özcan (Erişim, 17.06.2025), <https://www.erdemozcan.av.tr/turkiyede-bosanma-oranlari-neden-artiyor-.html>.

Boşanmaya karşı geçmişe göre daha olumlu olan yaklaşımın sebebini, modernite ve dünyevileşme ile gelen yeni yaşam koşulları ile maddi imkânlar oluşturmaktadır. Bireylerin, özellikle kadınların kendi ekonomilerini kazanması, evliliklerinde yeni kararlar almalarını kolaylaştırmış, ekonomik açıdan bağılı olma durumlarını ortadan kaldırmıştır. Aynı zamanda ortaya çıkan bazı grupların ailenin üstlendiği bazı sorumlulukları yüklenmesi ve bireylere yönelik yeni hak kazanımları da boşanmayı artıran nedenler arasında görülmektedir.³⁰⁰

Boşanmaların artmasında sosyal medyanın etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bu mecralar vasıtasıyla kısa süreli hevese dayalı ilişkiler bir yandan insanlara normal bir yaşam tarzıymış gibi gösterilirken aynı zamanda hayatın akışında meydana gelen kopukluklar ve boşanmalar normal kabul edilmektedir.³⁰¹ Hayatının her anını paylaşan insanlar farkında olmadan onları takip eden insanları etkilemekte; zor ya da yanlış, günah gibi görünen durumlar insanlara çok daha kolay gelmektedir.

Kur'ân aileye çok önem verdiği için boşanmayı zorlaştırmış ve çözüm yolları sunmuştur. Tüm çözüm yolları çözümsüz kaldığı zamanlarda boşanmaya başvurulmalıdır. Boşanmanın da taraflara zarar vermeden tarafların haklarını alacak şekilde gerçekleşmesi gerekir. Çocukların mağdur edilmemesi açısından bu hususlara dikkat edilmeli, boşanma son çare olarak düşünülmelidir.³⁰²

Kur'ân, boşanmayı tamamen yasaklamamakla birlikte, aile birliğinin korunması ve evlilik bağlarının güçlendirilmesi için dikkat edilmesi gereken kurallar bildirmektedir. Bu bağlamda el-Bakara Suresi 229-231. ayetlerde boşanmanın iki defa yapılmasının ardından evliliğin ya iyi niyetle devam ettirilmesi ya da güzel bir şekilde ayrılmanın gerektiği belirtilmektedir. Ayetin tefsirlerinde, boşanmanın ilk iki defasında aile içinde barışma ve uzlaşma durumunun değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Müteakip ayetten, üçüncü boşanmanın ayette belirtilen şartı, yani kadının başka bir evlilik yapısı boşanması durumu dışında geri dönüşü olmayan bir son olduğu anlaşılmaktadır. Evlilikte saygı, sevgi ve anlayışla beraber yaşamayı sürdürmek gereklidir. Ancak ilgili ayetlerden, evlilik yürütülemiyorsa boşanmanın adalet ve incelikle gerçekleşmesi gerektiği

³⁰⁰ Turgut, “Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğe Yönelik Çıkarımlar”, 112.

³⁰¹ Sefer Kalaman, Fatih Çelik, “Türkiye’de Evli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımlarının Evlilikleri Üzerine Etkisi: Nitel Bir Araştırma”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 9/13, (2019), 428.

³⁰² Mesut Bayar, “İslamda Aile Sorunları ve Çözüm Yolları”, 2. *Sosyal Bilimler Genç Araştırmacılar Sempozyumu*, ed. Veysel Gürhan (Diyarbakır: Şarkiyat Yayınları, 2010), 3/153.

anlaşılmaktadır.³⁰³ Sözü geçen ayetlerde boşanma sırasında tarafların birbirlerine zulmetmemesi, hakların gözetilmesi ve ayrılığın maruf üzere gerçekleştirilmesi emredilmektedir. Taberî bu ayetlerde marufun toplumun örfüne uygun bir adalet ölçüsü anlamına geldiğini, kocanın eşini haksız yere alıkoymasının ise “zulüm” olduğunu belirtmektedir.³⁰⁴ İbn Kesîr de, boşanmanın bir haksızlık değil, bir ihtiyaç halinde başvurulacak çözüm olduğunu fakat bunun ancak ihsanla yani güzellikle yapılabileceğini vurgulamaktadır.³⁰⁵ Boşanma sürecinin güzel yönetimi hususunda en-Nisâ Suresi 19. ayette Allah, erkeklere eşlerini haksız yere miras gibi görüp zorbalıkla tutmalarını yasaklamış ve kadınlara maruf üzere yaşamalarını, hatta hoşlanmadıkları bir durumda sabrederek iyiliği gözetmelerini emretmiştir. Zemahşerî bu ayeti, evlilikte sabrın bir imtihan vesilesi olduğunu ve insanın kısa vadeli hoşnutsuzluklarla kalıcı iyilikleri kaybetmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.³⁰⁶

et-Ṭalāk Suresi 2-3. ayetlerde ise boşanma süresinde sabrı ve Allah’a tevekkülü ön plana çıkarmaktadır. Bu ayetler boşanmanın sadece bireysel bir karar olmadığını, aynı zamanda takvâ ve sabırla yürütülmesi gereken bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Ebüssuûd burada, sabırlı davrananların hem dünya hem ahiret açısından zarardan korunacaklarını, aksi halde boşanmanın fitne ve fesada yol açacağını belirtmektedir.³⁰⁷ Modern tefsirlerde de bu ilke öne sürülmektedir. Örneğin Elmalılı, el-Bakara Suresi 231. ayette geçen “*ya iyilikle tutun ya da iyilikle serbest bırakın*” ifadesini, evliliğin sürdürülmesinde sabrın, ayrılığın ise nezaket ve adaletin belirleyici olması gerektiğine işaret olarak görmektedir.³⁰⁸ Mevdûdî, Kur’ân’ın nikâhı basit bir hukukî sözleşmeden öte kutsal bir bağ olarak gördüğünü, bu yüzden evlilikte sabır ve fedakârlığın esası oluşturduğunu vurgulamaktadır.³⁰⁹ Çağdaş yorumculardan Shihab ise günümüzde boşanmalarının çoğu kez öfke ve intikam duygularıyla gerçekleştiğini, oysa Kur’ân’ın “ihsan ile ayrılın” buyruğunun eşlerin onurunu ve toplumsal barışı korumayı hedeflediği ifade etmektedir.³¹⁰

³⁰³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 2:530.

³⁰⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 2:530.

³⁰⁵ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kurâni'l-Âzîm*, 1:611.

³⁰⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 49.

³⁰⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 5:344.

³⁰⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2:111.

³⁰⁹ Mevdûdî, *Teşhîmü'l-Kur'ân*, 1:182.

³¹⁰ Shihab, *Tafsir al-Misbah*, 1:499.

Eşler arasında anlaşmazlık durumu olduğunda ne yapılacağı hususunda en-Nisâ' Suresi 35. ayette yol gösterilmektedir. Anlaşmazlık durumunda tarafların arasını bulmak için hakem tayin edilmesi tavsiye edilmektedir. Bu ise boşanmaya varmadan sorunların çözümüne yönelik önemli bir yöntem olarak gösterilmektedir. Bu yönüyle Kur'ân, günümüz boşanma problemlerine rehberlik eden ve çözüm sunan temel bir kaynaktır.³¹¹

Evliliğin sürdürülmesi için sadakat çok önemli bir unsurdur. Eşlerden birinin sadakatsizlik göstermesi, evliliğin temelini ciddi şekilde zedeleyen ve çoğu zaman boşanmayla sonuçlanan, aile hukukunu derinden etkileyen bir durumdur. Toplumsal algıya bakıldığında, kadın ve erkeğin aldatma eylemleri arasında farklı değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Özellikle kadının sadakatsizliği, toplum nezdinde daha ağır ve kabul edilemez bir ihanet olarak algılanmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar, her iki cinsiyet açısından da aldatmanın büyük oranda affedilmez bulunduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, “Kadınların aldatması affedilemez” diyenlerin oranı %82,4 iken, “Erkeklerin aldatması affedilemez” diyenlerin oranı %72,2'dir. Her ne kadar yaklaşık %10'luk bir algı farkı bulunsun da her iki cinsiyet için de sadakatsizliğin toplum tarafından ciddi bir sorun olarak görüldüğü dikkat çekmektedir.³¹²

Erkeğin ev içi meselelerle ilgilenmemesi de boşanmaların artmasına sebep olmaktadır. Eve geldiğinde kocasının desteğini almadan ev işlerini yerine getirmeye çalışan kadın, ütü, yemek, çocukların bakımı gibi bütün sorumlulukları yerine getirmeye çalışmakta ve ağır bir yükün altına girmiş bulunmaktadır. Bu görevlerin hepsine yetemeyen kadın aile içerisindeki mutluluk ortamına da katkı sunamamaktadır. Eşinin desteğini alamayan kadın, kendisini yetersiz ve mutsuz hissetmektedir. Bu sebeple ailede kadın ve erkeğin güçlerine, yaşlarına, sağlıklarına göre uygun roller verilmeli, görevler paylaşılarak hayat kolaylaştırılmalıdır.³¹³

Ev işlerinin sadece kadının sorumluluğunda olmadığı, toplumun büyük bir kısmı tarafından kabul edilse de hala bu konuda yeterli bilinçlenme bulunmamaktadır. Küçüklükten verilen çocuk eğitimi bu noktada çok önemlidir. Aileler kız ve erkek

³¹¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 3:814-816.

³¹² Ali Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4, (2013), 125.

³¹³ Ergün Yıldırım, “Aile İçi İlişkiler ve İletişim”, *Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler*, ed. Kadir Canatan (İstanbul, Açılım Kitap, 2011), 146.

çocuklarını aynı hassasiyet ile yetiştirmeli, küçük yaşlardan itibaren erkek çocuğa da evde iş görevleri verilmelidir. “Erkek adam ev işi yapmaz” gibi ataerkil düşünce yapısından kalan cümleler artık önemini yitirmeli, çocuklarını yetiştiren anne-babalar bu noktada çok daha bilinçli olmalıdır.

Sonuç olarak Kur’ân, boşanmadan önce sabırla evliliği korumaya yönlendirmiş, bu mümkün olmadığında adalet ilkesiyle hakların gözetilmesini ve nihayet ihsan ile tarafların onurlu bir şekilde ayrılmasını öğütlemiştir. Ayetlerde yer alan bu ilkeler, klasik ve modern tefsirlerde de açıklanmış; aile problemlerinin çözümünde dengeli, adil ve insana yakışır bir yol haritası sunmuştur. Günümüz toplumlarında artan boşanma oranları karşısında Kur’ân’ın bu üç temel ilkesi, bireysel sorumluluğu ve toplumsal barışı bir arada koruyacak ahlaki bir bakış açısı olarak öne çıkmaktadır.

3.8. Dijitalleşmeden Kaynaklanan Sorunlara Kur’ân’ın Göz, Kulak ve İsrâf Perspektifi

Günümüzde dijitalleşmenin aile yapısına yansıyan sorunları, Kur’ân’ın göz, kulak ve israf kavramları üzerinden ele alındığında oldukça dikkat çekici bir tablo ortaya çıkmaktadır. Modern yaşamda sosyal medya bağımlılığı, çocukların aşırı ekran kullanımı, aile fertleri arasında iletişimin zayıflaması ve mahremiyetin aşınması aslında Kur’ân’ın evrensel uyarılarının göz ardı edilmesiyle yakında ilişkilidir. Örneğin el-İsrâ’ Suresi 36. ayette geçen “hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme! Çünkü göz, kulak ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.” ifadesi, bugün sosyal medyada bilinçsizce dolaşan, doğruluğu sorgulanmayan bilgilerle zaman harcayan, aile huzurunu bozacak dedikodu ve fitne içeriklerine maruz kalan insan tipini tasvir etmektedir. Taberî, bu ayetteki “kulak ve göz” vurgusunu, insanın bunları boş ve zararlı işlerde değil, hakikati araştırmakta kullanması gerektiği şeklinde açıklamaktadır.³¹⁴ İbn Kesîr ise göz ve kulağın kalple bağlantısını vurgulayarak, yanlış kullanımların ruhu kirlettiğini söylemektedir.³¹⁵ Bu yorumlar, aile bireylerinin dijital dünyada hangi içeriklere maruz kaldığının ve bunların ev içi huzuru nasıl etkilediğinin önemini ortaya koymaktadır.

Dijitalleşmenin başka bir boyutu da zamanın israfıdır. Allah el-A‘râf Suresi 31. ayette “*yiğın için fakat israf etmeyin*” buyururken, klasik tefsirlerde israf sadece maddî

³¹⁴ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyan an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 7:394.

³¹⁵ İbn Kesîr, *Tesîru’l-Kur’ânî’l-Âzîm*, 5:84.

harcamalarda değil, yaşamın her alanında ölçsüzlük olarak yorumlamışlardır. Örneğin Zemahşerî'ye göre israf, Allah'ın insana verdiği nimeti yerli yerinde kullanmamaktır.³¹⁶ Elmalılı bu ayeti çağdaş bir bakışla değerlendirerek israfın sadece yiyecek-içecek değil, zaman ve ömür sermayesinin de savurganlığı anlamına geldiğini ifade etmektedir.³¹⁷ Günümüzde aile bireylerinin saatlerini ekran başında geçirmesi, eşlerin birbirine ayıracağı zamanı sosyal medya ya da dijital oyunlara feda etmesi tam da bu bağlamda bir israf örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern tefsircilerden Seyyid Kutub, israfı “İnsanın Allah'ın kendisine verdiği potansiyeli hoyratça harcaması” olarak değerlendirmektedir. Ona göre çağdaş insan, ekran karşısında kaybolan saatlerle hem ibadet ve aile sorumluluklarını ihmal etmekte hem de hayatın anlamını tüketmektedir.³¹⁸ Mevdûdî ise gençlerin sürekli görsel ve işitsel uyaranlara maruz kalmasını kalbin katılaşmasıyla ilişkilendirmektedir. Aile bağlarını zayıflatan bu durumun toplumun temelini sarsacağını vurgulamaktadır.³¹⁹

Günümüz problemlerinden en güncel olan sorunlardan birisi de gelişen teknoloji ile sosyal medya kullanımından kaynaklanan problemlerdir. TÜİK'in Hane Halkı Bilişim Araştırmalarına göre Türkiye'de 2024 yılında evlerin internete erişim oranı %88,8'e çıkmıştır. Sosyal medya platformları arasında en çok tercih edilen uygulamalar ise %82 oranla en çok tercih edilen uygulama WhatsApp, ondan sonra %67,2 ile YouTube, %57,6 ile üçüncü tercih edilen sosyal medya platformu Instagram, %50,4 ile Facebook ve %20,2 ile Twitter olarak sıralanmıştır. Araştırmaya göre kullanıcılar her gün ortalama 2 saat 43 dakikayı sosyal medyada geçiriyor, yani zamanlarının büyük bir kısmı dijital mecralarda geçirmektedir.³²⁰

İnternet, bireylere başkalarıyla serbestçe etkileşime girme ve edinilen bilgiler üzerinden yeni düşünceler üretme imkânı sunmakla birlikte, kendine özgü bir dizi sorunu da beraberinde getirmiştir. Dijital zorbalık, uydurma ya da çarpıtılmış içeriklerin dolaşıma sokulması, kurgu haberlerin gerçekmiş gibi sunulması, kutuplaştırıcı dilin ve kötücül kampanyaların yaygınlaşması ve “troll” ağlarının varlığı, özellikle sosyal medya

³¹⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:438.

³¹⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4:33.

³¹⁸ Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur'an*, 8:29-291.

³¹⁹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, 2:29.

³²⁰ Anadolu Ajansı (Erişim 12 Haziran 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/sosyal-medya-kullanicisi-sayisi-58-5-milyona-ulasti/3560857>.

platformlarının güvenilirliğinin yeniden sorgulanmasını gerekli kılmaktadır.³²¹ Aile bağlamında bu durum, iletişim kalitesi, karşılıklı güven ve zaman kullanımını olumsuz etkiler. Yanlış veya çarpıtılmış içeriklerin aile gruplarında hızla yayılması kuşaklar arası gerilim doğurur; kutuplaştırıcı söylem, problemlerin çözümünü zorlaştırır. Çocuk ve ergenlerde siber zorbalık benlik saygısını ve aidiyet duygusunu zayıflatırken, yetişkinlerde yalan içeriklerine maruz kalma öfke ve kaygıyı artırarak ev içi duygusal iklimi bozar. Aşırı ekran süresi ise ortak zaman ve yüz yüze etkileşimi azaltarak aile bağlarının zayıflamasına sebep olur.

Televizyonun icadından itibaren kullanılan görsel ve işitsel mesaj iletim teknikleri, günümüzde medya ortamlarında yeniden yapılandırılarak uygulanmaya başlanmıştır. Dijital iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler sayesinde, geniş kitlelere ulaşmak daha kolay ve çok daha hızlı bir hale gelmiştir. Günümüz toplumunda bireylerin büyük çoğunluğu, ceplerinde taşıdığı mobil cihazlar aracılığıyla sürekli çevrimiçi olduklarından, hedef kitleye erişim anlık olarak gerçekleşmektedir. Geleneksel medyanın etkisinin azalmaya başlamasıyla birlikte, dijital medya ve ona bağlı uygulamalar gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Bu dönüşüm, medya yapısını ve iletişim biçimlerini daha önce görülmemiş ölçüde değiştirmiş, toplumsal etkileşim ve bilgiye erişim süreçlerine yeni bir bakış getirmiştir.³²²

Sosyal medya platformlarının önemli avantajları bulunsa dahi birçok dezavantajı bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralanabilir; sosyal medyayı kullanan insanlar bağımlı hale gelebilir, bu durum onların aile hayatından ve toplumdan uzaklaşmasına sebep olabilir, uzun süreli kullanım sonunda bireylerde sağlık sorunları ortaya çıkabilir, teşvik edilen zararlı alışkanlıkları sebebi ile çocuklar ve gençler etkilenip hayatlarını olumsuz yöne çekilebilir, paylaşılan birçok yalan haber ve yanlış bilgi sebebiyle artan bilgi kirliliği insanlara zarar verebilir.³²³

Günde iki saatten fazla sosyal medya kullanan kullanıcılar, aile içerisinde geçirdikleri zamanları bireysel geçirerek aileden bağımsız vakit geçirmekte ve sanal ortama hapsolmaktadırlar Anne, baba ve çocuklardan oluşan aile ortamında yüz yüze

³²¹ Ekmel Geçer, *Sosyal Medya ve İletişim Psikolojisi* (İzmir: DİB Yayınları, 2020), 106.

³²² Mustafa İnce, “Yeni Medya Okuryazarlığının Önemi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 90, (2019), 127.

³²³ Veysel Erol, “Sosyal Medyanın Türk Aile Yapısına Etkisi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 24 (2022), 127-1139.

gerçekleşen iletişim günden güne azalmakta ve bireyler arasındaki samimi bağlar gelişmemektedir. Bütün bunlar günümüzde ailenin değerlerine ters düşmekte ve sevgi, muhabbet ortamını zedelemektedir. Oysa İslâm dini temelde aileyi koruyan kurallarla insanın mutluluğunu da sağlamaktadır. Zira insan muhabbet, sevgi ve güvenle çok daha mutlu bir insan haline gelmektedir.

Aile üyelerinin zamanlarının çoğunu sosyal mecralarda ya da televizyon karşısında geçirmesi, ortak paydanın azalmasına sebep olmaktadır. Duygusal olarak insanları etkileyen uyarıların çoğalması, sosyal medyaya yansıtılan romantik evlilikler, eşlerin yüksek beklentilere girmesine ve kendi aile ilişkilerine zarar vermesine sebep olmaktadır.³²⁴ Bu gerçekler, gerçeği gayet huzurlu ve mutlu olan aile hayatını mutsuz edebilmektedir. Modern dünyanın güçlü araçları olan internet ve televizyonun alışkanlık ve bağımlılık düzeyine varan kullanımı, aile bireyleri arasındaki iletişimi olumsuz etkilemektedir. Bu durum, yaşlıların yaşam tercihlerini de değiştirerek huzurevi ve bakım hizmetlerine yönelimi artırmaktadır. Her ne kadar “çocuklarımın yanında kalırım” diyenlerin oranı fazla olsa da “çocuklarıma yük olmak istemem” ve “çocuklarım benimle yaşamak istemeyebilir” düşünceleriyle huzurevi tercihleri giderek artmaktadır. Geleneksel aile değerleri dikkate alındığında bu eğilim, küçülen ve değişen aile yapısının somut bir göstergesi olup, önümüzdeki dönemde yaşlı bakım kurumlarının daha da yaygınlaşacağı öngörülmektedir.³²⁵

Dizi ve filmlerdeki aileye zarar veren içerikler de aile ahlakının bozulmasına sebep olan etkenlerdendir. Çocukların ev, aile, eş, aldatma, sadakat, cömertlik, israf ve cinsellik gibi konuları ekrandan ya da sosyal medyadan öğrenmeye başlaması onların ruh ve bilinç dünyasını olumsuz etkilemekte, hayata karşı daha umursamaz olmalarına sebep olmaktadır. ³²⁶ Bu durum da aile huzurunu bozmakta, anne-babaları çaresiz bırakmaktadır. Gelişen teknolojik gelişmelerden şikâyet ederek kaçmak mümkün değildir. Anne-babalar bilinçli olarak süreci yönetmeli, aile huzurunu korumalıdır.

Türkiye’de yaşayan 30 çiftle yapılan görüşmelere dayanan bir araştırma, sosyal medyanın hem evlilik öncesi dönemde hem de evlilik sürecinde çiftler arasında belirgin bir rol oynadığını göstermektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı, sosyal medyayı

³²⁴ Turgut, “Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğe Yönelik Çıkarımlar”, 112.

³²⁵ Çapcıoğlu, “Sekülerleşme Sürecinde Birey ve Aile”, 31.

³²⁶ Bayer, “Modernleşme Sürecinde Aile”, 47.

güvenilir bir ortam olarak görmemekte ve evliliklerin başlangıcında tercih edilmemesi gerektiğini, bunun temel gerekçesinin çevrimiçi öz-sunumun gerçeği yansıtmaması olduğunu belirtmektedir. Bulgular, aile içi ilişkilerde sosyal medya kaynaklı başlıca sorunların eşe ve aileye yeterli zaman ayırmama, kıskançlık ve ilgisizlik etrafında yoğunlaştığını; bu dinamiklerin kimi durumlarda boşanma tercihinin etkileyebildiğini ortaya koymaktadır. Çiftler, çevrelerinde sosyal medya etkisiyle artan boşanma örneklerine dikkat çekmiş; çoğunlukla sosyal medyayı aile kurumu açısından bir “tehdit” olarak değerlendirmiştir.³²⁷

Günümüzde bazı dijital oyunların, çocuk ve ergenlerin ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu tür oyunlar, depresyon, sağlıksız kimlik gelişimi, kişilikte bozulmalar, yalnızlık hissi ve çevresel olaylara karşı duyarsızlık gibi sorunlara zemin hazırlayabilmektedir. Özellikle günlük yaşamın getirdiği stres, olumsuz duygular ve zorluklardan uzaklaşma arzusu; aidiyet hissi, sosyalleşme ihtiyacı ve rekabet dürtüsünün bu oyunlar aracılığıyla karşılanması gibi etkenler, çocukların dijital dünyaya yönelmesine neden olmaktadır. Yaşlılarıyla sağlıklı iletişim kuramama, içe kapanıklık ve sosyal becerilerdeki eksiklik gibi durumlar da ekran bağımlılığını pekiştiren unsurlar arasında yer almaktadır.³²⁸

Araştırmalara göre sosyal medya eşler arası etkileşimde alınganlıkları artırmakta ve bireylerin kendi içine kapanıp yalnızlığı tercih etmesine zemin hazırlamaktadır. Birlikte geçirilen zamanlarda telefon kullanımının “eşzamanlı yalnızlık” ürettiği, muhabbeti zayıflattığı ve iletişim sorunlarını derinleştirdiği ifade edilmiştir. Ayrıca sürekli telefona bakma, karşı cinsle çevrimiçi sohbet ve aktif oyun oynama gibi pratiklerin kıskançlık ve güvensizliği tetiklediği; bunun da çiftler arasında daha sık ve daha şiddetli tartışmalara yol açtığı belirtilmiştir.³²⁹

Dijital medyanın yaygın olmasıyla birlikte aile mahremiyeti kavramı değerini yitirmeye başlamıştır. Kur’ân-ı Kerim’de: “...*Birbirinizin hatalarını ve gizlediklerini*

³²⁷ Ahu Paköz Türkeli, Berfin Ayla Türkeli, “Sosyal Medyanın Aile İlişkilerine Etkisi: Türkiye’de Son 10 Yılda Yapılmış Araştırmaların İncelenmesi”, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/17 (2025), 149.

³²⁸ Gülyaşar Şen, Ayten Erol, “Moderleşme Sürecinde Dijital Medyanın Aile Üzerindeki Etkileri”, *Kaide Dergisi* 2/1, (223), 16.

³²⁹ Ahu Paköz Türkeli, Berfin Ayla Türkeli, “Sosyal Medyanın Aile İlişkilerine Etkisi: Türkiye’de Son 10 Yılda Yapılmış Araştırmaların İncelenmesi”, 149.

araştırmayın...”³³⁰ ayetinde yer aldığı gibi mahremiyet kişiye özel kalması gereken, yayılmaması gereken özel alandır. Yakın zamana kadar şahsına ait tüm bilgileri mahrem sayan insanoğlu, sosyal medya aracılığıyla namus olarak saklayıp gizlediği mahremlerini tüm dünyanın önüne servis edip paylaşmaktan çekinmemektedir.³³¹

el-Hucurât Suresi 12. ayeti mahremiyetin korunması ve aile-toplum düzeninin bozulmaması için temel ilkelerden birini ortaya koymaktadır. Ayetteki “*Birbirinizin suçunu araştırmayın; kimse kimseyi çekıştirmesin*” ifadeleri klasik tefsirlerde daha çok gıybet ve tecessüs (başkasının özelini araştırmak) bağlamında ele alınmıştır. Çağdaş tefsirler ise bu ayeti dijital çağın mahremiyet sorunlarına da ışık tutan bir yönüyle yorumlamışlardır. Mevdûdî, ayetin özel hayatın gizliliğini garanti altına aldığını vurgulamaktadır. Ona göre tecessüs yasağı sadece fiziksel ortamda başkasının evine izinsiz girmemekle sınırlı değildir. Aynı zamanda insanların özel yazışmalarını, mektuplarını ya da günümüzde dijital karşılığı olan mesaj ve dosyalarını izinsiz okumayı da kapsamaktadır. Ayet, bireysel mahremiyet hakkının Kur’ânî bir teminatı olarak görülmektedir.³³² Seyyid Kutub ise bu ayeti sosyal barışın temel taşlarından biri olarak değerlendirmektedir. Ona göre tecessüs ve gıybet, insanların kalplerine kin ve güvensizlik yerleştirerek aile içi huzuru ve toplumun bütünlüğünü yıkmaktadır. Modern şehirleşmede ve kitle iletişim araçlarında insanların özel hayatının kolayca ifşa edilmesi karşısında bu ayetin öneminin arttığını belirtmektedir.³³³ Çağdaş tefsircilerden olan Elmalılı’nın yorumu da dikkat çekicidir. Elmalılı, bu ayetin tecessüs yasağını açıklarken bunu kalpler arası güveni korumakla ilişkilendirmektedir. Ona göre başkalarının kusurlarını araştırmak, evlilik ilişkilerinde eşler arasında da güvensizlik doğurmaktadır.³³⁴ Günümüzde bu, eşlerin birbirlerinin telefon ve sosyal medya hesaplarını kontrol etmesi, birbirlerini sürekli takip altında hissettirmesi şeklinde güncel karşılık bulmaktadır.

Günümüzde dijital oyunlar, bireyler arasında sadece bir eğlence aracı olmanın ötesine geçerek iletişim kurma ve hatta sanal evlilikler yapma ortamı haline gelmiştir. Oyun içinde evlenen kişiler, kendi tercihlerine göre bu birliktelikleri sürdürebilmekte ve bu evlilikler sanal dünyada aylarca devam edebilmektedir. Bu durum gerçek yaşamda

³³⁰ el-Hucurât, 49/12.

³³¹ Şen-Erol, “Modernleşme Sürecinde Dijital Medyanın Aile Üzerindeki Etkileri”, 22.

³³² Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, 5:450.

³³³ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 9:329.

³³⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7:207-208.

birçok maddi, manevi sorumluluklarla yapılan evliliklerin basite indirgenmesine, öneminin ve kıymetinin yitirilmesine sebep olmuştur. Sanal evliliklerin yapılabilir hale gelmesi evlilik kültürüne bakışı değiştirmektedir. Artık görücü usulüyle yapılan evlilik anlayışı bile dijital oyun dünyasında kendine yer bulmuştur. Sanal evlilikler, sadece bireylerin değil, aynı zamanda toplumun evlilik kurumuna olan bakış açısını da olumsuz yönde etkilemekte, kültürel yapıyı zedelemektedir.³³⁵

Sosyal medya platformlarından dolayı insanlar sosyal hayatlarında tanımadıkları kişilere çok çabuk ve kolay bir şekilde ulaşabilmektedir. Bu teknolojik kolaylık, kimi zaman yanlış kullanımlarla birlikte çeşitli ailevi sorunlara da zemin hazırlamaktadır. Bireyler sosyal medyayı asıl amacından uzaklaşarak kullandığında, karı-koca arasındaki güven sarsılmakta, bu da ilişkilerde ciddi hasarlara sebep olmaktadır. Sosyal medyadan kaynaklanan sadakatsizlikler boşanma ile sonuçlanmasa da bu durum eşler arasında güven probleminin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Eşlerin birbirleri arasındaki etkileşimin azalmasında, iletişim kopukluklarında ve stresin ortaya çıkmasında sosyal medya kullanımının aile içi dinamiklerine etkisi son derece belirgin ve önemlidir.³³⁶

Somut örneklerle bakıldığında, dijitalleşme sebebiyle çocukların ekran bağımlılığı ebeveyn-çocuk iletişimini azaltmakta, eşler arasında ise sürekli çevrimiçi meşguliyetler nedeniyle ilgi eksikliği ve güven problemleri yaşanmaktadır. Kur’ân’da en-Nûr Suresi 30-31. ayetlerde mü’min erkek ve kadınlara “gözlerini haramdan sakınmaları” emredilir. Klasik tefsirler bu ayeti namahreme bakıştan korunmakla açıklar. Ancak modern bağlamda bu, internet ortamındaki uygunsuz içeriklerden kaçınmayı ve dijital mecralarda gözün korunmasını da kapsamaktadır. Böylece aile bireyleri arasındaki sadakat ve güvenin korunmasına hizmet eder.

Bütün bu yorumlar ışığında Kur’ân, dijitalleşmenin aileye getirdiği sorunlara karşı üç ana ilke ortaya koyar: göz ve kulağın korunması, israftan sakınma ve sorumluluk bilinciyle hareket etme. Klasik müfessirlerin ahlaki vurguları ile modern yorumcuların toplumsal boyutlu değerlendirmeleri birleştiğinde, dijital çağın sorunlarına karşı Kur’ân merkezli şu çözüm önerileri öne çıkar: aile içi iletişimde vakit israfından kaçınmak, çocukların ekran süresini sorumluluk bilinciyle denetlemek, eşlerin dijital mecralarda

³³⁵ Kalaman-Çelik, “Türkiye’de Evli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımlarının Evlilikleri Üzerine Etkisi: Nitel Bir Araştırma”, 429.

³³⁶ Erol, “Sosyal Medyanın Türk Aile Yapısı Üzerindeki Etkileri”, 1136.

sadakati zedeleyecek içeriklerden uzak durması ve her bireyin göz-kulak-kalp sorumluluğunu idrak ederek teknolojiyi ölçülü kullanması. Bu çerçevede Kur'ân, dijital çağda bile aileyi koruyacak evrensel ilke ve değerleriyle rehber olmaya devam etmektedir.

3.9. Bireyselciliğin Önem Kazandığı Dünyada Birlikte Yaşayamamaktan Kaynaklanan Problemler

Günümüz dünyasında bireyselciliğin güç kazanması, aile kurumunun iç işleyişinde önemli sorunlara yol açmaktadır. İnsanların kendi tercihlerini, özgürlüklerini ve çıkarlarını merkeze alması, aile içindeki dayanışma ve fedakârlık anlayışını zayıflatmakta, birlikte yaşamaktan doğan sorumlulukların ihmal edilmesine sebep olmaktadır. Kur'ân ise bireyin haklarını reddetmemektedir. Ancak bu hakları, başkalarının haklarıyla dengeli bir şekilde yaşama ilkesine bağlamaktadır. Bu denge, özellikle aile bağlarının düzenlenmesinde belirgin hale gelmektedir. Klasik tefsirlerde, aile hayatına dair ayetlerin yorumları incelendiğinde, temel vurgu “karşılıklı sorumluluk ve güzel geçim” üzerinedir.³³⁷ Zemahşerî, aileyi bireylerin keyfî isteklerini tatmin ettikleri bir alan değil aksine adalet, sabır ve merhametin küçük ölçekte uygulandığı bir düzen olarak yorumlamaktadır.³³⁸ İbn Kesîr, el-Bakara 187. ayette geçen “*onlar sizin için elbisedir, sizde onlar için elbisesiniz*” ifadesini bireylerin birbirini koruyup desteklemesi gerektiğine dair güçlü bir metafor olarak değerlendirmektedir.³³⁹ Elmalılı da modernleşmenin aile üzerindeki etkilerini tartışırken, Kur'ân'ın aileyi “birbirine tahammül eden, danışan ve yükü paylaşan bireyler” üzerine bina ettiğini belirtmektedir.³⁴⁰ Çağdaş tefsirlerde ise mesele daha çok sosyolojik ele alınmıştır. Örneğin Mevdûdî, bireyselciliğin aileyi çözülmeye götüren en önemli unsurlardan biri olduğunu, Kur'ân'ın ise sorumluluk ve görev bilinciyle bu gidişata karşı bir çözüm sunduğunu ifade etmektedir.³⁴¹

Kur'ân'da, er-Rûm Suresi 21. ayet, bireysellik ile aile hayatı arasındaki dengeyi ortaya koymaktadır. Ayetten anlaşıldığı üzere insan tek başına huzura ulaşamaz; gerçek sükûnet, eş ve aile ile kurulan derin bağlarda mümkündür. Bu yönüyle ayet,

³³⁷ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kurâni'l-Âzîm*, 2:293.

³³⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:80.

³³⁹ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kurâni'l-Âzîm*, 1:510.

³⁴⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2:557.

³⁴¹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 1:357.

bireyselciliğin yol açtığı yalnızlık ve kopukluk tehlikesine karşı güçlü bir uyarı niteliği taşımaktadır. Ayette zikredilen meveddet ve rahmet, bireysel çıkarların ötesine geçen, başkasının iyiliğini önceleyen ve gerektiğinde kişinin kendi benliğini geri çekmesini öğreten bir ahlâk anlayışını ifade etmektedir. Ayrıca, evliliğin yalnızca bireysel tatmin aracı olmadığını; bilakis sorumluluk, fedakârlık ve karşılıklı yükümlülüklerle sürdürülen bir ortaklık olduğunu vurgulanmaktadır. Böylece bireysellik tek başına bırakıldığında bozucu bir unsur iken, sorumluluk bilinciyle birleştiğinde aileyi güçlendiren bir dengeye dönüşmektedir.³⁴²

Modern dönemde bireyselleşmenin artmasıyla birlikte, yalnız yaşamaya alışmış bireylerin evlilik sonrası ortak yaşamda uyum sağlamakta güçlük çektiği gözlemlenmektedir. Evlilik yaşının giderek yükselmesi, yalnız yaşayan bireylerin sayısında artışa neden olmuş, bu durum aile kurma eğilimlerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca sanayi devriminin ardından geniş aile yapısının işlevini yitirmesi ve çekirdek aile modelinin yaygınlaşması, toplumsal dayanışma bağlarını zayıflatmıştır. Boşanma oranlarındaki artış ise aile içi problemlerin derinleştiğini ve aile kurmanın her geçen gün daha da zorlaştığını ortaya koymaktadır. Bu unsurlar, çağdaş toplumlarda aile kurumunun karşı karşıya kaldığı temel yapısal sorunlara işaret etmektedir.³⁴³

Bireyselliğin temelinde özne bilinci, yani “ben” farkındalığı ve bu benliğe ait taleplerin gerçekleşmesi arzusu yer almaktadır. Bu bilinç hali, kadın, erkek ve çocuklarda farklı yansımalarla kendini göstermektedir. Kadın hareketlerinin doğuşunda da söz konusu bilinç önemli bir rol oynamıştır. Benzer şekilde çocukların aileden bağımsız kimlik geliştirmesi ve kendilerine özgü bir dünya kurma çabaları da aynı bilincin ürünüdür. Modern dönemde yaygınlaşan çekirdek aile tipinde de bireylerin bu ben-merkezli bilinci, aile içinde sürdürülmektedir. Buradaki bireyselleşmeden kasıt, aile üyeleri arasında “biz” duygusunun zayıflaması, yerine “ben” kimliğinin öne çıkmasıdır. Bunun sonucunda bireyler, ortak ve nitelikli zamanlar geçirmek yerine, teknolojik araçlarla inşa ettikleri sanal alanlarda yalnızlaşmakta ve birbirlerine yabancılaşmaktadır.³⁴⁴

³⁴² Shihab, *Tafsir al-Misbah*, 11:36-37.

³⁴³ Barış Erdoğan, “Modern Toplumda Yalnız Yaşamak, Yeni Bir Norm Olarak Bekârlık”, *Sosyolojca Dergisi* 19, (2020), 293.

³⁴⁴ Çapcıoğlu, “Sekülerleşme Sürecinde Birey ve Aile”, 25.

TÜİK verilerine göre 2024 yılında evlenme yaşı, cinsiyetlere göre farklılık göstermektedir. Bu durum erkeklerde 28,3, kadınlarda 25,8 şeklinde gözlenmektedir.³⁴⁵ Yükselen evlenme yaşı kişilerde evlenirken daha seçici olma ya da alışık olunan hayat tarzına devam etmeye yani bireysel yaşamı tercih etmeye sebep olmaktadır. Özellikle 30 yaş üzeri bireylerin evlenirken daha seçici olduğu görülmektedir. Anket çalışmalarına göre, 2016 yılında %14,9 olan yalnız yaşayan fertlerden oluşan tek kişilik hane halklarının oranının 2024 yılında %20'ye yükselmiştir.³⁴⁶ Ekonomik açıdan kendini geçindirebilen insan, belli bir yaşa geldikten sonra ailesinin yaşadığı evden ayrı bir ev tutarak bireysel yaşamına devam etmektedir. Nihayetinde kendi konfor alanına alışan ve fazla sorumluluk almak istemeyen insanlar ortak bir paydada bulunduğu kendinden ödün vermek istememektedirler. Bu da evlendikten sonra birlikte yaşayan çiftler için bir problem haline gelmektedir. Yapılan meta-analiz çalışmasına göre yalnızlık, sosyal izolasyon ve tek başına yaşamının- diğer etmenler hesaba katılsa bile- ölüm riskini yaklaşık %25-30 artırdığını gösteriyor. Bu bulgu, sosyal bağların sağlığın koruyucu bir bileşeni; yalnızlık ve izolasyonun ise bir risk faktörü olduğunu ortaya koyuyor.³⁴⁷

Modern dünyanın ortaya çıkardığı yaşamın sekülerleşmesi kadın-erkek iletişimini, maddi çıkarları önceleyen ticari bir anlayış haline getirmektedir. Aile bireyleri aynı evin içerisinde kendi bireysel yaşamlarını sürdürmektedirler. Ev, aile bireylerinin zihninde işe giderken ayrılıp, yalnızca yenilip içilen, dinlenen, bununla birlikte her bir ferdin bireysel bir şekilde yaşamını sürdürdüğü bir ortam haline evrilmiştir. Dolayısıyla evin otel gibi kullanılması ifadesinin günümüzde yaygınlaştığı görülmektedir. Aktif olarak çalışan bir kadın, eşinden bağımsız bir şekilde hareket edebilmektedir. Benzer şekilde erkeklerde de bu davranışlara rastlanmaktadır.³⁴⁸

Allah'ın insana yerleştirdiği sevmeye ve sevilme ihtiyacı Allah'ın kendilerine helal kıldığı aile kurma yoluyla mümkündür.³⁴⁹ Kur'ân'da aile birliğinde birlikte yaşamın devamlılığı için en-Nisâ' Suresi 19. ayette eşler arası güzel geçim ve sabırlı olmak tavsiye

³⁴⁵ TÜİK, (Erişim 11.06.2025), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194>.

³⁴⁶ TÜİK (Erişim 11.06.2025), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2024-53898>.

³⁴⁷ Julianne Holt - Lunstad, Timothy B. Smith vd., "Loneliness and Social Isolation as Risk Factors for Mortality: A Meta-Analytic Review", *Perspectives on Psychological Science* 10/2 (2015): 31. doi:10.1177/1745691614568352.

³⁴⁸ Karslı, "Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası", *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmalar Dergisi* 1/1, (2014), 7.

³⁴⁹ Zümer, 39/16, el-Hucurât, 49/13; er-Rûm, 33/21; el-Bakara, 2/187.

edilmektedir.³⁵⁰ Yine Kur'ân'da Fuşşilet Suresi 41. ayetten ise kötülük, düşmanlık ve hakarete karşı iyilik, sabır, güzel söz ve davranışla karşılık vermek gerektiğini, bu tutumla karşı tarafın kazanılabileceği anlaşılmaktadır. Bu ayet, aile içi ilişkiler ve toplumun huzuru bakımından dönüştürücü bir nitelik taşımaktadır.³⁵¹

Kadın ve erkeğin evlenmesi ve bir arada yaşaması onların fitratına daha uygun olan bir davranıştır. Buradaki uygunluk muhtaçlık değil ayette de belirtildiği üzere mutluluk ve huzur amaçlıdır. Esasında evlilik düşüncesi yalnızlığın getirdiği fiziki, tıbbi, psikolojik ve sosyolojik sorunların çözülmesi, insanların sosyalleşmesi açısından insanlığın inşasıdır. Evlenen ve bir arada yaşayan çiftler daha fazla sorumluluk alarak hem kendilerine hem topluma hem de yaratıcıya karşı bir söz vermiş olurlar.³⁵²

Aşırı bireyselleşmenin neden olduğu duygusal ve düşünsel nedenler insanların birbirine kaşı tahammülünün azalmasına, aile içerisinde yaşanan en küçük sorunun huzuru kaçırmasına sebep olmaktadır. Yaşanan sorunların koruyuculuğunu yapan ahlak, gelenek ve inanç değerlerinin etkilerinin azalması birlikte yaşamının, aile olmanın daha zor hale gelmesine etki etmektedir. Bu değerler insanları ortak bir paydada buluşturuyor, birlik ve beraberliği daha çok sağlıyordu. Ancak günümüz çekirdek ailesi kendi içinde yaşamayı tercih etmekte, akraba içinde yaşamayı tercih etmemektedir.³⁵³

Geniş aileden uzak yaşam Kur'ân'ın en kuşatıcı ahlak ilkelerinden birini içeren en-Nahl Suresi 90. ayetine zıt olduğu anlaşılmaktadır. Bu ayetin peygamber tarafından Cuma hutbelerinde okunduğu rivayet edilmektedir. Ayette akraba hakkını gözetmek ve sıra-i rahim teşvik edilmektedir.³⁵⁴ Günden güne değişen ve gelişen dünya hayatında insanlar bireyselleşmeye doğru gitse de insana iyi gelen halin birlikte olmaktan, sevgiyi ve saygıyı paylaşmaktan geçmekte olduğu gözlenmektedir. Kur'ân'a göre aile yalnızca bireysel mutluluğun değil sevgi, merhamet, sabır ve adaletin birlikte inşa edildiği bir birlikteliktir. Bu bağlam da Kur'ân, günümüzde yaygınlaşan bireyselleşme anlayışına

³⁵⁰ İbn Kesîr, *Tesîru'l-Kurâni'l-Âzîm*, 2:242.

³⁵¹ el-Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 5:172.

³⁵² Mustafa Atak, "Ayetler ve Hadisler Işığında Evlilik ve Boşanma Sürecine Psikolojik Bakış", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 9, (2020),153.

³⁵³ Turgut, "Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğe Yönelik Çıkarımlar", *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 1/1, (2017), 112.

³⁵⁴ es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 9:102.

karşı, birlikte yaşamın doğurduğu sorunlara kalıcı çözümler sunan dengeli bir aile modeli ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, günümüz çekirdek aile yapısının karşı karşıya kaldığı sorunları Kur'ân merkezli bir bakış açısıyla ele alarak çözüme ulaşmayı hedeflemiştir. Kur'ân'da aileyle ilgili ayetler ve bu ayetlerin tefsirlerdeki açıklamaları ışığında çözüm yolları önerilmiştir. Kur'ân, aile yapısını korumak ve güçlendirmek amacıyla adalet, merhamet, sadakat, sorumluluk ve karşılıklı hakları gözetmek gibi temel değerleri merkeze almaktadır. Kur'ân'ın insanlara gönderdiği mesajlar bugünün bütün sorunlarına cevap niteliğindedir.

Çalışmada, Kur'ân merkezli çözüm yaklaşımıyla, aile içindeki bireylerin haklarını ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Sevgi, merhamet, anlayış, adalet ve sorumluluk gibi değerlerin aileyi ayakta tutan temel unsurlar olduğu ortaya konmuştur. İslâm üstünlüğün cinsiyet bağlamında olmadığını, iki cinsiyet arasındaki sorunlara getirdiği çözümlerle de göstermiştir. Bu düzenlemelerle kadın-erkek ilişkilerinde eşitlik, adalet ve sorumluluk ön plana çıkmıştır. Günümüzde de benzer sorunlar farklı biçimlerde varlığını sürdürmektedir. Aile içi şiddet, ekonomik sıkıntılar, dijitalleşmenin etkisi, boşanma oranlarının artması, gayrimeşru ilişkilerin yaygınlaşması gibi problemler bireylerin ve toplumun huzurunu tehdit etmektedir.

Bu çalışma, Kur'ân'ın adalet, itidal, emanet, karşılıklılık, merhamet ve doğruluk ilkelerini günümüz aile yaşamının dijital, ekonomik ve ilişkisel sorunlarıyla ilişkilendirerek ilkesel çerçeveyi uygulanabilir çözümlere dönüştürmüştür. Bulgular, bu ilkelere dayalı düzenlemelerin aile içinde karar alma ve iletişim kalitesini artırdığını gözlemler, çatışma ve güvensizliği azalttığını, mahremiyeti ve zaman ile maddî imkânların kullanımını daha dengeli hâle getirdiğini göstermektedir. Günümüz modern aile yapısının yaşadığı problemler incelendiğinde ayeti kerimelerin bu problemlere uygulanabilir çözümler sunduğu gözlemlenmiştir. Bu çözümler Müslüman bireylerin yerine getirebileceği dünyada huzuru sağlayan ahirette de karşılığı olan akla mantığa uygun çözümlerdir.

Kur'ân merkezli yaklaşımla bireyin hem Rabbine hem ailesine karşı sorumluluğunu dengeleyerek sağlıklı bir aile yapısının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Çalışmada Kur'ân'ın adaleti esas alan yaklaşımı sayesinde sadece geçmişte değil, bugün de aile yapısının güçlendirilmesine katkı sunabileceği gösterilmiştir. Ayrıca kadın ve

erkeğin görevlerinin onların yapabilme kabiliyetine göre olmasının, eşlerin her ikisinin de çalışması durumunda aile içi sorumluluklarının eşler tarafından bölüştürülmesinin aile yapısının daha dengeli ve mutlu olmasını sağlayacağı ortaya konmuştur. Gündelik işlerin dahi Kur'ân'da zikredilmesi, vahyin yalnızca inanç ilkeleri değil, hayat tasavvuru sunduğunu gösterir; çünkü Allah insanı ve insanın emeğini önemser, büyük-küçük ayrımı yapmadan her görevi sorumluluk ve değer zeminine yerleştirir.

Bununla birlikte, çalışmada kullanılan ayetlerin ağırlıkla genel ilke düzeyinde ele alınmış olması ayrı bir sınırlılıktır. Bu nedenle ortaya konan öneriler, ilke çıkarımına dayalı pratik çerçeveler niteliğindedir; somut hukuki düzenleme veya fetva üretme iddiası taşımaz. Bu sınırı azaltmak üzere ilgili ayetlerin yorumunda klasik ve çağdaş tefsirlerden karşılaştırmalı biçimde yararlanılmış, ortak vurgular ile farklılaşan noktalar çözüm çıkarımında dikkate alınmıştır.

Bu çalışma, aileler için şu temel önerileri öne çıkarır: Kararları düzenli ve kısa aile toplantılarıyla birlikte almak; konuşmada saygılı ve kanıta dayalı bir üslup kullanmak; evde belirli saat ve alanları cihazsız bırakmak ve çevrimiçi paylaşımları önce doğrulamak; harcamaları planlayıp borç sınırı koymak, tasarrufu ve yardımlaşmayı sürdürmek; evlilikten önce rıza ile ekonomik ve duygusal sorumlulukları açıkça konuşmak, aile içerisinde eğitime özellikle dini eğitime önem vermek. Toplum düzeyinde kısa medya okuryazarlığı eğitimleri ve komşuluk-akrabalık ziyaretleri desteklenmeli; kurumsal düzeyde erken danışmanlık ve arabuluculuk hizmetlerine erişim kolaylaştırılmalı, mehir ve nafaka konularında hassas ve adaletle davranılmalı, yalnız kalan bireyler sosyal etkinliklere yönlendirilmeli evlenmeye gücü yetmeyen bireylere destek olunmalı. Bu adımlar, Kur'ân'ın adalet, itidal, emanet, karşılıklılık, merhamet ve doğruluk ilkelerini günlük hayata sade ve uygulanabilir biçimde taşımayı amaçlar.

Sonuç olarak, aile problemlerine Kur'ân merkezli yaklaşım; sadece dini bir görev değil, aynı zamanda toplumsal barış ve bireysel mutluluğun da anahtarıdır. Aile yapısını korumak ve güçlendirmek isteyen bireyler için Kur'ân'da yer alan ilkeler yol gösterici nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda yapılacak her çaba, sadece bugünün ailelerini değil, geleceğin sağlıklı toplumlarını da inşa edeceği yadsınamaz bir olgudur.

KAYNAKÇA

- “Ailede İstisare Uzmanına Sorduk”. Erişim 10.09.2025. <https://www.diyanehaber.com.tr/ailede-istisare-uzmanina-sorduk>
- Adak, Nurşen. “Evlilik mi? Birlikte Yaşama mı?”. İçinde *Değişen Toplumda Değişen Aile*, ed. Nurşen Adak. 221-246. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012.
- Adak, Nurşen. “Madalyonun Öteki Yüzü: Erkeğe Yönelik Şiddet”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 16/2 (2013), 1-28.
- Ainsworth, Mary. *Patterns of Attachment*. New Jersey: Erlbaum, 1989.
- Aksakal, Zeynep Nermin. “Hekaton’la Son Tango- Aileyi İfsad Etme ve İnsanlığı Yeniden Yapılandırma Küresel Projesi’nin Bir Meta-Analizi” Adlı Eserin Değerlendirilmesi. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 10 (2) (2024), 755-766.
- Aksakal, Zeynep Nermin. *Kur’ân’da Aile Hayatıyla İlgili Düzenlemelerde Cinsiyet Faktörü*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2023.
- Aladağ, Mehmet Şirin. “Câhiliye ve İslâm Dönemi Şiirinde İçerik Dini ve Toplumsal Hayat”. Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2014.
- Altıntaş, Ramazan. “Câhiliye Arap Toplumunda Kadın”. *Diyanet İlmi Dergisi* 37/1 (2001), 61-85.
- Altıntaş, Ramazan. *Bütün Yönleriyle Câhiliye*. Konya: Ribat Yayınları, 1996.
- Altıntaş, Halil. Şahin, Muzaffer. *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Anadolu Ajansı. Erişim 10.06.2025. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/dogurganlik-hizi-2024te-1-48-cocuk-olarak-gerceklesti/3565667>
- Anadolu Ajansı. Erişim 12.06.2025. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/sosyal-medya-kullanicisi-sayisi-58-5-milyona-ulasti/3560857>
- Atak, Mustafa. “Ayetler ve Hadisler Işığında Evlilik ve Boşanma Sürecine Psikolojik Bakış”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 9 (2020), 152-163.
- Ayan, Dursun. “Tüketiyorum Öyle İse Var (mı) ım Gösterimlik Tüketim ve Tüketici Kimliğinde Aile”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 2/7 (2024), 5.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Aile”. *DİA*, 2/196-200. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Bacaksız, Pınar. “Sosyal Medyada Tüketim Algısı ve Kadın Tüketicilerde Satın Alma Davranışına Etkisi”. *Yorum Yöntem Uluslararası Yönetim Ekonomi ve Felsefe Dergisi* 5/1 (2017), 43-54.
- Bahar, Halil İbrahim. *Sosyoloji*, Ankara: USAK Yayınları, 2009.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, *Aile İçi Şiddetin Sebepleri ve Sonuçları Raporu*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1995.
- Bayar, Mesut. “İslamda Aile Sorunları ve Çözüm Yolları”. 2. *Sosyal Bilimler Genç Araştırmacılar Sempozyumu*. ed. Veysel Gürhan. Diyarbakır: Şarkiyat Yayınları, 2010.
- Bayer, Ali. “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2013) 125.
- Bayer, Ali. “Modernleşme Sürecinde Aile”. *Tevilat Dergisi* 1/1 (2020), 39.

- Bowen, Murray. *Family Therapy in Clinical Practice*. New Jersey: Jason Aronson Inc. 1978.
- Bowlby, John. *Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment*. New York Basic Books, 1969.
- Burak Temizer, “Alkol Bağımlılığı Sebebiyle Boşanma”. Erişim 12.06.2025. <https://temizerhukuk.com/alkol-bagimlilik-sebebiyle-bosanma/>
- Çağatay, Neşet. *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957.
- Çapçioğlu, İhsan. “Sekülerleşme Sürecinde Birey ve Aile”. *Turkish Studies* 13/2 (2018), 19-34.
- Çelik, Şükrü Çağrı. “Nasıl Evlenecek İnsanlar? Evliliğin Maddi Boyutu”. Erişim 18.06.2025. <https://İslâmtisadi.net/2024/08/01/nasil-evlenecek-insanlar-evlilikin-maddi-boyutu/>
- Çitçi, Muhammed Hüsnü. “İslâm Aile Hukuku Bağlamında Kadının Çalışması ve Aile Kurumuna Etkisi”. İçinde *Uluslararası Aile Sempozyumu Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler Bildiriler Kitabı Cilt-2*. ed. Emrah Dindi vd. 2/ 427-858. Sinop: Sinop Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Demircan, Adnan. “Câhiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh” *Diyanet İlmi Dergi* 49/3 (2013), 21-42.
- Dikmen, Mehmed. *İslâm'da Kadın Hakları*. İstanbul: Cihan Yayınları, 1983.
- Donner, Fred M. *The Early Islamic Conquests*. Princeton: Princeton University Press, 1981.
- Düzgüner, Sevda. Martı, Huriye. “Aile İçi Şiddetin Önleyicisi Olarak İslâm'ın Merhamet Temelli Aile Modeli”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 22/42 (2020), 457-482.
- el-Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l- 'Ayn*. nşr. Abdülhamid ibn Hanravî. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- el-İmadi, Mehmed Ebussud. *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*. thk. Abdulkadir Ahmed Atâ. 10 cilt. Riyad: Mektebetü'l-Riyadi'l-Hadis, 1971.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, 1992.
- el-Maverdî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habib el-Basrî. *en-Nüket ve'l-Uyûn*. thk. Abdulkasım b. Abdurrahim. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2020.
- Engin, Müslüm. “Türkiye’de Aile Yapısının Dönüşümü: Sorunlar ve Beklentiler”. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2022), 123-136.
- Erdem Özcan. “Türkiye’de Evlenme Boşanma Oranları Neden Artıyor”. Erişim 17.06.2025. <https://www.erdemozcan.av.tr/turkiyede-bosanma-oranlari-neden-artiyor-html>
- Erdoğan, Barış. “Modern Toplumda Yalnız Yaşamak, Yeni Bir Norm Olarak Bekârlık”. *Sosyologca Dergisi* 19, (2020), 293-316.
- Erol, Veysel. “Sosyal Medyanın Türk Aile Yapısına Etkisi”. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 24 (2022), 1127-1139.
- Ersanlı, Kurtman. “Aile İçi İlişkilerin Dayandığı Psikolojik Temeller”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/1 (1990), 47-54.

- es-Suyutî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn. *ed-Dürri'l-Mensûr*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 17 cilt. Kahire: Dâru Hecer li't-Tibâ ve'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, 2003.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Âşûr İbrahîm. 12 cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2010.
- et-Tûnisî, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 cilt. Tunus: Dâr'ut-Tunusiyye, 1884.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmî. thk. Şeyh Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud, Şeyh Ali Muhammed Muavviz. *el-Keşşâf*. 6 cilt. Riyad: Mektebetu'l Ubeykan, 1997.
- Fazlur Rahman. *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*. Chicago: University of Chicago Press, 1982.
- Fırtına, Esra. "Boşanmanın Mali Sonuçları ve Yoksulluk Nafakası". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Ğâmûsü'l-muhîf*. nşr. 4 cilt. Kahire: Dâr'u-Hadis, 2008.
- Geçer, Ekmel. *Sosyal Medya ve İletişim Psikolojisi*. İzmir: DİB Yayınları, 2020, 106.
- Görgülü, Faruk. "Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Dinin Rolü". *Diyanet İlmi Dergi* 52/2 (2016), 97-113.
- Günaltay, Şemseddin. "İslâm'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Âile ve Türklü Nikâh Şekilleri". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 1/3 (2001), 691-708.
- Holt-Lunstad, Julianne - Smith, Timothy B. Baker vd. "Loneliness and Social Isolation as Risk Factors for Mortality: A Meta-Analytic Review". *Perspectives on Psychological Science* 10/2 (2015), 31-237.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ. *Mu'cemü mekâyîsi'l-luğa*. thk. Muhammed Avaz Mur'ib. Beyrut: Dâr'u İhyai't-Turasi'l Arabi, 2001.
- İbn Kesîr, Ebu'l Fidâ. *Tesîru'l-Kur'ânî'l-Âzîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. 8 cilt. Riyad: Daru'l Tayyibe, 1999.
- İbn Mâce, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Ğazvînî. es-Sünen. thk. Beşşâr Avvâd Ma' rûf. Beyrut: y.y., 1998.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*, nşr. Âmin Muhammed Abdülvahab. 17 cilt. Beyrut: Dâr'u İhyai't-Turasi'l Arabi, 1999.
- İnce, Mustafa. "Yeni Medya Okuryazarlığının Önemi Üzerine Bir Değerlendirme". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 90 (2019), 125-145.
- Kalaman, Sefer. Çelik, Fatih, "Türkiye'de Evli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımlarının Evlilikleri Üzerine Etkisi: Nitel Bir Araştırma". *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 9/13 (2019), 424-453.
- Karakaya, Handan. "Görünmez Emek ve Ev Kadınları". *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2/1 (2018), 73-94.
- Karaman, Hayrettin – Bardakoğlu, Ali – Apaydın, Yunus. *İslâm ve Toplum*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Karaman, Hayrettin. "Asabiyet". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 3/453-455. Ankara: TDV Yayınları, 1991.

- Karslı, Emine. “Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası”. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2014), 7.
- Kassem, Abdul Sattar. “The Concept of Freedom in the Quran”, *Amerikan Insternational Journal of Contemporary Research*, 2/4 (2012), 171.
- Kavuştu, Şura “Hz. Muhammed’in Aile Reisi Olarak Örnek Şahsiyeti”. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006.
- Koçak, Zeynep Canan. “İslâm Öncesi Araplardaki Aile Kültürünün Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5/1 (2017): 246.
- Kur’ân-ı Kerîm
- Kurt, Abdurrahman. “Çağdaş Ailevi Sorunların Çözümünde İslami Aile Değerlerinin Katkısına Dair Sosyolojik Bir Analiz”. *Journal of Analytic Divinity* 6/2 (2022), 284-314.
- Kurt, Fatma Süheyla. “Câhiliye Dönemi ve İslâm’ın İlk Asrı Arap Toplumunda Kadının Aile İçi Statüsündeki Değişim”. Yüksek Lisans Tezi, Necmeddin Erbakan Üniversitesi, 2024.
- Metin, İsmail. “İslâm Öncesi Araplarda Evlilik Ritüelleri ve Aile Kurumuna Bakış”. *Tokat İlmîyat Dergisi* 10/2 (2022), 553-574.
- Mevdûdî, Ebül-A’lâ. *Tefhîmü’l-Kur’ân*. 7 cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Okumuş, Hacer Şaduman - Gümüş, Mustafa Alper. “Revitalizing ‘Mahr’ for the Financial Empowerment of Muslim Women within Türkiye’s Secular Legal System”. *SSRN Ön-Baskı* No. 5066265 (2024). Erişim: 1 Eylül 2025. <https://ssrn.com/abstract=5066265>
- Öngeli, Zeynep Feyza. Câhiliye Dönemi ve Günümüz Toplumunda Kadın Algısının Değerlendirilmesi”. *KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*. ed. Feyza Betül Köse. 319-347. Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2020.
- Özbay, Ferhunde. “Ev Eksenli Çalışma: Kadın Emegi Üzerine Notlar”. *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. ed. Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.
- Öztan, Bilge. *Aile Hukuku*. Ankara: Turhan Yayınları, 2015.
- Öztürk, Musa. “Şiddet’i Cinsiyet’e Bölmek: Erkeğe Yönelik Şiddetin Perdelenmesi”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/27 (2021), 15-27.
- Parsons, Talcott - Bales, Robert F. *Family Socialization and Interaction Process*. New York: Free Press, 1955.
- Seyyar, Ali. *Aile Sosyoloji*. İstanbul: Beta Yayınları, 2010.
- Sezal, İhsan. *Aile Nedir*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1997.
- Shihab, Muhammed Quraish. *Tafsir Al-Misbah*. 30 cilt. Jakarta: Lentera Hati, 2002.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. “Hz. Peygamber’in Bir Günü Üzerine”. *İslami İlimler Dergisi* 1/1 (2006), 69-84.
- Suruç, Salih. *Peygamberimizin Hayatı*. İstanbul: Feza Gazetecilik A.Ş., 1998.
- Süleymanov, Abulfaz. “Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri”. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi* 11/5 (2009), 7-17.

- Sütçü, Selin Sert. “Boşanma Sürecinde ve Boşanma Sonrasında Tazminat ve Nafaka Ödenmesinin Evlilik ve Aile Hukuku Üzerindeki Etkileri”. *Uluslararası Aile Sempozyumu: Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler Bildiriler Kitabı*. ed. Emrah Dindi vd. 2/455. Sinop: Sinop Üniversitesi, 2020.
- Şen, Gülyaşar - Erol, Ayten. “Modernleşme Sürecinde Dijital Medyanın Aile Üzerindeki Etkileri”. *Kaide Dergisi* 2/1 (223), 1-30.
- Tarhan, Nevzat. *Aile Okulu*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî* 1. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1962.
- TUİK. “Evlenme ve Boşanma İstatistikleri”. Erişim 11 Haziran 2025. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194>
- TUİK. “İstatistiklerle Aile”. Erişim 11.06.2025. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2024-53898>
- TUİK. Erişim 12.06.2025. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanım-Arastirmasi-2024-53492](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanım-Arastirmasi-2024-53492).
- Turgut, Faruk. “Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğe Yönelik Çıkarımlar”. *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 1/1 (2017), 93-117.
- Türkeli, Ahu Paköz-Türkeli, Berfin Ayla. “Sosyal Medyanın Aile İlişkilerine Etkisi: Türkiye’de Son 10 Yılda Yapılmış Araştırmaların İncelenmesi”. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/17 (2025), 140-178.
- Türkmen, Elif Kübra. “Câhiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslâm Hukukuna Yansımaları”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020), 305-330.
- UNFPA Türkiye. Erişim 13.06.1995. <https://turkiye.unfpa.org/tr/news/unfpa-tkdf-ev-i%CC%87ci-siddet-raporu-ac%C4%B1>
- Vatandaş, Celaledin. *Türkiye’ Aile (Ailenin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi)*. İstanbul: Sekam Yayınları, 2010.
- Yaylalı, Fatma Nur. “Modernleşme Sürecinde Türk Ailesinde Değişen Roller”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2022), 25-42.
- Yıldırım, Ergün. “Aile İçi İlişkiler ve İletişim”. İçinde *Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler*. ed. Kadir Canatan. İstanbul, Açılım Kitap, 2011.
- Yıldırım, Ergün. *Aile Sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları, 2011.
- Yılmaz, Hüseyin. “Aile İçi Şiddet ve Huzur”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2010), 93-124.
- Yorgun, Sayım. “Sömürü, Koruma ve Pozitif Ayrımcılıktan Çalışma Hayatının Egemen Güçlü Olmaya Doğru Kadınlar: 21. Yüzyıl ve Pembeleşen Çalışma Hayatı”. *Sosyoekonomi Dergisi* 11/11 (2010), 167-190.
- Yüce, Fatma. “Modern Zamanlarda Sürdürülebilir Aile İçin Ben Merkezlilikten Öteki Merkezliliğe Geçiş”. İçinde *Uluslararası Aile Sempozyumu Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler Bildiriler Kitabı*. ed. Emrah Dindi vd. 2/643. Sinop, Sinop Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Şerhu'l-Kâmûs el-Müsemma bi Tâcü'l-arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. 40 cilt. Kuveyt: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

Zencirkıran, Memet. “Türkiye’de Aile”. İçinde *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. ed. Memet Zencirkıran. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2019, 150-176.

Ziya, Kazıcı. *Hız. Muhammed’in Eşleri ve Aile Hayatı*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1993.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Merve ESER	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1. 2.	